

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Oikeusministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

© 2021 tekijät ja oikeusministeriö

ISBN pdf: 978-952-259-820-2

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Kieli	Suomi	Sivumäärä	93

Tiivistelmä

Arviomuistiossa tarkastellaan avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta. Muistion taustalla on pääministeri Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmakirjaus, jonka mukaan pakkoavioliiton kriminalisointia selvitetään.

Arviomuistiossa kuvataan pakkoavioliittoja ilmiönä ja tarkastellaan avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden nykytilaa. Muistiossa käydään läpi asiaan liittyvät kansainväliset veloitteet ja kansainvälistä vertailua. Muistiossa myös analysoidaan voimassa olevia rikoslain säännöksiä ja lainsäädännön esitöitä avioliittoon pakottamisen kannalta sekä arvioidaan vaihtoehtoisia tapoja säätää avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta.

Arviointityössä päädyttiin katsomaan muun muassa, että voimassa olevat rikoslain ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevat säännökset kattavat avioliittoon pakottamisteot varsin laajalti.

Muistion johtopäätöksenä esitetään, että mainitut rikoslain säännökset ovat riittävän kattavat eikä niitä ole tarpeen muuttaa tai täsmentää. Toisaalta esiin tuodaan esimerkiksi mahdollisuus täsmentää rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä siten, että säännökseen lisätään teon tarkoituksiksi avioliittoon pakottaminen.

Asiasanat rikosoikeus, kriminalisointi, pakkoavioliitto, ihmiskauppa

ISBN PDF	978-952-259-820-2	ISSN PDF	2490-1172
Asianumero	VN/4063/2021	Hankenumero	OM012:00/2021

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-820-2>

Bedömningspromemoria om straffbarheten av tvingande till äktenskap

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2021:29		Tema	Betänkanden och utlåtanden
Utgivare	Justitieministeriet		
Språk	Finska	Sidantal	93

Referat

I bedömningspromemorian granskas straffbarheten för tvingande till äktenskap. Bakgrunden till promemorian är föresatsen i regeringsprogrammet för statsminister Sanna Marins regering att utreda möjligheterna att kriminalisera tvångsäktenskap.

I bedömningspromemorian beskrivs tvångsäktenskap som fenomen och granskas nuläget när det gäller straffbarheten för tvingande till äktenskap. I promemorian går man igenom internationella förpliktelser och internationella jämförelser inom området. Dessutom analyseras de gällande bestämmelserna i strafflagen och förarbetena till lagstiftning beträffande tvingande till äktenskap samt utvärderas alternativa sätt att föreskriva om straffbarheten av tvingande till äktenskap.

Vid utvärderingen kom man bland annat till att strafflagens gällande bestämmelser om människohandel, grov människohandel och tvång i rätt så stor utsträckning täcker gärningar som hänför sig till tvingande till äktenskap.

Som slutsats av promemorian anförs att de nämnda bestämmelserna i strafflagen är tillräckligt täckande och att de inte behöver ändras eller preciseras. Å andra sidan lyfter man fram till exempel möjligheten att precisera strafflagens bestämmelse om människohandel så att tvingande till äktenskap fogas till den som syfte för gärningen.

Nyckelord straffrätt, kriminalisering, tvångsäktenskap, människohandel

ISBN PDF	978-952-259-820-2	ISSN PDF	2490-1172
Ärendenummer	VN/4063/2021	Projektnummer	OM012:00/2021

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-820-2>

Memorandum on the Punishability of Forcing a Person to Enter into Marriage

Publications of the Ministry of Justice, Memorandums and statements 2021:29	Subject	Memorandums and statements
--	----------------	-------------------------------

Publisher	Ministry of Justice, Finland
------------------	------------------------------

Language	Finnish	Pages	93
-----------------	---------	--------------	----

Abstract

This memorandum examines the punishability of forcing a person to enter into marriage. The memorandum is based on an entry in the Government Programme of Prime Minister Sanna Marin's Government stating that the possibility to criminalise forced marriage will be examined.

The memorandum describes forced marriage as a phenomenon and examines the punishability of forcing a person to enter into marriage under the legislation in force. The relevant international obligations are also discussed and international comparisons are made. The memorandum analyses the current applicable provisions of the Criminal Code and the relevant government proposals from the perspective of forcing a person to enter into marriage. Alternative ways to criminalise such conduct are also discussed and assessed.

Based on the assessment, it was considered that the current provisions of the Criminal Code on trafficking in human beings, aggravated trafficking in human beings and coercion are rather broadly applicable to the acts of forcing a person to enter into marriage.

The conclusion is that the above-mentioned provisions of the Criminal Code are sufficiently comprehensive and there is no need to amend or specify them. However, for example, the possibility of specifying the Criminal Code's provision on trafficking in human beings by adding forcing a person to enter into marriage among the purposes for committing the offence is brought up in the memorandum.

Keywords	criminal law, criminalisation, forced marriage, trafficking in human beings
-----------------	---

ISBN PDF	978-952-259-820-2
-----------------	-------------------

Reference number	VN/4063/2021
-------------------------	--------------

ISSN PDF	2490-1172
-----------------	-----------

Project number	OM012:00/2021
-----------------------	---------------

URN address	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-820-2
--------------------	---

Sisältö

1	Arviointityön tausta	8
2	Pakkoavioliitto tarkastelun kohteena	11
3	Avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksessa	13
4	Suostumukseen perustuva avioliitto kansallisessa lainsäädännössä ja kansainvälisissä instrumenteissa	18
5	Nykytilan kuvaus	23
5.1	Pakkoavioliitot ilmiönä ja avioliittoon pakottaminen tekona	23
5.2	Rikoslain voimassaolevien säännösten sovellettavuus	28
5.2.1	Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa.....	28
5.2.2	Pakottaminen.....	32
5.2.3	Laiton uhkaus.....	35
6	Viimeaikaiset Suomessa toteutetut pakkoavioliittojen vastaiset toimet	37
7	Kansainvälistä vertailua	40
7.1	Ruotsi.....	40
7.1.1	Avioliittoon pakottamista koskevat rangaistussäännökset	40
7.1.2	Avioliittoon pakottamista koskevien säännösten taustaa ja arviointia	42
7.2	Norja	47
7.3	Tanska	49
7.4	Tietyt muut valtiot.....	52
8	Yleiset kriminalisointiperiaatteet	56
9	Istanbulin sopimuksen mukainen avioliittoon pakottaminen ja ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa	58
9.1	Avioliittoon pakottamisen tunnusmerkistö Istanbulin sopimuksen mukaan	58
9.2	Ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.....	60

10 Avioliittoon pakottamista koskevien rangaistussäännösten arviointia	62
10.1 Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa sekä pakottamista koskevien rangaistussäännösten soveltuminen avioliittoon pakottamiseen	62
10.1.1 Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset	62
10.1.1.1 Ihmiskauppaa ja avioliittoon pakottamista koskevien kriminalisointien suojaamat oikeushyvät	63
10.1.1.2 Ihmiskauppatunnusmerkistön täytyminen tapauksissa, joissa on kyse avioliittoon pakottamisesta	65
10.1.1.3 Ulkomaille houkuttelu tarkoituksena pakottaa henkilö avioliittoon.....	70
10.1.1.4 Päätelmiä ihmiskauppasäännösten soveltumisesta avioliittoon pakottamiseen.....	71
10.1.2 Pakottamista koskevan rangaistussäännöksen soveltuminen avioliittoon pakottamiseen	73
10.2 Avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointi vaihtoehtona	74
10.3 Avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäätelyn muotoilussa huomioitavia erityiskysymyksiä.....	79
10.3.1 Avioliiton käsite ja rangaistussäännöksen kattamat liitot.....	79
10.3.2 Syyteoikeus, syyteoikeuden vanhentuminen ja toimivaltuudet	82
10.3.3 Houkuttelurikosta koskevia erityiskysymyksiä	85
11 Johtopäätökset	87
Lähteet	90

1 Arviointityön tausta

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* (10.12.2019) on kirjaus, jonka mukaan pakkoavioliittojen kriminalisointia selvitetään. Kirjaus liittyy turvallisen oikeusvaltion kehittämiseen ja rikosuhrien aseman parantamiseen.¹

Suomen voimassaolevassa rikoslaissa (39/1889, jäljempänä myös RL) ei ole erillistä rikosnimikettä avioliittoon pakottamiselle. Pakkoavioliiton aikaansaamiseen ja siihen tähtääviin toimiin on lähtökohtaisesti arvioitu voitavan voimassa olevien säännösten mukaisesti tapauksen olosuhteista riippuen soveltaa muun muassa ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa tai pakottamista koskevia rikoslain säännöksiä. Pakottamisen seurauksena solmitun avioliiton aikana tapahtuneeseen väkivaltaan, seksuaaliseen toimintaan pakottamiseen ja muuhun rangaistavaan menettelyyn sovelletaan pahoinpitelyä, seksuaalirikoksia ja mahdollisia muita tekoja koskevia rangaistussäännöksiä.

Tarve arvioida pakkoavioliiton kriminalisointia johtuu osaltaan siitä, että Suomen lainsäädäntöratkaisuihin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden osalta on kiinnitetty huomiota eräiden Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten valvontatoimielinten raporteissa.

Suomi on 17.4.2015 liittynyt niin sanottuun Istanbulin sopimukseen eli Euroopan neuvoston yleissopimukseen naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015; jäljempänä *Istanbulin sopimus* tai *yleissopimus*). Istanbulin sopimus on tullut kansainvälisesti voimaan 1.8.2014 ja Suomen osalta 1.8.2015.

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 1 kohdan mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi. Artiklan 2 kohdan mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen

1 Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y, s. 91.

tahallinen houkuttelemisen muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi.

Istanbulin sopimuksen ratifiointia ja kansallista täytäntöönpanoa valmisteltaessa Suomessa on lähdetty siitä, että avioliittoon pakottaminen on jo rangaistavaa Suomen rikoslain nojalla. Istanbulin sopimuksen määräysten mukaiset avioliittoon pakottaminen ja ulkomaille houkuttelemisen pakkoavioliittotarkoituksessa tulevat asiaan koskevan hallituksen esityksen (HE 155/2014 vp) mukaan rangaistaviksi ihmiskauppaa (RL 25:3) tai törkeää ihmiskauppaa (RL 25:3 a) koskevien rangaistussäännösten nojalla. Lisäksi on katsottu, että avioliittoon pakottaminen voi tulla rangaistavaksi myös pakottamisena (RL 25:8) (TyVM 15/2014 vp – HE 155/2014 vp, s. 8).

Hallituksen esityksestä 155/2014 vp antamassaan mietinnössä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta on todennut pitävänsä tärkeänä, että pakkoavioliittojen esiintyvyyttä ja riskitekijöitä selvitetään nykyistä kattavammin ja samalla arvioidaan, tulisiko oikeustilaa selkeyttää säätämällä nimenomainen avioliittoon pakottamista koskeva rangaistussäännös (TyVM 15/2014 vp – HE 155/2014 vp, s. 7). Tässä arvioinnissa olisi mietinnön mukaan huomioitava myös tilanteet, jossa lapsi houkutellaan tai lähetetään ulkomaille pakkoavioliiton toteuttamiseksi.

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa seuraa naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence; jäljempänä *GREVIO*), joka on ensimmäisessä Suomea koskevassa arviointiraportissaan vuodelta 2019 nostanut esiin tarpeen arvioida erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä.² Avioliittoon pakottamisen kriminalisointiin Suomessa on äskettäin kiinnittänyt huomiota myös Yhdistyneiden kansakuntien (jäljempänä myös YK) ihmisoikeuskomitea, joka antoi 1.4.2021 Suomelle suosituksensa koskien Suomen seitsemättä määräaikaisraporttia kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976; jäljempänä myös

2 GREVIO Baseline Evaluation Report Finland. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>. GREVIO:n näkemykset esitellään tarkemmin jäljempänä jaksossa 3.

KP-sopimus) täytäntöönpanosta. Komitea toteaa raportissaan, että Suomen tulisi osana naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisia toimia nimenomaisesti kriminalisoida pakkoavioliitto.³

Avioliittoon pakottamisen kriminalisoimiseksi on tehty lakialoite LA 39/2019 vp. / ed. Kauma (kok) ym. Lakialoitteessa on esitetty, että pakkoavioliitot kriminalisoidaan erillisillä rikoslain pykälillä ja mahdollistetaan pakkoavioliiton mitätöinti hakemuksesta.⁴

3 Human Rights Committee. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland CCPR/C/FIN/CO/7. 1.4.2021. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf, s. 4–5. Komitea käsittelee raportissaan pakkoavioliittoja naisiin kohdistuvana väkivaltana ja viittaa KP-sopimuksen 2 (sopimusvaltion velvoitteet sopimuksen mukaisten oikeuksien kunnioittamiseksi ja takaamiseksi), 3 (miesten ja naisten yhtäläiset oikeudet), 6 (oikeus elämään), 7 (kidutuksen ja julman, epäinhimillinen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen kieltö) ja 26 (yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö) artikloihin.

4 Lakialoite LA 39/2019 vp. Pia Kauma kok ym. Lakialoite laeiksi rikoslain 25 luvun ja avioliittolain 19 §:n muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lakialoite/Documents/LA_39+2019.pdf.

2 Pakkoavioliitto tarkastelun kohteena

Pakkoavioliittoa tai avioliittoon pakottamista ei ole Suomen voimassa olevassa lainsäädännössä määritelty. Hallitus on lokakuussa 2021 antanut eduskunnalle esityksen (HE 172/2021 vp) laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi, jossa esitetään muun muassa, että avioliittolakiin lisätään säännökset, jotka mahdollistavat pakottamalla solmitun avioliiton purkamisen kumoamalla. Lisäksi esitetään, että ulkomailla alakäisenä solmittu avioliitto tunnustetaan vain erityisestä syystä, jos ainakin toisella aviopuolisoista oli avioliiton solmimishetkellä asuinpaikka Suomessa.

Myöskään yhdenmukaista kansainvälisesti käytettyä määritelmää pakkoavioliitolle ei ole löydettävissä. Siitä, mistä pakkoavioliitoissa on kyse, vallitsee erilaisia näkemyksiä.

Istanbulin sopimuksen 37 artiklassa viitataan ”avioliittoon pakottamiseen”, mutta kyseisessä määräyksessä tai muissakaan yleissopimuksen artikloissa ei määritellä, mitä avioliitolla tai avioliittoon pakottamisella tarkoitetaan. Myöskään yleissopimuksen selitysmuistiossa *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* ei käsitellä käsitteen sisältöä. Sekä yleissopimuksessa että selitysmuistiossa viitataan englanninkieliseen avioliittoon tarkoittavaan sanaan (”marriage”).⁵

Tässä muistiossa pakkoavioliiton käsitettä käytetään Istanbulin sopimuksen 37 artiklan sanamuodon mukaisessa merkityksessä. Pakkoavioliitolla tarkoitetaan siten avioliittoa, jonka solmimiseen toinen tai molemmat osapuolista on pakotettu. Avioliitolla tarkoitetaan lähtökohtaisesti Suomen tai muun valtion lainsäädännön mukaisesti juridisesti pätevää avioliittoa, joka on voitu solmia Suomessa tai ulkomailla. Joiltakin osin arviossa tarkastellaan kuitenkin myös niin sanottuja uskonnollisia tai kulttuurisia avioliittoja, joita ei ole solmittu juridisesti pätevällä tavalla vaan joissa puolisoitten liitto on solmittu tietyn ryhmän sisällä vallitsevien sääntöjen mukaisesti, ilman viranomaisen suorittamaa rekisteröintiä tai muuta virallistamistointia.

⁵ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. <https://rm.coe.int/16800d383a>. Eduskunnan työ- ja tasa-arvovaliokunnan mietinnössä viitataan avioliittoon pakottamiseen. Ks. TyVM 15/2014 vp, s. 7.

Mainituista määrittelyistä seuraa joitakin rajauksia. Käsitettä ”pakkoavioliitto” on joissakin yhteyksissä käytetty myös tarkasteltaessa tilannetta, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa eli toinen tai molemmat puoliset eivät pakottamisen vuoksi voi päättää avioliittoa tai poistua avioliitosta niin halutessaan. Tällaiset tilanteet on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Istanbulin sopimuksen kriminalisointivelvoite kattaa ”avioliittoon pakottamisen” (engl. ”forcing an adult or a child to enter into a marriage”), mikä tarkoittaa käytännössä eri tilannetta kuin esimerkiksi tilanne, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa tai pakottamalla estetään avioeron hakeminen tai yhteisestä kodista pois muuttaminen. Arviomuistiossa tarkastelun kohteena ei siten ole esimerkiksi avioliitto, jossa henkilö on ainakin jossakin määrin antanut suostumuksensa avioliiton solmimiselle mutta jossa avioliitto muuttuu välittömästi solmimisen jälkeen tai myöhemmässä vaiheessa sellaiseksi, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei voi hakea avioeroa esimerkiksi toisen puolison tai sukulaisten väkivallan tai uhkausten takia tai on esimerkiksi niin alistetussa asemassa taloudellisesti ja mahdollisesti muutoinkin, ettei avioeron hakeminen ole käytännössä mahdollista.⁶

Lisäksi tarkastelun ulkopuolelle on rajattu niin sanotut vale- tai lumeavioliitot ja järjestetyt avioliitot. Vale- tai lumeavioliitolla (sham marriage, marriage of convenience) tarkoitetaan avioliittoa, joka on solmittu ainoastaan tiettyä, muuhun kuin puolisojen yhteiselämään ja parisuhteeseen liittyvää tarkoitusta, kuten maahanmuuttoa, varten. Järjestetty avioliitto puolestaan on avioliitto, joka on kokonaan tai osittain muiden kuin avioparin itsensä järjestämä mutta johon molemmat puoliset ovat lähtökohtaisesti antaneet suostumuksensa. Siinä missä pakkoavioliitto solmitaan pakottamisen seurauksena, valeavioliiton ja järjestetyn avioliiton solmimiseen ei määritelmällisesti liity pakottamista.

6 Esimerkiksi avioeron hakemisen estäminen voi tulla rangaistavaksi pakottamisrikoksena. Myös tällaisessa tilanteessa voi olla kyse rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisesta ihmiskaupasta tai törkeästä ihmiskaupasta, ja lisäksi sovellettavaksi voi tapauksesta riippuen tulla sovellettaviksi muita rikoslain säännöksiä. Jos avioliittoon pakotettu joutuu avioliiton aikana esimerkiksi raiskauksen tai muun seksuaalisen tai muun väkivallan tai parituksen kohteeksi, kokonaisuus voi tulla rangaistavaksi ihmiskauppana tai mainittuja rikoksia voidaan arvioida avioliittoon pakottamisesta erillisinä kysymyksiä. Esimerkin mukaiset teot voisivat siten tulla rangaistavaksi rikoslain 20 ja 21 lukujen säännösten mukaisesti.

3 Avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksessa

Istanbulin sopimuksessa pakkoavioliitto nähdään naiseen kohdistuvan väkivallan muotona. Pakkoavioliiton kriminalisointivelvoitteesta⁷ määrätään Istanbulin sopimuksen 37 artiklassa:

1. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi.
2. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen houkutteleva muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi.

Article 37 – Forced marriage

1 Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that the intentional conduct of forcing an adult or a child to enter into a marriage is criminalised.

2 Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that the intentional conduct of luring an adult or a child to the territory of a Party or State other than the one she or he resides in with the purpose of forcing this adult or child to enter into a marriage is criminalised.

⁷ Istanbulin sopimuksen 32 artiklassa määrätään pakkoavioliittojen siviilioikeudellisista seurauksista. Määräyksen mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että pakottamalla solmitut avioliitot voidaan mitätöidä, kumota tai purkaa aiheuttamatta uhreille kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa.

Yleissopimuksen selitysmuistion⁸ kohdassa 195–197 käsitellään pakkoavioliittoa koskevaa 37 artiklaa.

195. This article establishes the offence of forced marriage. While some victims of forced marriage are forced to enter into a marriage in the country in which they live (paragraph 1), many others are first taken to another country, often that of their ancestors, and are forced to marry a resident of that country (paragraph 2). For this reason, the drafters felt it important to include in this provision two types of conduct: forcing a person to enter into a marriage and luring a person abroad with the purpose of forcing this person to enter into marriage.

196. The type of conduct criminalised in paragraph 1 is that of forcing an adult or a child to enter into a marriage. The term “forcing” refers to physical and psychological force where coercion or duress is employed. The offence is complete when a marriage is concluded to which at least one party has – due to the above circumstances – not voluntarily consented to.

197. Paragraph 2 criminalises the act of luring a person abroad with the intention of forcing this person to marry against her or his will. The marriage does not necessarily have to be concluded. The term “luring” refers to any conduct whereby the perpetrator entices the victim to travel to another country, for example by using a pretext or concocting a reason such as visiting an ailing family member. The intention must cover the act of luring a person abroad, as well as the purpose of forcing this person into a marriage abroad. The drafters felt that this act should be covered by the criminal law of the Parties so as to take into account the standards established under other legally-binding international instruments.

Selitysmuiston 195 kohdassa avataan artiklan 1 ja 2 kohtien taustaa. Selitysmuiston mukaan osa pakkoavioliittojen uhreista pakotetaan solmimaan avioliitto asuinmaassaan, kun taas monet viedään toiseen maahan, joka on usein se, josta henkilön esivanhemmat ovat peräisin, ja pakotetaan solmimaan avioliitto kyseisen maan asukkaan kanssa. Tämän vuoksi artiklassa on määrätty kahden erilaisen toiminnan tai menettelyn kriminalisointivelvoitteesta.

Artiklan 1 kohdan mukaisessa teossa on kyse siitä, että aikuinen tai lapsi pakotetaan solmimaan avioliitto (selitysmuiston 196. kohta). Käsite ”pakottaminen” (”forcing”) viittaa

⁸ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series - No. 210. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>, s. 34.

fyysiseen tai psykologiseen voimankäyttöön ("force"), jossa käytetään pakottamista, pakkoa tai uhkaamista ("coercion or duress"). Teko on täytetty, kun on solmittu avioliitto, johon vähintään toinen osapuoli ei mainittujen, pakottamiseen tai uhkaamiseen liittyvien olosuhteiden vuoksi ole vapaaehtoisesti antanut suostumustaan.

Artiklan 2 kohdassa kriminalisoidaan puolestaan teko, jossa henkilö houkutellessaan ("luring") ulkomaille siinä tarkoituksessa, että henkilö pakotetaan solmimaan avioliitto vastoin tahtoaan. Avioliiton solmimista ei selitysmuistion 197. kohdan mukaan edellytetä. "Houkuttelemisella" viitataan mihin tahansa käytökseen, jolla rikosentekijä houkuttelee uhrin matkustamaan ulkomaille. Esimerkkinä mainitaan tilanne, jossa henkilö houkutellessaan ulkomaille tekosyyn varjolla tai sepittämällä syyksi esimerkiksi sairaana olevan perheenjäsenen luona vierailu. Tahallisuuden tulee kattaa henkilön houkuttelemisen ulkomaille sekä tarkoitus, että henkilö pakotetaan ulkomailla solmimaan avioliitto.

Istanbulin sopimuksessa tai sitä koskevassa selitysmuistiossa ei määrätä siitä, millaista kriminalisointitekniikkaa noudattaen sopimuksessa määritellyt teot tulisi säätää rangaistavaksi. Sopimuksessa on määritelty teot, jotka tulee säätää rangaistavaksi, mutta ei tapaa, jolla kriminalisointi tulee toteuttaa. Yleissopimuksen velvoitteiden toimeenpano on siten myös kriminalisointitavan osalta sopimusvaltioiden päätösvallassa, eikä sopimuksesta seuraa sopimusvaltiolle velvoitetta säätää erilliskriminalisointeja niiden tekojen osalta, jotka veloitetaan säätämään rangaistavaksi.

Huomioon on lisäksi otettava Istanbulin sopimuksen 58 artikla, jossa määrätään vanhentumisesta. Artiklan mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- ja muut toimet varmistaakseen, että vanhentumisaika, jota sovelletaan oikeudenkäynnin vireillepanoon yleissopimuksen 36, 37, 38 ja 39 artiklan mukaisesti rangaistaviksi säädettävien tekojen johdosta, jatkuu niin kauan kuin on tarpeen kyseisen rikoksen vakavuuteen nähden, jotta asiaa koskeva oikeudenkäynti voidaan panna tehokkaasti vireille sen jälkeen, kun uhri on tullut täysi-ikäiseksi.

Istanbulin sopimuksen 44 artiklassa määrätään lainkäyttövallasta. Artikla koskee osapuolten lainkäyttövaltaa eri tilanteissa. Pakkoavioliiton osalta Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevassa hallituksen esityksessä on katsottu, että koska ihmiskaupparikokset on säädetty rikoslain 1 luvun 7 §:ssä kansainvälisiksi rikoksiksi, joihin sovelletaan Suomen lakia tekopaikan laista riippumatta, yleissopimuksen 37 artiklan mukaisen pakkoavioliiton osalta kaksoisrangaistavuuden poistamisen edellytys täyttyy. Hallituksen esityksessä ehdotettiin muutosta kaksoisrangaistavuutta koskevaan rikoslain 1 luvun 11 §:n 2 momentin 8 kohtaan muiden Istanbulin sopimuksen 44 artiklassa määriteltyjen rikosten osalta. Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta piti esitettyä lisäystä kuitenkin riittämättömänä Istanbulin sopimuksen 44 artiklan toteutumisen kannalta, ja lainkohtaan lisättiin

myös erillinen maininta avioliittoon pakottamisesta. (HE 155/2014 vp, s. 58; TyVM 15/2014 vp – HE 155/2014 vp, s. 8.)

Lisäksi pakkoavioliittoa koskevaan 37 artiklaan viitataan avunantoa, osallisuutta ja yritystä koskevassa 41 artiklassa sekä 55 artiklassa, joka koskee asianosaisen vireille panemia ja viran puolesta vireille pantavia oikeudenkäyntejä. Jälkimmäisen artiklan mukaan osapuolten tulee varmistaa, ettei yleissopimuksen 35, 36, 37, 38 ja 39 artiklan mukaisesti rangaistaviksi säädettävien tekojen tutkinta tai syytteenpano riipu kokonaan uhrin rikosilmoituksesta tai muusta ilmoituksesta, jos rikos on tehty kokonaan tai osittain kyseisen osapuolen alueella, ja että oikeudenkäyntiä voidaan jatkaa, vaikka uhri peruuttaisi lausuntonsa tai ilmoituksensa. Edelleen 37 artikla mainitaan lisäksi 63 artiklassa, joka koskee vaarassa olevia henkilöitä koskevia toimia.

Yleissopimuksen 66 artiklan mukaan naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO) seuraa, miten osapuolet panevat täytäntöön yleissopimusta. Yleissopimuksen 68 artiklassa määrätyn menettelyn mukaisesti GREVIO arvioi yleissopimuksen täytäntöönpanoa sopijavaltioissa ja arviointimenettelyn päätteeksi antaa kertomuksen, joka sisältää analyysin arvioinnin perustana olevien määräysten täytäntöönpanosta sekä GREVIO:n ehdotukset siitä, miten kyseinen osapuoli voi käsitellä havaitut ongelmat.

GREVIO on esittänyt pakkoavioliiton kriminalisointia koskevia näkemyksiä ensimmäisessä Suomea koskevassa arviointiraportissaan vuodelta 2019 (GREVIO/Inf(2019)9). GREVIO peräänkuuluttaa raportissaan käsitteellisen selkeyden tarvetta ja eron tekemistä siihen, miten ja missä tilanteissa ihmiskauppaa ja pakottamista koskevia säännöksiä sovelletaan. GREVIO:n raportissa ihmiskaupparikosten tunnusmerkistöjen soveltamista avioliittoon pakottamiseen pidetään ongelmallisena, koska ihmiskaupateot eivät kata kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja. Tämä johtuu GREVIO:n mukaan osaltaan siitä, että ihmiskaupparikoksissa on kyse sellaista teko tavoista, joissa esimerkiksi henkilön pakottaminen, luovuttaminen, kuljettaminen, siirtäminen, vastaanottaminen ja majoituksen hankkiminen tapahtuvat seksuaalisen hyväksikäytön ja parituksen tarkoituksessa.⁹

Analyysinsa johtopäätöksenä GREVIO kannustaa voimakkaasti (”strongly encourages”) Suomen viranomaisia harkitsemaan erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä, jotta kyseisten tekojen erityinen luonne tulisi katetuksi ja jotta

⁹ GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 44.

rikostunnusmerkistö olisi käyttökelpoinen lainvalvontaviranomaisten ja tuomioistuinten näkökulmasta. Lisäksi GREVIO kannustaa Suomen valtiota kriminalisoimaan aikuisen tai lapsen tahallisen houkuttelemisen toiseen valtioon tarkoituksena pakottaa tämä henkilö avioliittoon Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaisella tavalla.¹⁰ Myös GREVIO:n eräiden muiden valtioiden lainsäädäntöratkaisuja koskevien huomioiden perusteella on esitetty, että GREVIO pitää suositeltavana lähestymistapana avioliittoon pakottamisen kriminalisointia erillisessä säännöksessään.¹¹

Suomen valtio on kesällä 2019 toimittanut GREVIO:lle kommenttinsa GREVIO:n raporttiin.¹² Suomen valtion kommenteissa ei ole otettu kantaa pakkoavioliiton kriminalisoinnista GREVIO:n raportissa todettuun.

Istanbulin sopimuksen niin sanottu osapuolten komitea, johon yleissopimuksen 67 artiklan mukaan kuuluvat yleissopimuksen osapuolten edustajat, on tammikuussa 2020 antanut Suomen valtiolle GREVIO:n raporttiin perustuvat suosituksensa Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanosta.¹³ Suosituksissa ei mainita pakkoavioliiton kriminalisointia.

10 GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 45. Myös kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että Suomen avioliittoon pakottamista koskeva sääntely näyttää kattavan vain osan pakkoavioliittotapauksista. Ks. Suominen 2019, s. 68–69.

11 Suominen 2019, s. 68. Ks. lisäksi YK:n ihmisoikeuskomitean raportissa esitetty näkemys. Human Rights Committee. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland CCPR/C/FIN/CO/7. 1.4.2021. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf, s. 4–5.

12 Comments submitted by Finland on GREVIO's final report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report); Received by GREVIO on 28 June 2019 GREVIO/Inf(2019)13. <https://www.ecoi.net/en/file/local/2016373/GREVIO-Inf-2019-13.docx.pdf>.

13 Recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence by Finland IC-CP/Inf(2020)3. <https://rm.coe.int/committee-of-the-parties-recommendations/pdfa/16809a46bc>.

4 Suostumukseen perustuva avioliitto kansallisessa lainsäädännössä ja kansainvälisissä instrumenteissa

Oikeus avioitua valitsemansa kumppanin kanssa on ihmisoikeutena turvattu joko itsenäisenä oikeutena tai osana yksityiselämän suoja. Suomen perustuslaissa (731/1999) ja monissa kansainvälisissä oikeudellisissa instrumenteissa avioliiton solmimiseen yhdistetään osapuolten suostumusta ja alaikärajaa koskevia edellytyksiä.

Avioliiton solmimisesta säädetään avioliittolaissa (234/1929). Avioliitto solmitaan lain 1 §:n 2 momentin mukaan vihkimisellä. Avioliittolain 15 §:n mukaan vihkimisessä kihlakumppanien tulee samanaikaisesti olla läsnä. Kun kumpikin kihlakumppani on vastannut myöntävästi vihkijän hänelle tekemään kysymykseen, tahtooko hän mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliittoon, vihkijä toteaa heidät aviopuolisoiksi.

Avioliittolain I osan 2 luvussa säädetään avioliiton esteistä, joita ovat alaikäisyys (4 §), voimassa oleva avioliitto tai rekisteröity parisuhde (6 §) ja lähisukulaisuus (7, 9 ja 9 a §).

Tietyissä tilanteissa avioliittoa ei katsota solmituksi sen johdosta, että vihkiminen on mitätön. Avioliittolain 19 §:n mukaan vihkiminen on mitätön, jos se ei ole tapahtunut lain 15 §:ssä säädetyllä tavalla tai jos vihkijällä ei ole ollut vihkioikeutta.

Avioliittolaissa säädetään myös ulkomaisen avioliiton tunnustamisesta. Lähtökohtana on se, että ulkomailla solmittu avioliitto tunnustetaan, jos avioliitto on pätevä sen solmimismaassa tai maassa, johon puolisoilla on asuinpaikka- tai kansalaisliityntä (115 §). Laissa säädetään myös tilanteista, joissa oletama on käänteinen ja tunnustamiselta edellytetään erityisiä syitä. Nämä tilanteet koskevat sitä, että vihkiminen on toimitettu kihlakumppanin kuoltua tai olematta henkilökohtaisesti saapuvilla tai että avioliitto on syntynyt ilman varsinaista vihkimistä (116 §). Ulkomainen avioliitto voidaan lisäksi avioliittolain 139 §:n mukaan jättää tunnustamatta, jos sen pitäminen pätevänä johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen lopputulokseen (*ordre public*). Hallitus on lokakuussa 2021 antanut eduskunnalle esityksen (HE 172/2021 vp) laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi, jossa esitetään muun muassa, että ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto tunnustettaisiin vain erityisestä syystä, jos ainakin toisella aviopuolisoista oli avioliiton solmimishetkellä asuinpaikka Suomessa.

Oikeudesta saada solmia avioliitto ei säädetä Suomen perustuslaissa, mutta sen katsotaan sisältyvän tiettyihin säädettyihin perusoikeuksiin. Perustuslain 7 §:n turvaama henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (HE 309/1993 vp, s. 46 II). Perustuslain 10 §:n turvaaman yksityiselämän piiriin puolestaan kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan (HE 309/1993 vp, s. 53/I; PeVL 17/2006 vp, s. 3/I; PeVL 15/2001 vp, s. 2/I). Valtiolla on perustuslaissa säädetty velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Tämä tarkoittaa, että valtiolla on velvollisuus paitsi itse pidättäytyä loukkaamasta kansalaisten perusoikeuksia myös aktiivisin toimenpitein suojata kansalaisia toisten yksilöiden loukkauksia vastaan. Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamisvelvollisuus koskee siten myös oikeuksien toteutumista yksityisten keskinäisissä suhteissa (HE 309/1993 vp, s. 75/II).

Esimerkiksi Euroopan neuvoston yleissopimuksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (63/1999; jäljempänä *EIS*) turvataan muun muassa jokaisen perhe- ja yksityiselämän suoja (8 artikla).¹⁴ Jokaiselle avioliittoikäiselle henkilölle turvataan oikeus avioliittoon ja perheen perustamiseen kansallisen sääntelyn mukaisesti (12 artikla). Perhelämän suojan saaminen EIS 8 artiklan mukaisesti edellyttää laillista ja todellista avioliittoa, mutta ei välttämättä yhdessä asumista (Abdulaziz, Cabales ja Balkandali v. UK, 1985, kohta 62). Valtiolla ei ole velvollisuutta antaa avioliiton oikeusvaikutuksia parisuhteelle, joka on solmittu niin kutsuttuna uskonnollisena avioliittona, jos liittoa ei ole rekisteröity viralliseksi avioliitoksi (Şerife Yiğit v. Turkey, 2010, kohta 102).

YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 16 artiklan mukaan täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe ilman minkäänlaisia rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvia rajoituksia. Heillä on yhtäläiset oikeudet avioliittoon, avioliiton aikana ja sen purkamisen jälkeen. Artiklan 2 kohdan mukaisesti avioliiton solmiminen tapahtukoon vain tulevien aviopuolisoiden vapaasta ja täydestä suostumuksesta.

YK:n piirissä on tehty yleissopimus, joka koskee suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioliikää ja avioliittojen kirjaamista (SopS 50/1964). Sopimuksen 1 artiklan mukaan avioliiton laillinen solmiminen edellyttää molempien osapuolien täyttä ja vapaaehtoista suostumusta, mikä heidän tulee ilmaista henkilökohtaisesti viranomaisen edessä ja todistajien läsnä ollessa. Suomi on sitoutunut mainittuun yleissopimukseen vuonna 1962.

¹⁴ Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on julkaissut vuonna 2018 päätöslauselman *Forced marriage in Europe* (2233) pakkoavioliitosta. <https://pace.coe.int/en/files/25016/html>.

YK:n KP-sopimuksen 23 artiklassa on turvattu perhe-elämän suoja ja avioliittoiässä oleville oikeus solmia avioliitto. Sopimuksessa edellytetään, että avioliittoa ei saa solmia ilman avioliittoon aikovien puolisoitten vapaata ja täyttä suostumusta.

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) on ratifioitu Suomessa vuonna 1986 (SopS 68/1986). CEDAW:n 16 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin sen edistämiseksi, että avioliiton tulee perustua molempien osapuolien oikeuteen vapaasti valita aviopuolisonsa ja osapuolten vapaaseen tahtoon.

Myös lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) on määräys pakkoavioliitosta. Lisäsopimuksen 1 artiklan c kohdan mukaisesti sopimusvaltiot sitoutuvat ryhtymään toimenpiteisiin, jotta luovuttaisiin tai poistettaisiin järjestelmät tai käytännöt, joiden nojalla: I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha- tai luontaisuuoritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle.

Myös Euroopan unionin (jäljempänä *EU*) perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) 9 artiklassa taataan oikeus solmia avioliitto ja oikeus perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä sääntelevien kansallisten lainsäädäntöjen mukaisesti.

Osassa pakkoavioliitosta on kyse lapsiavioliitosta, minkä seurauksena myös yleissopimus lasten oikeuksista (SopS 60/1991) tulee ottaa huomioon. Lasten oikeuksien sopimus sisältää useita määräyksiä, joilla on vaikutusta avioliittoon pakottamista arvioitaessa. Sopimuksen lähtökohtana on lapsen edun huomioiminen ja välttämättömän huolenpidon ja suoje-lun takaaminen lapselle (1 artikla). Sopimuksessa turvataan esimerkiksi lapsen oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja oikeus tulla kuul-luksi (12 artikla) sekä oikeus yksityisyyteen (16 artikla). Lasta tulee sopimuksen 19 artiklan mukaan suojata kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väki-vallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun lapsi on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa. Sopimuksen 24 artiklan 3 kohdan mukaisesti sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tehokkaisiin ja tarkoituksenmukaisiin toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja. Lisäksi sopimuksessa muun muassa määrätään, ettei lasta tule erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti muutoin kuin tämän ollessa lapsen edun mukaista (9 artikla). Samoin sopimus velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään toimiin

ehkäistäkseen lasten laittomat maasta kuljetukset ja ulkomailta palauttamatta jättämiset (11 artikla).

Monissa tapauksissa pakkoavioliitto ja siihen liittyvät olosuhteet merkitsevät ihmiskauppaa. Suomi on liittynyt kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen YK:n yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (SopS 71/2006) vuonna 2006. EU:n ihmiskauppadiirektiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäättöksen 2002/629/YOS korvaamisesta) johdanto-osan kappaleessa 11 todetaan ihmiskaupan määritelmän kattavan myös ihmiskaupan elintenpoistamistarkoituksessa, joka loukkaa vakavasti ihmisarvoa ja ruumiillista koskemattomuutta, sekä muut teot kuten laittoman lapseksiottamisen tai avioliittoon pakottamisen siltä osin, kuin ne täyttävät ihmiskaupan tunnusmerkistön.

EU:n niin sanotun uhridirektiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäättöksen 2001/220/YOS korvaamisesta) johdanto-osan kappaleessa 17 pakkoavioliittojen todetaan olevan osa sukupuoleen perustuvaa väkivaltaa. Sukupuoleen perustuvan väkivallan naisuhrien ja heidän lastensa todetaan tarvitsevan usein erityistä tukea ja suojelua, koska tällaiseen väkivaltaan liittyy suuri toissijaisen tai toistuvan uhriksi joutumisen, pelottelun ja kostotoimien riski.

Lisäksi pakkoavioliittoja koskevaa sääntelyä on muun muassa direktiivissä 2003/86/EY, annettu 22 päivänä syyskuuta 2003, oikeudesta perheenyhdistämiseen (4 artiklan 5 kohta) sekä direktiivissä 2011/95/EU, annettu 13 päivänä joulukuuta 2011, vaatimuksista kolmansien maiden kansalaisten ja kansalaisuudettomien henkilöiden määrittelemiseksi kansainvälistä suojelua saaviksi henkilöiksi, pakolaisten ja henkilöiden, jotka voivat saada toissijaista suojelua, yhdenmukaiselle asemalle sekä myönnetyn suojelun sisällölle (9 artiklan 2 kohdan f alakohta¹⁵).

Pakkoavioliitot mainitaan EU:n komission *Tasa-arvon unioni: sukupuolten tasa-arvostrategia 2020–2025* -asiakirjassa.¹⁶ Strategiassa muun muassa lapsi- ja pakkoavioliittojen, kuntaan liittyvän väkivallan ja muiden naisiin ja tyttöihin kohdistuvien haitallisten

¹⁵ Direktiivin säännöksessä ei mainita pakkoavioliittoa, mutta sanamuodon ”luonteeltaan sukupuoleen liittyvät tai lapsiin kohdistuvat teot” on katsottu kattavan pakkoavioliiton.

¹⁶ COM(2020) 152 final. 5.3.2020. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Tasa-arvon unioni: sukupuolten tasa-arvostrategia 2020–2025 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>.

käytäntöjen todetaan olevan sukupuolistuneen väkivallan muotoja ja vakavia naisten ja lasten oikeuksien loukkauksia EU:ssa ja maailmanlaajuisesti. Mahdollisen lainsäädännön lisäksi EU aikoo strategian mukaan esittää suosituksen haitallisten käytäntöjen ehkäisemisestä muun muassa ennakoivin toimenpitein ja tunnustamalla kasvatuksen ja koulutuksen tärkeän roolin. Suositus kattaa komission tiedonannon mukaan lisäksi julkisten palvelujen parantamisen, ehkäisy- ja tukitoimet, alan ammattilaisten valmiuksien kehittämisen ja uhrien oikeussuojan.

5 Nykytilan kuvaus

5.1 Pakkoavioliitot ilmiönä ja avioliittoon pakottaminen tekona

Pakkoavioliittoa ei ole kansainvälisesti määritelty yhdenmukaisesti. Ilmiönä pakkoavioliitolla tarkoitetaan monesti avioliittoa, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan. Avioliiton solmiminen perustuu puolisoiden vapaan tahdon sijasta pakottamiseen, jossa käytetään väkivaltaa, uhkauksia tai painostamista. Kuten edellä on tuotu esiin, joissakin yhteyksissä pakkoavioliitolla viitataan myös tilanteeseen, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa vastoin tahtoaan.

Pakottajana voi toimia esimerkiksi uhrin vanhempi, muu perheenjäsen tai sukulainen tai (tuleva) puoliso. Laajempi henkilöpiiri, kuten suku tai muu yhteisö, voi aiheuttaa uhkaa tai painotusta, ja sitä voidaan perustella kulttuurisilla tekijöillä ja niin sanotuilla kunniakysymyksillä tai yhdistää näihin tekijöihin. Tällöin kyse voi olla kollektiivisesta uhasta, jossa on kyse esimerkiksi koko lähiyhteisön vihasta tai hylkäämisen uhasta. Taustalla voi olla ihmiskauppaa, taloudellisia syitä tai esimerkiksi oleskelupiin liittyviä asioita.

Avioliittoon pakotettava henkilö voi olla nainen tai mies. Kansainvälisesti avioliittoon pakottamisen on havaittu kohdistuvan erityisesti naisiin ja tyttöihin¹⁷, ja Istanbulin sopimuksen kontekstissa pakkoavioliitto nähdään nimenomaan naisiin kohdistuvan väkivallan muotona. Erityisen haavoittuvassa asemassa on lisäksi katsottu olevan seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ja henkilöiden, joiden kognitiivinen toimintakyky on heikentynyt.¹⁸ Avioliittoon pakotetaan niin alaikäisiä kuin täysi-ikäisiäkin henkilöitä.

17 Ks. esim. Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices. 2014. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-forced-marriage-eu_en.pdf, s. 12–13; Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. Issue Paper. 2020. United Nations Office on Drugs and Crime. S. 22; Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage. 2017. International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf, s. 45.

18 Regeringens proposition 2019/20:131. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. <https://www.regeringen.se/495873/contentassets/e3a7d739e2b444e6a24a05a2db80066a/prop-201920-131.pdf>, s. 24–25.

Pakkoavioliitossa olevien henkilöiden määrän on globaalisti arvioitu olevan yli 15 miljoonaa (v. 2016). Pakkoavioliitot painottuvat Afrikan, Aasian ja Tyynenmeren valtioiden alueille. Arviolta reilu kolmannes pakkoavioliittoon joutuneista on ollut alaikäisiä avioliiton solmimisen hetkellä.¹⁹

Avioliittoon pakottamisen yleisyydestä Suomessa ei ole saatavilla tarkkaa tietoa, ja aihetta on tutkittu Suomessa varsin vähän. Tilastotietoa siitä, kuinka moni suomalainen tai Suomessa asuva henkilö on joutunut avioliittoon pakottamisen kohteeksi, ei ole saatavilla, eikä ilmiön yleisyydestä ole täsmällistä kuvaa. Ilmiön tarkasteluun vaikuttaa lisäksi se, että pakkoavioliitolla voidaan eri yhteyksissä tarkoittaa eri asioita, eikä yhdenmukaista määrittelyä ole käytössä. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että avioliittoon pakottamisen kohteeksi on joutunut myös Suomessa asuvia henkilöitä.

Helsingin yliopiston yhteydessä toimivan Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (jäijempänä *Krimo*) on vuonna 2017 tehnyt selvityksen pakkoavioliittojen esiintymisestä ja ilmitulosta Suomessa (Toivonen 2017). Krimon selvityksen mukaan pakkoavioliitot näkyvät Suomessa käytännössä paitsi järjestöjen myös monien suorittavien viranomaisten työssä. Krimon selvityksestä kävi ilmi, että rikosprosessissa pakkoavioliitot ovat sen sijaan lähes täysin vieras ilmiö.

Krimon selvityksen mukaan ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa tai pakottamista koskevissa teoissa ei juuri koskaan ole kyse avioliittoon pakottamisesta. Krimon selvityksen mukaan 1.1.2015–31.12.2016 välisenä aikana poliisille tehtyjen rikosilmoitusten joukossa oli vain yhdeksän ilmoitusta, joissa oli viitteitä avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta (Toivonen 2017, s. 15). Pakkoavioliitot eivät Krimon selvityksen mukaan näy myöskään syyteharkinnassa muutoin kuin satunnaisesti, ja tällöinkin usein ainoastaan eriasteisina epäilyinä.

Oikeusministeriön tietoon ei ole tullut ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta tai pakottamisesta annettuja tuomioita, joissa olisi ollut kyse avioliittoon pakottamisesta.

19 Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage. 2017. International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf, s. 43, 46. Raportissa pakkoavioliitto määritellään tilanteeksi, jossa henkilö on pakotettu avioliittoon vastoin suostumustaan.

Taulukko 1. Viranomaisten tietoon tulleet rikokset vuosina 2015–2019. Lähde: Tilastokeskus.²⁰

	2015	2016	2017	2018	2019
ihmiskauppa (RL 25:3)	23	66	71	76	69
ihmiskaupan yritys	0	1	0	0	0
törkeä ihmiskauppa (RL 25:3 a)	6	5	3	3	10
törkeän ihmiskaupan yritys	0	0	0	0	0
pakottaminen (RL 25:8)	79	70	78	105	107

Vuosina 2015–2019 ihmiskaupasta on vuosittain tuomittu 0–5 henkilöä ja törkeästä ihmiskaupasta 1–2 henkilöä. Ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan yrityksestä ei ole annettu tuomioita mainittuina vuosina. Pakottamisesta tuomittuja on hieman enemmän, 5–18 henkilöä vuosittain.²¹ Ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta ja pakottamista koskevista rikostilastoista ei ole saatavilla tietoa siitä, onko tapauksissa ollut kyse avioliittoon pakottamisesta.

Saatavilla olevien tietojen mukaan pakkoavioliittoon liittyvää ihmiskauppaa on ollut Suomessa tutkinnassa useita tapauksia. Käytännössä monissa tapauksissa rikosprosessi ei etene, koska tekijä ei ole Suomessa. On esitetty, että monesti Suomen esitutkintaviranomaisilla ei joko ole toimivaltaa tutkia tapauksia tai niistä ei ole käytännössä mahdollisuutta saada näyttöä (Koskenoja ym. 2018, s. 78).

Alkuvuodesta 2021 on osana valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoimintaa käynnistynyt tutkimushanke *Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevien rangaistussäännösten soveltamiskäytännön arviointi*, jonka toteuttaa Helsingin yliopisto. Hankkeessa selvitetään, miten ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevia säännöksiä on oikeuskäytännössä sovellettu ja mitä edellytyksiä ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten soveltamiselle on oikeuskäytännössä ja laajemmin soveltamiskäytännössä asetettu. Hankkeessa myös selvitetään, miten ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevat asiat etenevät rikosprosessissa. Hankkeen on määrä valmistua tammikuussa 2022.

²⁰ https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oik__rpk__tiet/statfin_rpk_pxt_11cg.px/table/tableViewLayout1/?loadedQueryId=b3fbe83e-5e90-467e-ba16-d9225ed672eb&timeType=from&timeValue=2015.

²¹ Lähde: Tilastokeskus https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oik__syyttr/statfin_syyttr_pxt_11ia.px/table/tableViewLayout1/?loadedQueryId=9ae350a5-f722-4be8-99c2-aa47214c8140&timeType=from&timeValue=2015.

Saatavilla olevien arvioiden mukaan pakkoavioliittoja tulee ilmi aiempaa enemmän. On mahdollista, että pakkoavioliitot ovat lisääntyneet absoluuttisesti muun muassa turvapaikanhakijoiden määrän kasvaessa, mutta myös ilmiön esillä olo julkisuudessa sekä sitä koskevan tiedon ja tietoisuuden lisääntyminen vaikuttavat esiintuloon (Toivonen 2017, s. 9). Viranomaisten ohella keskeisessä asemassa pakkoavioliittojen ilmitulossa ovat järjestöt, kuten Monika-Naiset liitto r.y., Ihmisoikeusliitto, Loisto settlementti r.y. (Sopu-työ) ja Rikosuhripäivystys.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin vuonna 2020 otetuista henkilöstä (N=704) pakkoavioliittoon arvioitiin joutuneen 45 henkilöä. Näistä henkilöistä 22 oli joutunut liittoon kotimaassaan, tavallisesti alaikäisenä. He olivat kuitenkin päässeet irti liitosta, useimmiten pakenemalla maasta. Joissakin tapauksissa pakkoavioliittoon oli liittynyt myös heikommassa asemassa olevan puolison parittamista. 23 henkilön kohdalla avioliittoon pakottaminen liittyi jollakin tavalla Suomeen. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tapauksia, jossa avioliittoon pakottaminen on tapahtunut toisessa maassa ja avioliitto on jatkunut Suomessa. Kyseisiä tapauksia on tunnistettu erityisesti esimerkiksi vastaanottokeskuksissa ja turvapaikanhakumenettelyssä. Lisäksi joissakin tapauksissa on ollut kyse siitä, että henkilö on tuotu vaimoksi Suomessa jo oleskelevalle miehelle, jolloin liitto on voitu solmia Suomessa. Useimmissa tapauksissa liitto on kuitenkin solmittu muualla kuin Suomessa. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vuotta 2020 koskevan vuosikatsauksen mukaan pakkoavioliiton uhriksi joutuneet ovat aiempaa näkyvämpi osa auttamisjärjestelmän piiriin otetuista.²²

Pakkoavioliittojen vähäiseen näkyvyyteen rikosprosessissa voi olla erilaisia syitä. Avioliittoon pakottaminen tapahtuu tyypillisesti läheis- tai luottamussuhteessa ja on usein luonteeltaan kollektiivinen tai yhteisöllinen teko. Yhteisöllisestä kontekstista voi aiheutua esimerkiksi kynnys tehdä rikosilmoitus lähiomaisesta, koko perhe- tai sukuyhteisön menettämisen pelkoa tai pelko toisen perheenjäsenen turvallisuuden puolesta, mikä puolestaan voi estää väkivallan tai toiminnan ilmitulon ja uhrin oma-aloitteisen hakeutumisen viranomaisten tai tukipalveluiden pariin (Toivonen 2017, s. 15).

Uhkaus ja pakottaminen voivat yhteisöllisessä kontekstissa välittyä hienovaraisesti ja epäsuorasti, eikä kyse välttämättä ole fyysisistä uhkaus- tai pakottamisteoista. Uhri voi tämänkaltaisen pakottamisen seurauksena kuitenkin tosiasiaa joutua elämäänsä kontrolloitua elämää ja avioliittoon pakottamisen kohdalla luopumaan kokonaan perustavanlaatuisista vapauksistaan ja oikeuksistaan. On esitetty, että tästä huolimatta poliisille ilmoitetuista

²² Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Vuosikatsaus 1.1.–31.12.2020. http://www.ihmiskauppa.fi/files/525/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_1.1.-_31.12.2020.pdf, s. 7 ja 10.

tekokokonaisuuksista voi rikosprosessissa olla mahdollisuus edetä vain niillä teoilla, joihin liittyy fyysistä väkivaltaa. Monesti avioliittoon pakottamiseen liittyy lisäksi vaikeita näyttökysymyksiä (Toivonen 2017, s. 15–16).

Suomessa esiintyviä tapauksia, joissa on kyse nimenomaan avioliittoon pakottamisesta, voidaan ryhmitellä tapausten luonteen perusteella. Osassa tapauksia on kyse ulkomailla solmituista, ulkomaalaisten välisistä pakkoavioliitoista, jotka tulevat ilmi Suomessa esimerkiksi turvapaikanhakumenettelyssä. Näissä tapauksissa esimerkiksi turvapaikan hakemista varten Euroopan ulkopuolelta Eurooppaan lähtevä nuori nainen voidaan ulkomailla pakottaa avioliittoon, koska katsotaan, että hänellä on mahdollisuudet saada turvapaikka avioituneena. Toisaalta taustalla saattaa olla uhrin lähipiirin velkoja, jolloin uhri pakotetaan solmimaan avioliitto ja vastineeksi avioliitosta uhrin lähipiiri saa rahallisen korvauksen tai velkansa kuitattua (Toivonen 2017, s. 11; Monika-Naiset liitto r.y.).

Toisaalta tiedossa on tapauksia, joissa maahanmuuttajataustainen nuori lähetetään ulkomaille ja pakotetaan avioliittoon ulkomailla asuvan henkilön kanssa.²³ Joissakin tapauksissa nuoria naisia on Suomessa pakotettu solmimaan niin sanottu uskonnollinen avioliitto, joka ei tule viranomaisten tietoon mutta jossa puoliset elävät avioliiton kaltaisissa olosuhteissa. Näissä tapauksissa avioliittoon pakottamisen taustalla voi olla uhrin lähipiirin kokema tarve varmistaa, että uhri käyttäytyy perheensä, sukunsa tai muun yhteisönsä kulttuuriselle viiteryhmielle asianmukaisella tavalla ja kunnioittaa hänelle perinteistä seuraavia velvoitteita. Lisäksi on tunnistettu tapauksia, joissa pitkään Suomessa asunut maahanmuuttajataustainen mies matkustaa entiseen kotimaahansa ja siellä avioituu naisen kanssa ilman tämän suostumusta sovittuaan asiasta tämän vanhempien tai muiden sukulaisten kanssa (ks. esim. Toivonen 2017; Hansen ym. 2016, s. 84).

Selvitysten mukaan vaikuttaa siltä, että Suomessa esiin tulleissa tapauksissa, joissa on kyse avioliittoon pakottamisesta, on useimmiten ollut kysymys alun perin muualla kuin Suomessa solmituista avioliitoista.²⁴

23 Kolmannen ja kahdesta muusta lähtökohdiltaan erilaisen Krimon selvityksessä tunnistetun kategorian muodostavat tilanteet, joissa Suomessa asuva Suomen kansalainen solmii avioliiton ulkomaisen naisen kanssa. Avioliitto solmitaan ensin yhteisymmärryksessä, mutta tosiasiaa ulkomaalainen vaimo joutuu avioliitossa monin tavoin (mm. seksuaalisesti ja taloudellisesti) hyväksikäytetyksi. Uhkailun ja alistamisen seurauksena naisella ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia erota tai edes riittävästi tietoa avioerosta.

24 Ks. esim. Toivonen 2017. Hansen ym. 2016, s. 84. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Vuosikatsaus 1.1.–31.12.2020. http://www.ihmiskauppa.fi/files/525/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_1.1.-_31.12.2020.pdf, s. 7 ja 10.

Sen lisäksi, että avioliittoon pakottaminen itsessään on ihmisoikeusloukkaus ja loukkaa henkilön vapautta, itsemääräämisoikeutta ja integriteettiä, avioliittoon pakottamisen seuraukset ovat usein moninaisia ja vakavia.²⁵ Erityisesti avioliittoon pakotetut tytöt ja naiset joutuvat usein psykologisen, fyysisen ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, ja heihin kohdistetaan väkivaltaa ja uhkauksia sekä emotionaalista manipulointia. Lisäksi avioliittoon pakottamisen uhreja eristetään perheestään ja tuttavistaan ja heidän liikkumisvapauttaan rajoitetaan.²⁶

Erityisen haitallista avioliittoon pakottaminen on alaikäisten kohdalla. Aikaiseen avioliittoon liittyy useita haitallisia vaikutuksia ja pitkäaikaisia seurauksia, etenkin jos avioliitosta syntyy lapsia tai avioliiton aikana tapahtuu väkivaltaa tai muuta hyväksikäyttöä. Käytännössä alaikäisenä avioituvana joutuu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Aikaisella avioitumisella on haitallisia vaikutuksia erityisesti tyttöjen lisääntymisterveyden ja esimerkiksi terveydenhuollon ja koulutuksen kannalta.²⁷

5.2 Rikoslain voimassaolevien säännösten sovellettavuus

Henkilön pakottaminen avioliittoon voi voimassa olevan rikoslain mukaisesti tulla rangaistavaksi lähinnä ihmiskauppana (RL 25:3), törkeänä ihmiskauppana (RL 25:3 a) tai pakottamisena (RL 25:8). Myös laitonta uhkausta (RL 25:7) koskeva rangaistussäännös voi soveltuessa avioliittoon pakottamiseen.

5.2.1 Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa

Ihmiskauppa on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 3 §:ssä. Säännöksen 1 momentin mukaan ihmiskauppaan syyllistyy se, joka 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksi käyttämällä, 3) maksamalla korvauksen toista määrävallassaan

²⁵ Avioliittoon pakotetun henkilön oikeus vahingonkorvaukseen määräytyy vahingonkorvauslain (412/1974; jäljempänä VahL) mukaan. Oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on lain 5 luvun 6 §:n 1 momentin mukaan muun muassa sillä, jonka vapautta on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu tai jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vakavasti loukattu. VahL:ssa mainituilla vapauteen kohdistuvilla rikoksilla tarkoitetaan esimerkiksi ihmiskauppaa, laitonta uhkausta ja pakottamista (HE 167/2003 vp, s. 10).

²⁶ Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. Issue Paper. 2020. United Nations Office on Drugs and Crime s. 17; Sabbe ja muut 2014, s. 175.

²⁷ Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. Issue Paper. 2020. United Nations Office on Drugs and Crime s. 24; Sabbe ja muut 2014, s. 175.

pitävälle henkilölle tai 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseen 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi. Rangaistus ihmiskaupasta on vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta vankeutta. Pykälän 2 momentin mukaan ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. Ihmiskaupan yritys on säännöksen 3 momentin mukaan rangaistava.

Törkeästä ihmiskaupasta on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaan kyse jos ihmiskaupassa 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Rangaistus törkeästä ihmiskaupasta on vankeutta vähintään kaksi vuotta ja enintään kymmenen vuotta. Pykälän 2 momentin mukaan törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Yritys on säännöksen 3 momentin mukaisesti rangaistava.

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat rikoslain mukaan niin sanottuja kansainvälisiä rikoksia. RL 1:7:n mukaan Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen (kansainvälinen rikos), sovelletaan Suomen lakia. Säännöksen 3 momentin mukaan Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta myös Suomen ulkopuolella tehtyyn ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan. Kun Suomen lain soveltaminen Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen perustuu RL 1 luvun 7 §:ään, ei edellytetä teon kaksoisrangaistavuutta.

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa kuuluvat rikoksiin, joita koskee RL 15 luvun 10 §:n säännös törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä. Säännöksen 2 momentin mukaan törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä ei kuitenkaan tuomita rangaistukseen sitä, jonka olisi rikoksen estämiseksi täytynyt antaa ilmi nykyinen tai entinen aviopuolisonsa taikka nykyinen avopuolisonsa, sisaruksensa, sukulaisensa suoraan ylenevässä tai

alenevassa polvessa taikka se, johon hänellä on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde.

Hallituksen esityksessä Istanbulin sopimuksen hyväksymisestä ja siihen liittyvistä lakimuutoksista Suomen lainsäädännön todettiin riittävän täyttämään Istanbulin sopimuksen 37 artiklan vaatimuksen pakkoavioliiton kriminalisoinnista. Hallituksen esityksessä viitattiin nimenomaan ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskeviin säännöksiin (HE 155/2014 vp, s. 51–52).

Kyseisen hallituksen esityksen mukaan yhtenä teon tarkoituksena ihmiskauppapykälän 1 momentissa mainitaan henkilön saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Kyseisen pykälän esitöiden mukaan ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsitteen voidaan katsoa riippuvan ajankohdasta ja kulttuurista (HE 34/2004 vp, s. 97). Tällaisina olosuhteina voidaan pitää ainakin niitä orjuuteen verrattavia järjestelmiä ja käytäntöjä, jotka on mainittu Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 tehdyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959). Mainitussa lisäsopimuksessa rinnastetaan orjuuteen myös sopimuksessa tarkemmin kuvatut pakkoavioliiton muodot (1 artiklan c kohta). Tällaisia ovat järjestelmät tai käytäntö, joiden nojalla I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha-, tai luontaisuuoritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle. Hallituksen esityksen 155/2014 vp mukaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena voidaan ihmiskauppasäännöksen tarkoittamalla tavalla pitää myös muunlaisia pakkoavioliiton muotoja, kunhan ihmiskauppasäännöksen muut edellytykset eli jotkut mainituista säännöksessä todetuista keinoista ja tekotavoista, täyttyvät (HE 155/2014 vp, s. 51).

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan osalta hallituksen esityksessä todetaan, että ihmiskauppasäännösten soveltaminen ei edellytä, että henkilö välttämättä olisi saatettu hyväksikäytön kohteeksi tai esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, kuten pakkoavioliittoon. Tunnusmerkistö täyttyy jo silloin, kun henkilö esimerkiksi erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksikäyttämällä kuljetetaan jonnekin hänen saattamiseen pykälässä mainittuun hyväksikäyttötarkoitukseen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Riittävää siis on, että tällainen hyväksikäyttötarkoitus on olemassa.

Vaikka Suomen lainsäädännön todettiin silloisessa muodossaan täyttävän Istanbulin sopimuksen edellytykset pakkoavioliiton kriminalisoinnin osalta, hallituksen esityksessä 155/2014 vp esitetään jatkossa harkittavaksi tarve arvioida lainsäädäntöä tarkemmin pakkoavioliiton kriminalisoinnin osalta. Hallituksen esityksessä viitataan tietyissä Euroopan

valtioissa säädettyihin avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointeihin (HE 155/2014 vp, s. 52).

Ihmiskauppa on Suomessa kriminalisoitu erillisenä tunnusmerkistönä 1.8.2004 voimaan tulleella lailla (650/2004). Ennen säännöksen voimaantuloa vastaavista teosta olivat hallituksen esityksen mukaan voineet tulla sovellettavaksi lähinnä vapaudenriistoa (RL 25:1), törkeää vapaudenriistoa (RL 25:2) ja ihmisryöstöä (silloinen RL 25:3; korvattiin törkeää ihmiskauppaa koskevalla säännöksellä) koskeneet rikoslain 25 luvun säännökset, seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta koskenut rikoslain 20 luvun silloinen 8 § (voimassa olevan rikoslain 20:8 a) ja paritusta koskenut 20 luvun 9 §. Käytännössä ensisijaisena nähtiin paritusta koskeva sääntely (HE 34/2004 vp, s. 8).

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen säätämisen taustalla olivat Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet sekä EU-oikeus, ja säännös perustuikin hallituksen esityksen mukaan ensisijaisesti Palermion yleissopimuksen (SopS 20/2004) ihmiskauppaa koskevaan lisäpöytäkirjaan (SopS 71/2006) sekä Euroopan unionin puitepäätökseen ihmiskaupan torjunnasta (neuvoston puitepäätös 2002/629/YOS, tehty 19 päivänä heinäkuuta 2002, ihmiskaupan torjunnasta²⁸).

Ihmiskaupan määritelmä sisältää kolme osa-aluetta: eri tekotavat, teossa käytetyt keinot ja teon tarkoituksen. Jotta kysymys olisi säännöksessä tarkoitusta ihmiskaupasta, tunnusmerkistön kaikkien kolmen osatekijän — keinojen, tekotavan ja tarkoituksen — on täyttyvä. Lisäksi vaaditaan, että osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Juuri säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kysymys olisi ihmiskaupasta (HE 34/2004 vp, s. 93).

Ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona; tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on hallituksen esityksen mukaan korkea. Tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin.

Ihmiskauppaa koskevaa rangaistussäännöstä on muutettu 1.1.2015 voimaan tulleella lailla 1177/2014, jonka tarkoituksena oli ennen kaikkea vähentää rajanveto-ongelmia ihmiskauppa- ja paritusrikosten ja toisaalta ihmiskaupparikosten ja kiskonnantapaisen työsyrynnän välillä. Hallituksen esityksen mukaan ihmiskaupan oli Suomessa pitkään katsottu liittyvän ennen kaikkea seksuaaliseen hyväksikäyttöön, mitä kautta

²⁸ Puitepäätös on sittemmin korvattu ihmiskauppadirektiivillä (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta).

ihmiskaupparikoksilla on ollut kytkentä paritusrikoksiin, jotka säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvun 9 ja 9 a §:ssä.²⁹

Lailla 1177/2014 ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevia säännöksiä on muutettu siten, että niihin aiemmin sisältynyt tekotapa ”ottaa toisen valtaansa” korvattiin tekotavalla ”ottaa toisen määräysvaltaansa”. Lisäksi 1 momentin mukaista elimien ja kudosten poistamista koskevaa tarkoitustunnusmerkkiä muutettiin siten, että ei enää edellytetty sen tapahtumista taloudellisessa hyötymistarkoituksessa. Esityksen perusteluissa pyrittiin myös selventämään ihmiskauppasäännökseen sisältyvän pakkotyön käsitettä sekä sitä, että alle 18-vuotiaan parittaminen tulisi jatkossa lähtökohtaisesti arvioitavaksi ihmiskaupparikoksena (HE 103/2014 vp).

Ihmiskaupan tunnusmerkistö kattaa laajan joukon teko tapoja, jotka joidenkin muiden rikosten kohdalla eivät merkitsisi rikoksen tekemistä varsinaisena tekijänä vaan jotka voisivat tulla arvioitavaksi osallisuutta, kuten avunantoa, koskevien rikoslain säännösten nojalla. Ihmiskaupan kohdalla nimenomaan tekijänä voidaan tuomita myös henkilö, joka huolehtii ihmiskauppaan liittyvästä toisen kuljettamisesta, vastaanottamisesta tai majoittamisesta (HE 34/2004 vp, s. 94). Sääntelyratkaisu perustuu siihen, että ihmiskaupan kohteen voidaan katsoa olevan riippuvainen tällaisista henkilöistä tai turvattomassa tilassa sen jälkeen, kun hänet on luovutettu kuljetettavaksi säännöksessä mainittua tarkoitusta varten.

Ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta (RL 25:10). Ihmiskaupan on katsottu olevan luonteeltaan sellaista, että sitä voidaan käytännössäkin harjoittaa oikeushenkilön muodossa, minkä ohella oikeushenkilön rangaistusvastuusta säättäminen on perustunut Suomen kansainvälisiin velvoitteisiin (HE 34/2004 vp, s. 105–106).

5.2.2 Pakottaminen

Pakottaminen on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä. Säännöksen mukaan pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin. Pakottamista koskevassa säännöksessä olevan toissijaisuuslausekkeen mukaisesti pakottamisesta tuomitaan, jollei

²⁹ Oikeusministeriössä on vuosien 2019–2021 aikana valmisteltu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta, josta seuraa muutoksia myös paritusta koskeviin säännöksiin.

teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Rangaistus pakottamisesta on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta.

Ihmiskauppana rangaistavassa teossa on käytännössä usein kyse pakottamisesta, jolloin pakottamista koskeva säännös syrjäytyy.³⁰

Pakottamiskriminalisoinnilla suojataan yleistä yksityisen toimintavapautta ja esimerkiksi vapautta määrätä olinpaikastaan. Oikeudellisesti keskeinen vapauden käsitteen merkitys on vapaus ihmisten välisissä suhteissa pakottamisen vastakohtana. Toinen vapauden oikeudellinen merkitys liittyy ihmisyyteen ja persoonallisuuteen, millä voidaan viitata vapauteen orjuuden vastakohtana. Vapaus yhdistetään monesti myös yksilöllisyyteen ja yksityisyyteen. (HE 94/1993 vp, s. 101.)

Rikoslain kokonaisuudistuksen toista vaihetta koskevan hallituksen esityksen mukaan rangaistavan pakottamisen on tapahduttava väkivallalla tai uhkauksella. Väkivallan ei tarvitse olla väkivaltarikoksena rangaistavaa eikä uhkauksen merkitä henkilöön kohdistuvalla väkivallalla uhkaamista. Hyvin monet oikeudettomat painostuskeinot voivat tulla kysymykseen, myös esimerkiksi taloudelliset. Pakottaminen on mahdollista myös siten, että uhaan tehdä jotakin pahaa taivutettavan läheiselle henkilölle. (HE 94/1993 vp, s. 111.)

Uhkaus eroaa varoittamisesta siinä, että varoittamisessa tiedon välittäjällä ei ole vaikutusvaltaa uhkakuva toteutumisen suhteen, vaan hän ainoastaan antaa informaatiota. Uhkaaminen voidaan toteuttaa millä tavalla tahansa, suullisesti tai kirjallisesti, nimenomaisesti tai konkludenttisesti esimerkiksi elein. Rangaistavuus ei edellytä, että tekijä voisi realisoida uhan.³¹

Olennaista on se, että painostuskeinolla voidaan vaikuttaa toisen tahtoon siten, että hän tekee tai sietää jotakin pakottajan tahtomaa tai tällaisen pakon vuoksi jättää tekemättä itse tahtomansa (HE 94/1993 vp, s. 111). Tekemään pakottamista on esimerkiksi se, että mustasukkainen aviomies vaatii vaimoltaan tämän saamat kirjeet tai mies pakottaa naisen riisuutumaan väkivallan uhalla. Tekemättä jättämisellä viitataan siihen, että uhria estetään esimerkiksi menemästä kokoukseen tai häntä kielletään huutamasta apua. Sietäminen

30 Lappi-Seppälä ym. Fokus > Rikosoikeus > II RIKOSLAJIT > 14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset > Pakottaminen (RL 25:8) > Suhde muihin tunnusmerkistöihin 26.5.2021.

31 Frände ym. 2018. Keskeiset rikokset. [Edilex-digikirja]. 6 Yksityisyys, rauha, kunnia ja vapaus -> 6.12 Vapauteen kohdistuvista rikoksista -> 6.12.6 Pakottaminen.

muistuttaa usein tekemättä jättämistä. Toisen painostaminen palkitsemisella ei ole pakottamista.³²

Pakottamisen on tapahduttava oikeudettomasti. Oikeudettomuus koskee pakotuskeinoa, sitä mihin pakotetaan tai näiden suhdetta. Pakottamista on uhkaaminen vaadittaessa erääntyvän saatavan perimisellä eli sinänsä oikeutetulla asialla, jos pakottajalla ei ole oikeutta vaatia kyseistä tekoa tai tekemättä jättämistä. Pakottamista on myös se, että laittomalla keinolla uhaten saadaan toinen tekemään jotakin, minkä vaatiminen sinänsä on oikeutettua. Oikeudettomuutta on tulkittava nimenomaan siten, onko kiellettyä käyttää nimenomaan sitä pakotuskeinoa, jota on käytetty, juuri sen suhtautumisen aikaan saamiseksi, jota on tavoiteltu. Rajat riippuvat siitä, mitkä keinot kulttuurimme toisen tahdon taiuttamiseksi missäkin asiassa hyväksyy. On huomattavan paljon sellaista painostusta, esimerkiksi lasten ja vanhempien välisissä suhteissa, jota ei pidetä oikeudettomana pakottamisena. (HE 94/1993 vp, s. 111.)

Rikoslain 1 luvun 11 §:n 2 momentin 8 kohdan mukaan RL 25:8:n mukaiseen pakottamiseen sovelletaan Suomen lakia, vaikka teosta ei säädetä rangaistusta tekopaikan laissa, jos sen on tehnyt Suomen kansalainen tai RL 1 luvun 6 §:n 3 momentin 1 kohdassa tarkoitettu henkilö³³ ja jos teko on naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 53/2015) 37 artiklassa tarkoitettu avioliittoon pakottaminen.³⁴

Pakottaminen on asianomistajarikos. RL 25:9:n mukaan syyttäjä saa nostaa syytteen pakottamisesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka pakottamisen tai laittoman uhkauksen tekemiseen on käytetty hengenvaarallista välinettä taikka jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.³⁵

32 Lappi-Seppälä ym. Fokus > Rikosoikeus > II RIKOSLAJIT > 14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset > Pakottaminen (RL 25:8) > Pakottamisen tarkoitus 26.5.2021; Lappi-Seppälä ym. Fokus > Rikosoikeus > II RIKOSLAJIT > 14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset > Pakottaminen (RL 25:8) > Väkivalta 26.5.2021.

33 RL 1:6.3.1:n mukaan Suomen kansalaiseen rinnastetaan henkilö, joka rikoksen tekohetkellä asui tai oikeudenkäynnin alkaessa asuu pysyvästi Suomessa.

34 Avioliittoon pakottaminen lisättiin RL 1 luvun 11 §:n 2 momentin 8 kohtaan HE:n 155/2014 vp eduskuntakäsittelyn valiokuntavaiheessa (TyVM 15/2014 vp, s. 7).

35 Istanbulin sopimuksen 55 artiklan 1 kohdan mukaan osapuolten tulee varmistaa, ettei muun muassa yleissopimuksen 37 artiklan mukaisesti rangaistaviksi säädettävien tekojen tutkinta tai syytteeseenpano riipu kokonaan uhrin rikosilmoituksesta tai muusta ilmoituksesta, jos rikos on tehty kokonaan tai osittain kyseisen osapuolen alueella, ja että oikeudenkäyntiä voidaan jatkaa, vaikka uhri peruuttaisi lausuntonsa tai ilmoituksensa.

5.2.3 Laiton uhkaus

Laiton uhkaus säädetään rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 7 §:ssä. Säännöksen mukaan laittomasta uhkauksesta on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi se, joka nostaa aseensa toista vastaan tai muulla tavoin uhkaa toista rikoksella sellaisissa olosuhteissa, että uhatulla on perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa. Laitonta uhkausta koskeva säännös tulee sovellettavaksi, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Rangaistussäännöksellä pyritään suojelemaan kansalaisia sellaisilta uhkauksilta, jotka ovat omiaan synnyttämään pelkoa ja voivat antaa aiheen jokapäiväisiä toimia häiritsevään varuillaanoloon tai erityisiin varokeinoin (HE 68/1966 vp, s. 13).

Tunnusmerkistössä tarkoitettu uhkaus voi koskea uhkauksen tiedoksi saavaa henkilöä itseään tai jotakuta toista. ”Toisen” tulee olla uhkauksen tiedoksi saavan läheinen henkilö, kuten hänen puolisonsa tai lapsensa, jolloin uhkaus rikkoo uhkauksen tiedoksi saaneen turvallisuuden tunteen samalla tavalla kuin jos uhkaus olisi kohdistettu häneen itseensä.³⁶

Millä tahansa rikoksella uhkaaminen ei toteuta laittoman uhkauksen tunnusmerkistöä, vaan uhatulla tulee olla perusteltu aihe pelätä nimenomaan henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden puolesta. Henkilökohtaista turvallisuutta voidaan loukata henkeen tai terveyteen, ruumiilliseen koskemattomuuteen (seksuaalirikokset) tai vapauten kohdistuvalla rikoksella. Lisäksi toisen mielenrauhaa voidaan järkyttää uhkaamalla riistää hänen omaisuutensa. Laitonta uhkausta ei voi sen sijaan toteuttaa esimerkiksi uhkaaminen kunniaa tai yksityisyyttä loukkaavalla rikoksella tai jollakin erittäin epämiellyttävällä teolla, joka ei kuitenkaan ole rikos.³⁷

Tunnusmerkistön soveltumisen edellytyksenä on, että pelkäämiseen on pitänyt olla perusteltu syy eli pelkäämisen pitää olla aiheellista. ”Vakavan” vaaran tunnusmerkillä viitataan sekä vaaran todennäköisyyteen että mahdollisen vahingon suuruuteen. (HE 94/1993 vp, s. 110–111.)

Laiton uhkaus on pakottamisen tapaan lähtökohtaisesti asianomistajarikos (RL 25:9). Syyttäjä saa nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka laittoman uhkauksen tekemiseen on käytetty

³⁶ HE 68/1966 vp, s. 13; Frände ym. 2018. Keskeiset rikokset. [Edilex-digikirja]. 6 Yksityisyys, rauha, kunnia ja vapaus -> 6.12 Vapauten kohdistuvista rikoksista -> 6.12.7 Laiton uhkaus.

³⁷ HE 68/1966 vp, s. 13; Frände ym. 2018. Keskeiset rikokset. [Edilex-digikirja]. 6 Yksityisyys, rauha, kunnia ja vapaus -> 6.12 Vapauten kohdistuvista rikoksista -> 6.12.7 Laiton uhkaus.

hengenvaarallista välinettä taikka jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Syyttäjä saa lisäksi nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta, jos teko on kohdistunut henkilöön hänen työtehtävänsä vuoksi eikä rikosentekijä ole saman työnantajan palveluksessa. Syyttäjä saa nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta myös, jos teko on kohdistunut henkilöön hänen julkisen luottamustehtävänsä vuoksi.

6 Viimeaikaiset Suomessa toteutetut pakkoavioliittojen vastaiset toimet

Suomessa on viime aikoina toteutettu erilaisia lainsäädäntö- ja muita hankkeita, joilla osataan voi arvioida olevan vaikutusta avioliittoon pakottamisen ilmenemiseen.

Hallitus on lokakuussa 2021 antanut eduskunnalle esityksen (HE 172/2021 vp), jonka mukaan avioliittolakiin lisättäisiin säännökset, jotka mahdollistavat pakottamalla solmitun avioliiton purkamisen kumoamalla. Ehdotuksen mukaan tuomioistuimen olisi hakemukselta kumottava avioliitto, jos avioliitto on solmittu pakottamalla. Esityksessä tarkoitetaan avioliittoon pakottamisella sitä, että aviopuoliso ei ole tehnyt avioliiton solmimispäätöstä omasta vapaasta tahdostaan, vaan se on tapahtunut muun henkilön pakottamana. Kumoamista voisi esityksen mukaan hakea puoliso, joka on pakotettu avioliittoon. Pakottamalla solmitun avioliiton purkamista koskevalla erillissäätelyllä on ennen kaikkea symbolinen merkitys. Säännöksellä viestitään siitä, että avioliittoon pakottaminen on ihmisoikeusloukkaus ja että tällä tavoin solmittua avioliittoa ei hyväksytä. (HE 172/2021 vp, s. 13, 15.)

Esityksessä avioliittolakia on lisäksi ehdotettu muutettavaksi siten, että ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto tunnustetaan vain erityisestä syystä, jos ainakin toisella aviopuolisoista oli avioliiton solmimishetkellä asuinpaikka Suomessa. Pääsääntönä olisi edelleen se, että ulkomailla pätevästi solmittu avioliitto tunnustetaan Suomessa, jollei se ole oikeusjärjestyksemme perusteiden vastainen. Ulkomailla alle 18-vuotiaana solmittu avioliitto ehdotetaan kuitenkin tunnustettavaksi vain erityisestä syystä, jos toinen puolisoista on asunut avioliiton solmimishetkellä Suomessa. Muutoksella yhtenäistetään tällaisten avioliittojen tunnustamiseen liittyviä harkintaperusteita. Pyrkimyksenä on myös ehkäistä Suomen lain säännöksiä kiertäen tapahtuvaa alaikäisavioliittojen solmimista ulkomailla. Ehdotettu muutos on ennen kaikkea yhteiskunnallinen viesti kielteisestä suhtautumisesta alaikäisenä solmittuihin avioliittoihin yleensä ja erityisesti tilanteisiin, joissa Suomessa asuva henkilö solmii ulkomailla avioliiton alaikäisenä tai alaikäisen kanssa. Muutoksella vahvistetaan kaikkien henkilöiden oikeutta vapaaseen ja täyteen suostumukseen aviopuolison valinnassa. (HE 172/2021 vp, s. 13–14, 18.)

Lisäksi avioliittolaista on hiljattain – 1.6.2019 voimaan tulleella lakimuutoksella (531/2019) – poistettu poikkeuslupamenettelyä koskeva säännös, jonka nojalla alle 18-vuotiaan oli mahdollista hakea poikkeuslupaa alaikäisenä avioitumista varten.

Muutosta perusteltiin lapsen oikeuksien toteutumisella sekä sillä, että poikkeusluvista luopumalla suomalainen yhteiskunta antaisi myös kansainvälisesti signaalin, että alaikäisten avioliitot eivät ole hyväksytyjä (HE 211/2018 vp).

Äskettäin on toteutettu ja suunniteltu myös useita muita toimia, jotka eivät ole luonteeltaan rikosoikeudellisia ja joilla joko suoranaisesti pyritään ehkäisemään pakkoavioliittoja ja tukemaan pakkoavioliittojen uhreja entistä tehokkaammin tai joilla voi olettaa olevan ainakin välillistä vaikutusta myös pakkoavioliittojen torjunnan kannalta. Esimerkiksi ihmiskaupan torjunta on voimakkaasti esillä pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa. Ihmiskaupan ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi sekä ihmiskaupan uhrien aseman parantamiseksi on hallitusohjelman mukaisesti laadittu poikkihallinnollinen toimintaohjelma, joka on hyväksytty valtioneuvoston periaatepäätöksenä 6.5.2021.³⁸

Toimintaohjelman mukaiset toimenpiteet tähtäävät ihmiskaupan ehkäisemiseen ja vähentämiseen Suomessa. Tavoitteena on, että ihmiskauppa tulee viranomaisten tietoon nykyistä paremmin ja uhrin saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Tavoitteena on myös tehostaa rikosvastuun toteutumista ja arvioida nykytilanteen toimivuutta. Ihmiskaupan vastaista työtä tullaan tekemään tiiviissä yhteistyössä eri hallinnonalojen ja kansalaisyhteiskunnan kanssa. Toimintaohjelmaan sisältyviin toimenpiteisiin kuuluu muun muassa koulutuksen järjestäminen ihmiskauppailmiöstä ihmiskaupan uhrien tunnistamiseksi ja aseman parantamiseksi (mm. rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön tunnistamisesta) esitutkinta- ja oikeusviranomaisille sekä oikeusapuviranomaisille. Lisäksi äskettäin on perustettu Helsingin poliisilaitoksen ja keskusrikospoliisin yhteistyössä toimiva 20 henkilötyövuoden tutkintaryhmä ihmiskaupparikoksia varten.

Pakkoavioliiton uhrin ovat ihmiskaupan uhreina oikeutettuja erityiseen tukeen ja palveluihin muun muassa kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetussa laissa (746/2011) säädetyn mukaisesti. Sosiaali- ja terveysministeriö on kesäkuussa 2020 asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on valmistella vuoden 2022 loppuun mennessä ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön uudistamista.³⁹

38 Roth, Venla – Luhtasaari, Mia. 2021. Suomi torjuu ihmiskauppaa: Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163078/OM_2021_15_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

39 Hankkeen tiedot sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivuilla: <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM054:00/2020>.

Lokakuussa 2020 hyväksyttiin naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma vuosille 2020–2023.⁴⁰ Poikkihallinnollisen työryhmän valmisteleman ohjelman tavoitteena on lisätä kansalaisten ja viranomaisten tietoisuutta naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja parantaa uhrien ohjautumista palveluihin. Kunniaan liittyvän väkivallan ennaltaehkäisy on yksi torjuntaohjelman painopisteistä. Ohjelma sisältää useita toimenpiteitä, jotka liittyvät muun muassa ammattihenkilöstön koulutukseen ja viranomaisten ohjeistukseen.

Lisäksi oikeusministeriö on keväällä 2020 julkaissut viranomaisille suunnatun oppaan *Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset*, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta ja auttaa tunnistamaan pakkoavioliiton mahdolliset uhrin. Oppaassa on myös käytännönläheisiä ohjeita, joissa opastetaan, miten tulee toimia, jos kohtaa pakkoavioliiton uhrin tai henkilön, joka on vaarassa joutua pakkoavioliittoon.⁴¹

Oikeusministeriössä on lisäksi valmisteilla seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus. Uudistusta on valmistelu siitä lähtökohdasta, että raiskausrikoksen tunnusmerkistö muutettaisiin suostumusperusteiseksi, mikä osaltaan vastaa huomioihin, joita GREVIO on esittänyt Suomen seksuaalirikoksia koskevista säännöksistä.⁴² Asiaa koskeva hallituksen esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle alkuvuodesta 2022.

40 Ruuskanen, Elina. 2020. Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma vuosille 2020–2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162499/OM_2020_15_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

41 <https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/5047355/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf/15a19c64-9cfd-61e0-0662-e2b1c61590b1/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf>.

42 Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että voimassa oleva seksuaalirikossääntely ei pakkoavioliittotilanteissa anna riittävää suojaa ja että tilannetta helpottaisi suostumuksen merkityksen huomioiminen rikoslaisissa Istanbulin sopimuksen mukaisesti. Ks. Hong 2020, s. 20.

7 Kansainvälistä vertailua

7.1 Ruotsi

Ruotsin lainsäädännössä säädetään rangaistavaksi avioliittoon pakottaminen (äktenskaps-tvång) ja pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen (vilsledande till tvångsäktenskapsresa). Lisäksi Ruotsin rikoslaissa on erillinen rikosnimikkeensä lapsiavioliittorikokselle (barnäktenskapsbrott).

7.1.1 Avioliittoon pakottamista koskevat rangaistussäännökset

Ruotsin rikoskaaren (brottsbalk 1962:700)⁴³ 4 luvun 4 c §:n 1 momentin mukaan *avioliittoon pakottamisesta* (äktenskapstvång) tuomitaan se, joka muussa kuin 1 a §:ssä [ihmiskauppa] tarkoitetussa tapauksessa lainvastaisesti pakottamalla tai haavoittuvaista asemaa hyväksikäyttämällä saa toisen solmimaan avioliiton [förmår en person att ingå ett äktenskap], joka on voimassa valtiossa, jossa avioliitto solmitaan, tai valtiossa, jonka lain mukaan avioliitto solmitaan, taikka valtiossa, jonka kansalainen ainakin toinen puolisoista on tai jossa ainakin toisella puolisoista on kotipaikka. Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta enintään neljä vuotta.

Säännöksen 2 momentin mukaan 1 momentissa säädetty koskee myös sitä, joka 1 momentissa tarkoitetulla tavalla saa toisen solmimaan avioliiton kaltaisen sitoumuksen [en äktenskapsliknande förbindelse], jos se solmitaan ryhmää koskevien sääntöjen mukaan ja 1) näiden sääntöjen mukaan osapuolia pidetään puolisoina ja heillä katsotaan olevan oikeuksia tai velvollisuuksia suhteessa toisiinsa ja 2) näissä säännöissä säännellään sitoumuksen purkamista.

Pykälän 3 momentin mukaan se, joka tekee 1 tai 2 momentissa tarkoitetun teon henkilölle, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, tuomitaan *lapsiavioliittorikoksesta* (barnäktenskapsbrott) vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. Lapsiavioliittorikoksesta tuomitaan myös se, joka muussa tapauksessa saa henkilön, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista

43 Brottsbalk 1962:700 <https://lagen.nu/1962:700#K4>. Ruotsissa on marraskuussa 2021 käynnistetty selvitystyö, jossa tarkastellaan naisten ja tyttöjen seksuaalisuuden kontrolloinnin vastaisia toimia ja muun muassa avioliittoon pakottamista ja lapsiavioliittorikosta koskevaa ilmoittamisvelvollisuutta ja sen laiminlyönnin rangaistavuutta. Ks. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2021/11/dir.-202198/>.

vuotta, solmimaan avioliiton, tai sallii tällaisen henkilön solmia avioliiton, joka on voimassa 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, tai 2 momentissa tarkoitettun avioliiton kaltaisen sitoumuksen. Tämä koskee myös tilannetta, jossa tekijä ei ole toiminut tahallisesti vaan on ollut huolimaton sen suhteen, että toinen henkilö ei ollut täyttänyt kahdeksaatoista vuotta.

Rikoskaaren 4 luvun 10 §:n mukaan avioliittoon pakottamisen yritys, valmistelu ja salahanke (stämpling) ovat rangaistavia.

Avioliittoon pakottaminen ja lapsiavioliittorikos ovat toissijaisia suhteessa ihmiskauppaa koskevaan rikoskaaren 1 a §:ään (människohandel).⁴⁴ Edelleen ihmiskauppaa koskeva säännös on toissijainen suhteessa ihmisryöstöä koskevaan säännökseen (människorov; 4 luvun 1 §).

Ruotsissa on kriminalisoitu erikseen myös pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen. Rikoskaaren 4 luvun 4 d §:n mukaan se, joka, muussa kuin 1 a §:ssä tarkoitettussa tapauksessa, erehdyttämällä taivuttaa toisen matkustamaan toiseen valtioon kuin siihen, jossa tämä asuu, siinä tarkoituksessa, että toinen saatetaan alttiiksi 4 c §:ssä tarkoitettulle teolle, tuomi-taan *erehdyttämisestä pakkoavioliittomatkalle* (vilsledande till tvångsaktenskapsresa) vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.⁴⁵

Pakkoavioliittomatkalle erehdyttämisen yritys tai valmistelu tai salahanke pakkoavioliitto-matkalle erehdyttämiseksi eivät ole rangaistavia.

Pakkoavioliittomatkalle erehdyttämistä koskeva säännös on tullut voimaan 1.7.2014. Sään-nöstä on täsmennetty suhteessa ihmiskauppasäännökseen ja avioliittoon pakottamiseen 1.7.2020 voimaan tulleella muutoksella.⁴⁶

Ruotsin rikoskaaressa on lisäksi säädetty erityisestä rangaistuksen koventamisperusteesta, joka voi tulla kyseeseen avioliittoon pakottamista koskevissa tapauksissa. Rikoskaaren

44 Toissijaisuudesta säädettiin 1.7.2020 voimaan tulleella lailla 2020:349.

45 Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen ska utsättas för en sådan gärning som anges i 4 c §, döms för vilseledande till äktenskapsresa till fängelse i högst två år.

46 1.7.2020 voimaan tullut säännös eroaa aiemmasta säännöksestä (2014:381) siten, että säännökseen lisättiin viittaus ihmiskauppasäännökseen ja täsmennettiin viittausta 4 c §:ään siten, että aiempi sanamuoto ”siinä tarkoituksessa, että tämä pakottamalla tai haavoittu-vaista asemaa hyväksikäyttämällä houkutelnaan 4 c §:ssä tarkoitettuun avioliittoon tai avioliiton kaltaiseen sitoumukseen” muutettiin muotoon ”siinä tarkoituksessa, että toiseen kohdis-tetaan 4 c §:ssä tarkoitettu teko”.

29 luvun 2 §:n 10 kohdan mukaan teon rangaistusarvoa (straffvärde) korottaa se, jos rikoksen motiivina on ollut säilyttää tai palauttaa henkilön, perheen, suvun tai muun vastaavan ryhmän kunnia.

Ruotsissa on avioliittoon pakottamisesta ja pakkoavioliittomatkalle erehdyttämisestä⁴⁷ tehty joitakin kymmeniä rikosilmoituksia vuosittain mutta nostettujen syytteiden ja annettujen tuomioiden lukumäärät ovat alhaiset. Vuosittain on nostettu 1–4 syytettä.

Taulukko 2. Avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittomatkalle erehdyttämistä koskevat rikosilmoitukset ja nostetut syytteet Ruotsissa vuosina 2015–2020. Lähde: Brottsförebyggande rådet

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Rikosilmoitukset	48	82	104	131	110	63*
Nostetut syytteet	-	2	4	1	3	**

* Alustava tilastotieto.

** Vuoden 2020 ensimmäisen kuuden kuukauden aikana nostettiin yksi syyte.

Tuomioita *avioliittoon pakottamisesta* on annettu seuraavasti: 2 tuomioita vuonna 2017, 4 tuomiota vuonna 2018 ja 2 tuomiota vuonna 2019. Rangaistuksina on tuomittu neljässä tapauksessa vankeutta ja neljässä tapauksessa muu rangaistus. *Pakkoavioliittomatkalle erehdyttämisestä* ei ole annettu tuomioita.⁴⁸

Ruotsin korkein oikeus (Högsta Domstolen) ei ole antanut ratkaisuja avioliittoon pakottamista koskevien rangaistussäännösten perusteella (tilanne 1.6.2021).

7.1.2 Avioliittoon pakottamista koskevien säännösten taustaa ja arviointia

Rikoskaaren 4 c §:n avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös on tullut voimaan 1.7.2014.⁴⁹ Erilliskriminalisointi liittyi osaltaan Ruotsin liittymiseen Istanbulin sopimukseen.

47 Lapsiavioliittorikosta koskeva säännös on tullut voimaan 1.7.2020, eikä tietoja rikosilmoituksista, syytteistä tai tuomioista ole ollut saatavilla.

48 Lähde: Brottsförebyggande rådet.

49 Lag om ändring i brottsbalken 2014:381 <https://www.lagboken.se/views/pages/getfile.ashx?portalId=56&docId=2049324&propId=5>.

Ruotsin kansallinen strategia miesten naisiin kohdistaman väkivallan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi (2016–2026) pitää sisällään kirjausten pakkoavioliitto- ja lapsiavioliittolainsäädännön tarkastamisesta.⁵⁰ Ruotsissa on hiljattain saatu päätökseen kunniaväkivallan torjumiseen liittyvä lainsäädäntöhanke⁵¹, jonka yhteydessä myös avioliittoon pakottamista koskevaa lainsäädäntöä päivitettiin 1.7.2020 voimaan tulleella lailla.⁵² Avioliittoon pakottamista koskevan sääntelyn osalta kyseinen muutos oli olennainen erityisesti siltä osin, että avioliittoon pakottamista koskevaan säännökseen lisättiin tässä yhteydessä kolmas momentti lapsiavioliittorikoksesta, jota ei ollut ennen tätä kriminalisoitu erikseen.⁵³

Ennen avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäännöksen voimaantuloa avioliittoon pakottaminen, jossa oli kyse nimenomaan pakottamisesta, saattoi Ruotsissa tulla rangaistavaksi laittomana pakottamisena (olaga tvång; brottsbalken 4 luvun 4 §). Avioliittoon pakottamisen rangaistusuhka on ankarampi kuin laittoman pakottamisen, josta voidaan tuomita sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Hallituksen esityksen mukaan vakavimpien avioliittoon pakottamista tarkoittavien tekojen arvioidaan tulevan rangaistavaksi laittoman pakottamisen törkeän tekemuodon (brottsbalken 4 luvun 4 § 2 mom.) nojalla. Avioliittoon pakottamisen katsottiinkin hallituksen esityksessä olevan Istanbulin sopimuksen edellyttämällä tavalla rangaistavaa laitonta pakottamista koskevan

50 Nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (infoblad) https://www.regeringen.se/4ac665/contentassets/98f6eb650cb743298e961b5cc2fa6fd4/infoblad_nationell-strategi-for-att-forebygga-och-bekampa-mans-vald-mot-kvinnor.pdf.

51 Ks. hallituksen esitys Regeringens proposition 2019/20:131. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Prop. 2019/20:131, <https://data.riksdagen.se/fil/27EB1EFD-2D36-41AC-BBD9-467AD39F82EE>, ja myös sen taustalla oleva laajempi selvitys SOU 2018:69, <https://www.regeringen.se/4a53b6/contentassets/1211a212d9104bdc9a1eab2e160da99e/okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet-sou-201869>.

52 Lag om ändring i brottsbalken 2020:349 <https://svenskförfattningssamling.se/sites/default/files/sfs/2020-05/SFS2020-349.pdf>.

53 Lapsiavioliittorikoksen säätämistä ehdotettiin asiaa koskevassa selvityksessä, mutta säännösehdotus jätettiin pois hallituksen esityksestä, jossa esitettiin avioliittoon pakottamisen kriminalisointia. Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsaktenskap och barnaktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://www.regeringen.se/49bb7c/contentassets/6f278788179147ee81f753c5616604f2/starkt-skydd-mot-tvangsaktenskap-och-barnaktenskap-samt-tilltrade-till-europaradets-konvention-om-vald-mot-kvinnor-prop-201314208>, s. 67. Selvitykseen sisällytettiin ehdotusta pidettiin keskeneräisenä, ja siihen katsottiin liittyvän epäselvyyksiä esimerkiksi siltä osin, ketkä voisivat olla esitetyn lapsiavioliittorikoksen tekijöitä. Muiden lapsiavioliittojen estämiseksi esitettyjen toimenpiteiden arvioitiin lisäksi olevan riittäviä.

rangaistussäännöksen myötä, eikä erilliskriminalisoinnin säätämistä siten pidetty tarpeellisenä Istanbulin sopimuksen velvoitteiden täyttämisen näkökulmasta.⁵⁴

Kriminalisoinnin piiriin otettiin uuden säännöksen myötä pakottamisen sisältävän tekotavan lisäksi tekotapa, jossa henkilö saadaan tai taivutetaan suostumaan avioliiton solmimiseen *käyttämällä hyväksi toisen haavoittuvaista asemaa*. Tällaisesta voi esimerkiksi olla kyse, kun tekijä käyttää hyväkseen sitä, että uhri on riippuvaisessa suhteessa tekijään. Kyse voi olla myös muiden olosuhteiden hyväksi käyttämisestä; uhrilla voi olla esimerkiksi älyllinen vajavuus tai toimintarajoite. Haavoittuvaisen aseman hyväksikäyttöä koskevan tunnusmerkin merkityksen on tarkoitus olla vastaava kuin ihmiskauppaa koskevassa rangaistussäännöksessä. Kyse voi olla tapauksesta, jossa joku saadakseen uhrin solmimaan avioliiton käyttää hyväkseen tämän alentunutta kognitiivista kykyä tai sitä, että uhri on ulkomailla eikä saa tarvitsemaansa apua. (Prop. 2013/14:208 s. 53.)

Hallituksen esityksessä on erityisesti tuotu esiin lapset ryhmänä, joiden kohdalla kyse voisi olla haavoittuvaisen aseman hyväksikäyttöä koskevasta tekotavasta; kun aikuiset, joista lapsi on riippuvainen, painostavat lasta solmimaan avioliiton vastoin tahtoaan tai järjestävät avioliiton ottamatta huomioon, mitä lapsi haluaa, voi olla kyse siitä, että lapsen haavoittuvaista asemaa käytetään hyväksi (Prop. 2013/14:208 s. 53–54).⁵⁵ Lapsiin kohdistuva avioliittoon pakottaminen on kuitenkin edellä todetulla tavalla myöhemmässä vaiheessa kriminalisoitu erillisessä lainkohdassa.

Hallituksen esityksessä, jossa on esitetty muun muassa erillisen lapsiavioliittorikosteon rangaistavaksi säätämistä, tuodaan esiin, että avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittomatkalta houkuttelemista koskevat rangaistussäännökset kattavat suurimman osan lapsiavioliitoista. Erilliskriminalisointia pidettiin kuitenkin hallituksen esityksessä todetun mukaisesti perusteltuna. Erilliskriminalisoinnin nähtiin toimivan yhteiskunnallisena viestinä siitä, että lapsiavioliittoja ei hyväksytä. Erilliskriminalisoinnin nähtiin lisäksi olevan

54 Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://data.riksdagen.se/fil/A77F5A67-EF0B-4B9F-8925-DFE3E8347ED7>, s. 50. On myös hyvä huomioida, että Ruotsin rikoskaaren mukaisena laittomana pakottamisesta tuomitaan se, joka pahoinpitelmällä tai muutoin väkivaltaa käyttämällä tai rikollisella teolla uhkaamalla pakottaa jonkun tekemään, sietämään tai jättämään tekemättä jotain. Suomen rikoslain mukaisen pakottamisen tunnusmerkistön täyttymiseksi ei edellytetä, että tekijä pakottaisi uhria väkivallalla tai väkivallalla tai ”rikollisella” teolla uhkaamalla, vaan säännöksen ja hallituksen esityksen mukaan uhkaus voi olla luonteeltaan muutakin kuin rikollisella teolla uhkaamista.

55 Hallituksen esityksessä (s. 56) todetaan, että lapsen pakottaminen avioliittoon voisi tulla rangaistavaksi laitonta pakottamista koskevan säännöksen perusteella. Esityksessä tuodaan kuitenkin esiin, että avioliittoon pakottamisen rangaistusasteikko olisi ankarampi.

paremmin linjassa lapsen oikeuksien sopimuksen määräysten kanssa.⁵⁶ Erityisen rangaistussäännöksen nähtiin lisäksi voivan toimia ennalta estävästi tilanteessa, jossa joku harkitsee myötävaikuttamista lapsiavioliiton solmimiseen, sekä auttavan perheitä vastustamaan sukulaisten painostusta lapsiavioliiton solmimiseksi. Edelleen lapsiavioliittorikosta koskevan säännöksen arvioitiin voivan auttaa henkilöä, jota painostetaan avioliittoon lapsen kanssa, tai lasta, joka ei halua avioitua (Prop. 2019/20:131, s. 42).

Erilliskriminalisointia perusteltiin lisäksi sillä, että lapsi ei välttämättä aina ole tekijään nähden sellaisessa riippuvaisessa asemassa, jota rikoskaaren 4 c §:n 1 momentissa edellytetään. Lisäksi on syytä huomioida, että lapsiavioliittorikoksen tunnusmerkistön mukaisesti rangaistavaksi voi tulla myös se, että henkilö sallii alle 18-vuotiaan henkilön avioliiton solmimisen, jolloin lapsen suostumuksella tai sen puutteella ei ole arvioinnissa merkitystä. Ennen kuin erillinen momentti lapsiavioliittorikoksesta tuli voimaan, avioliittoon pakottamisen tunnusmerkistö edellytti sitä, että lasta joko painostettiin avioliittoon vastoin tahtoaan tai avioliitto järjestettiin ottamatta lapsen tahtoa huomioon. (Prop. 2019/20:131, s. 41, 43.)

Edelleen rikostapausten ja oikeuskäytännön tarkastelu osoitti, että avioliittoon pakottamiseen liittyi näyttöongelmia erityisesti niissä tapauksissa, joissa oli kyse lapsista. Hallituksen esityksessä viitattiin tilastoihin, joiden mukaan vuonna 2018 ilmoitettiin 131 tapausta joko avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittomatkalle erehdyttämistä, kun taas langettavia tuomioita oli vain neljä (Prop. 2019/20:131, s. 43).

Ruotsin pakkoavioliittoa koskevia rangaistussäännöksiä voi pitää varsin yksityiskohtaisina, kun sekä avioliittoon pakottaminen, lapsiavioliittorikos että pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen on kriminalisoitu erillisissä tunnusmerkistöissä. Säännökset on sijoitettu vapauteen ja rauhaan kohdistuvia rikoksia koskevaan brottsbalkin 4 lukuun. Luvun alussa on ihmisryöstöä ja ihmiskauppaa koskevat säännökset, joista jälkimmäiseen viitataan myös avioliittoon pakottamista koskevassa säännöksessä. Kokonaisuutta voi tunnusmerkistöjen lukumäärästä ja keskinäisistä viittauksista johtuen pitää osin hankalasti hahmotettavana.

56 Erityisesti viitattiin lapsen oikeuksien sopimuksen 24 artiklaan, jossa määrätään muun muassa lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista sekä sopimusvaltioiden velvollisuudesta ryhtyä kaikkiin tehokkaisiin ja tarkoituksenmukaisiin toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja. Hallituksen esityksessä viitattiin myös lapsen oikeuksien komitean lausumaan siitä, että lapsiavioliitto tulisi nähdä sellaisen perinteisen tavan muotona, joka on vahingollinen lapsen terveydelle ja josta pitää luopua.

Huomionarvoista Ruotsin rangaistussäännöksissä on lisäksi se, että avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen voi arvioida kattavan laajemman joukon tekoja, kuin mitä Istanbulin sopimuksen 37 artiklan sanamuoto edellyttää. Ruotsin avioliittoon pakottamista koskevassa säännöksessä kriminalisoidaan avioliiton solmimiseen taivuttaminen paitsi pakottamalla myös haavoittuvaista asemaa hyväksikäyttämällä.

Lisäksi Ruotsin säännöksessä on nimenomaisesti kriminalisoitu sekä juridiseen, voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti pätevästi solmittuun avioliittoon että avioliiton kaltaiseen sitoumukseen eli uskonnolliseen tai kulttuuristen perinteiden mukaisesti sovittuun liittoon taivuttaminen, jolloin kriminalisointi kattaa laajemman joukon puolisoitten välillä tehtyjä yhteiselämää koskevia sitoumuksia kuin mitä Istanbulin sopimuksen avioliittoon pakottamista koskevan 37 artiklan sanamuoto kattaa. Muun muassa lakiesitykset Ruotsissa arvioiva lakineuvosto (Lagrådet) kritisoi avioliittoon pakottamista koskevan kriminalisoinnin ulottamista kattamaan myös avioliiton kaltaiset, juridisesti ei-pätevät liitot. Kritiikki perustui käytettyjen käsitteiden puutteisiin oikeusturvan ja rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen mukaisen täsmällisyysperiaatteen näkökulmasta. Säännöksen muotoilun arviointiin johtavan tulkintaepäselvyyksiin ja olevan riittämätön rangaistavan toiminnan ennustettavuutta koskevan vaatimuksen näkökulmasta (Prop. 2013/14:208, liite 12, s. 224).⁵⁷

Ruotsin lainsäädännössä on lisäksi säädetty erityisen matkustuskiellon (utreseförbud) määrittämisestä alaikäiselle, joka on vaarassa joutua lapsiavioliiton tai sukuelinten silpomisen kohteeksi (Prop. 2019/20:131, s. 64–80). Lain (lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga) 31 a §:n mukaisesti matkustuskielto määrätään alle 18-vuotiaalle, jos on ilmeinen riski siitä, että hänet viedään ulkomaille tai hän lähtee Ruotsista solmiakseen avioliiton tai avioliiton kaltaisen suhteen tai että hänen sukuelimensä silvotaan. Kiellon rikominen on kriminalisoitu lain 45 §:ssä.

GREVIO on julkaissut Ruotsia koskevan arviointiraporttinsa 21.1.2019.⁵⁸ GREVIO toteaa raportissaan Ruotsin lainsäädännön täyttävän täysin Istanbulin sopimuksen vaatimukset pakkoavioliittojen osalta. GREVIO huomauttaa, että avioliiton kaltaiseen sitoumukseen pakottamisen kriminalisointi on erityisen kiinnostava.

57 Kritiikkiä on esitetty myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. Sayed 2015, s. 485.

58 GREVIO Baseline Evaluation Report. Sweden. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). GREVIO/Inf(2018)15. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>.

7.2 Norja

Norja kriminalisoi avioliittoon pakottamisen erillisenä tekonaan ensimmäisenä valtiona vuonna 2003. Norjan rikoslain (straffeloven 2005)⁵⁹ 253 §:ssä on erillinen säännös avioliittoon pakottamisesta (tvangsekteskap). Säännöksen 1 momentin mukaan se, joka väkivallalla, vapaudenriistolla, muulla rangaistavalla tai oikeudettomalla menettelyllä tai sopimattomasti painostamalla pakottaa toisen avioliittoon tai avioliiton kaltaiseen suhteeseen, tuomitaan vankeuteen enintään kuudeksi vuodeksi.⁶⁰ Arvioitaessa sitä, onko kyseessä avioliiton kaltainen suhde, huomioon otetaan säännöksen mukaan se, onko suhde kestävä, pidetäänkö sitä sitovana ja perustaako se luonteeltaan oikeudellisia, uskonnollisia, sosiaalisia tai kulttuurisia oikeuksia ja velvollisuuksia puolisoiden välille. Avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen soveltamisala laajennettiin kattamaan avioliiton lisäksi avioliiton kaltaiset suhteet 1.4.2021 voimaan tulleella lailla.

Avioliittoon pakottamista sääntelevän rikoslain 253 §:n 2 momentissa säädetään rangaistavaksi ulkomaille houkuttelu pakkoavioliittotarkoituksessa. Säännöksen mukaan samalla tavalla rangaistaan sitä, joka erehdyttämällä tai jollain muulla tavalla myötävaikuttaa siihen, että toinen matkustaa toiseen valtioon kuin siihen, jossa hän asuu, tarkoituksenaan saattaa tämä henkilö 1 momentissa tarkoitettun menettelyn kohteeksi.⁶¹

Avunanto avioliittoon pakottamiseen ja avioliittoon pakottamisen yritys on kriminalisoitu Norjan rikoslaissa (straffeloven 15 ja 16 §).

Norjassa on lisäksi vuonna 2018 kriminalisoitu avioliiton solmiminen alle 16-vuotiaan henkilön kanssa. Rikoslain 262 §:n 2 momentin⁶² nojalla se, joka solmii avioliiton ("inngår ekteskap") alle 16-vuotiaan kanssa, tuomitaan vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Samalla tavalla rankaistaan sitä, joka perustaa avioliiton kaltaisen suhteen 253 §:n mukaisesti alle 16-vuotiaan kanssa. Vaikka rikoksentehtyjä ei tiennyt sitä, että asianomistaja oli alle 16-vuotias, tekijää voidaan rangaista, jos häntä voidaan jollakin perusteella moittia

59 Straffelov https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-9#%C2%A7253.

60 "Den som ved vold, frihetsberøvelse, annen straffbar eller urettmessig atferd eller utilbørlig press tvinger noen til å inngå ekteskap, straffes med fengsel inntil 6 år."

61 "På samme måte straffes den som ved å forlede eller på annen måte medvirker til at en person reiser til et annet land enn der personen er bosatt, med forsett om at personen der vil bli utsatt for en handling som nevnt i første ledd."

62 "Den som inngår ekteskap med noen under 16 år, straffes med fengsel inntil 3 år. På samme måte straffes den som etablerer en ekteskapslignende forbindelse som nevnt i § 253, med noen som er under 16 år. Den som var uvitende om at fornærmede var under 16 år, kan likevel straffes hvis vedkommende på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet. Straff kan bortfalle dersom ektefellene er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling."

tietämättömydestään. Teko voi jäädä rankaisematta, jos puoliset ovat iältään ja kehitystasoltaan suurin piirtein samalla tasolla.

Norjan korkein oikeus on vuonna 2006 antanut tuomion (15.02.2006, HR-2006-00258-A), jossa asianomistajan isä ja velipuoli tuomittiin avioliittoon pakottamisen yrityksestä kahden ja puolen vuoden ja kahden vuoden vankeustuomioihin, kun he olivat pakottaneet surmaamisella uhkaamalla 17-vuotiaan tytön solmimaan avioliitto Irakissa. Asianomistajan ja sulhasena pidetyn miehen välille oli solmittu avioliittosopimus, imaami oli suorittanut uskonnollisen vihkimisen ja sulhanen oli antanut asianomistajalle avioliiton solmimiseen perinteisesti liittyvän lahjan. Avioliittoa ei kuitenkaan ollut virallisesti rekisteröity tuomioistuimessa, mikä oli Irakin oikeusjärjestelmän mukainen edellytys pätevän avioliiton syntymiselle. Toisin kuin käräjäoikeus ja hovioikeus, korkein oikeus katsoi, ettei avioliitto ollut pätevä, minkä vuoksi isää ja velipuolta ei voitu tuomita avioliittoon pakottamisesta. Sen sijaan korkein oikeus tuomitsi vastaajat avioliittoon pakottamisen yrityksestä.⁶³

Vuonna 2014 korkeimman oikeuden käsittelyssä on ollut vastaavan tyyppinen tapaus, jossa isä tuomittiin avioliittoon pakottamisen yrityksestä, kun tämä oli yrittänyt pakottaa 16-vuotiaan tyttärensä solmimaan avioliiton (06.03.2014, HR-2014-00469-A). Rangaistus oli 1 vuosi 4 kuukautta vankeutta. Tapauksessa isä oli käyttänyt jatkuvaa painostusta tyttärelleen kohtaan; tyttären oli annettu ymmärtää, ettei avioliittoa koskeva valinta ollut tyttären tehtävissä ja että kieltäytymällä hän aiheuttaisi häpeää perheelle. Lisäksi tytär oli saanut kuulla, että muu perhe alkaisi hyljeksiä häntä, jos hän kieltäytyisi avioliitosta. Tuomittu myös aloitti konkreettiset toimenpiteet avioliiton solmimiseksi ottamalla yhteyttä uskonoppineeseen (mullah) perheen kotimaassa ja järjestelemällä avioliittosopimusta. Väkivaltaa tai väkivallalla uhkaamista ei käytetty.⁶⁴

Lisäksi vuonna 2004 annetussa ratkaisussa⁶⁵ (HR-2004-01554-A) Norjan korkein oikeus päätyi hylkäämään syytteet, joiden mukaan asianomistajan isä ja veli olisivat uhkaamalla surmata asianomistajan pakottaneet tämän avioliittoon vastoin tahtoaan. Keskeisenä todisteena asiassa olivat asianomistajan esitutkinnassa kertomat seikat. Asianomistaja ei tullut paikalle käräjäoikeuden eikä hovioikeuden istuntoon. Korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan kontradiktorisuuden periaate ei toteutunut, minkä vuoksi syytteet tuli hylätä.

63 <https://www.domstol.no/Enkelt-domstol/hoyesterett/avgjorelser/2006/hoyesterett-straff/Tvangsekteskap-trusler-og-legemsfornarmelse/>.

64 <https://www.domstol.no/Enkelt-domstol/hoyesterett/avgjorelser/2014/hoyesterett-straff/Anke-over-straffutmalinga-i-sak-med-domfelling-for-forsok-pa-a-tvinge-dotter-pa-16-til-a-innga-ekteskap/>.

65 <https://www.domstol.no/Enkelt-domstol/hoyesterett/avgjorelser/2004/hoyesterett-straff/Angivelig-tvangsekteskapsforsok--opplesing-av-politiforklaring/>.

GREVIO ei ole julkaissut arviota Norjasta, mutta raportti on tarkoitus julkaista syksyllä 2021. Norjan valtio on toimittanut GREVIO:lle oman täytäntöönpanoraporttinsa.⁶⁶

Myös Norjassa avioliittoon pakottaminen oli ennen erilliskriminalisoinnin säätämistä rangaistavaa pakottamisena. Hallituksen esityksen mukaan nyt jo kumotun rikoslain pakottamista koskeneen 222 §:n 2 momentissa esitettiin säädettäväksi pakottaminen ankarammin rangaistavaksi raskauttavien (skjerpene) olosuhteiden vallitessa. Arvioitaessa tällaisten olosuhteiden olemassaoloa olisi tullut ehdotuksen mukaan kiinnittää erityistä huomiota siihen, oliko joku pakotettu avioliittoon. Parlamentissa esitystä muutettiin siten, että avioliittoon pakottamisesta säädettiin nimenomaisesti pakottamista koskeneen 222 §:n 2 momentissa.⁶⁷ Erilliskriminalisointi säädettiin Norjassa lähinnä yleisestävistä ja pedagogisista syistä; esitöissä on nimenomaisesti todettu, ettei lakimuutoksen tarkoituksena ollut laajentaa rangaistavan toiminnan alaa.⁶⁸

7.3 Tanska

Tanskan rikoslaissa avioliittoon pakottaminen (tvangsægteskab) on kriminalisoitu pakottamisena (ulovlig tvang). Avioliittoon pakottaminen on muuta pakottamista ankarammin rangaistavaa.⁶⁹

Tanskan rikoslain⁷⁰ 260 §:n 1 momentin mukaan pakottamisesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi se, joka 1) väkivallalla tai uhkaamalla väkivallalla, merkittävän vahingon aiheuttamisella omaisuudelle, vapaudenriistolla tai sillä, että esittää valheellisen väitteen rikollisesta teosta tai häpäisevästä olosuhteesta taikka paljastaa yksityiselämää koskevan tiedon, pakottaa toisen tekemään, sietämään tai olemaan tekemättä

66 Report submitted by Norway pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Received by GREVIO on 16 September 2020. GREVIO/Inf(2020)15. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2020-15/16809f9e09>.

67 Innst. O. nr. 106 (2002-2003). Innstilling til Odelstinget frå justiskomiteen. Ot.prp. nr. 51 (2002–2003). <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/odelstinget/2002-2003/inno-200203-106.pdf>.

68 Ot.prp. nr. 22 (2008–2009). Om lov om endringer i straffeloven. 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning). <https://www.regjeringen.no/contentassets/10118c83df37474e9c61e86765c7af98/no/pdfs/otp200820090022000dddpdfs.pdf>, s. 135.

69 Islannin rikoslakiin on avioliittoon pakottamisen osalta omaksuttu Tanskan mallin mukainen sääntely.

70 Bekendtgørelse af straffeloven LBK nr 1851 af 20/09/2021 <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2021/1851>

jotakin, tai joka 2) uhkaamalla ilmoittaa tai paljastaa rikollisen teon tai tehdä paikkansa pitävän halventavan väitteen pakottaa toisen tekemään, sietämään tai olemaan tekemättä jotakin tilanteessa, jossa ilmoittamista tai paljastamista ei voida pitää oikeutettuna suhteessa siihen, mitä uhkaus koskee.

Jos toinen pakotetaan menemään naimisiin tai solmimaan uskonnollinen avioliitto, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muu avioliiton kaltainen suhde, tai pysymään sellaisessa avioliitossa tai suhteessa, voidaan 260 §:n 2 momentin mukaan vankeutta tuomita enintään neljä vuotta.⁷¹

Säännöksen 3 momentissa on lisäksi kriminalisoitu toisen pakottaminen kasvot peittävän huivin tai vastaavan vaateen käyttämiseen.

Tanskan rikoslain uuden 260 a §:n mukaan rangaistaan lisäksi sitä, joka suorittaa sellaisen uskonnollisen vihkimisen, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen solmimisen henkilön kanssa, joka on alle 18-vuotias. Rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään 2 vuotta. Säännöksessä rangaistavaksi säädetään myös se, että henkilö sallii lapsensa solmia uskonnollisen avioliiton, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen. Lisäksi rangaistavaa on säännöksen mukaan se, että 18 vuotta täyttänyt henkilö vapaaehtoisesti solmii uskonnollisen avioliiton, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen alle 18-vuotiaan henkilön kanssa.

Avioliittoon pakottamisen yritys on rangaistava rikoslain 21 §:n ja 260 §:n mukaisesti.

Avioliittoon pakottaminen oli Tanskassa rangaistavaa muun muassa pakottamisena jo ennen kuin asiasta säädettiin erillinen lainkohta pakottamissäännökseen.⁷² Lakimuutoksen on nähty liittyneen erityisesti haluun välittää symbolinen viesti avioliittoon pakottamisen moitittavuudesta. Lähtökohta on kyseenalaistettu muun muassa siitä näkökulmasta, että lakimuutosta ajettiin siitä huolimatta, että ongelman laajuudesta ei ole ollut saatavilla tietoa eikä asiaa ollut selvitetty (Sabba Mirza 2018, s. 184–185).

Avioliittoon pakottaminen on säädetty ankarammin rangaistavaksi kuin muu pakottaminen, mitä on hallituksen esityksessä perusteltu sillä, että kyseessä on vakava rikos, joka

71 ”Tvinges nogen til at indgå ægteskab eller til en religiøs vielse uden borgelig gyldighed eller til at indgå i et andet ægteskabslignende forhold, eller fastholdes nogen ved tvang i et sådant ægteskab eller forhold, kan straffen stige til fængsel indtil 4 år.”

72 6.2.2008, L 68, Forslag til Lov om ændring af straffeloven (Skærpelse af straffen for ulovlig tvang i forbindelse med indgåelse af ægteskab). https://www.ft.dk/samling/20072/lovforslag/l68/20072_l68_som_fremset.htm, kohta 3.2.

merkitsee erityistä puuttumista uhrin elämään. Uhri pakotetaan periaatteessa elämänmittaiseen velvollisuuteen, joka on luonteeltaan hyvin henkilökohtainen, minkä nojalla ankaraa rangaistusuhkaa on pidetty perusteltuna.⁷³

Vuonna 2011, lakimuutoksen oltua voimassa muutaman vuoden Tanskan valtakunnansyyttäjän virasto (Rigsadvokaten) teki selvityksen avioliittoon pakottamista koskevan lainkohdan soveltamisesta. Selvityksen mukaan avioliittoon pakottamista koskevia rikosilmoituksia oli tehty varsin vähän, eikä yhdessäkään tapauksessa ollut perusteita olettaa rikoksen tapahtuneen (Sabba Mirza 2018, s. 189–190).

Niin sanotut uskonnolliset avioliitot rinnastettiin rangaistussäännöksessä oikeudellisesti päteviin vuonna 2013 voimaan tulleella lailla.⁷⁴ Hallituksen esityksen mukaan uskonnollisen avioliiton solminen viittaa vihkimiseen, jossa solmitaan avioliitonkaltainen suhde ja johon osallistuu uskonnollinen auktoriteetti. Vihkiäisten yhteydessä voidaan solmia niin sanottu avioliittosopimus, mutta tämä ei ole edellytys säännöksen soveltumiselle. Hallituksen esityksessä viitataan nimenomaisesti islaminuskoisten piirissä solmittaviin liittoihin, jotka eivät ole juridisesti päteviä, sekä niin sanottuun nikahiin, jolla tarkoitetaan eräänlaista avioliittosopimusta.⁷⁵

Tanskassa ei ole erillistä säännöstä, joka koskisi ulkomaille houkuttelua pakkoavioliittotaroituksessa. Sen sijaan tämän on nähty olevan tahallisen rangaistavaa avunantona rikoslain 260 §:n mukaiseen pakottamiseen.⁷⁶

73 6.2.2008, L 68, Forslag til Lov om ændring af straffeloven (Skærpelse af straffen for ulovlig tvang i forbindelse med indgåelse af ægteskab). https://www.ft.dk/samling/20072/lovforslag/l68/20072_l68_som_fremsat.htm, kohta 3.2.

74 LOV nr 434 af 01/05/2013. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2013/434>.

75 Forslag til Lov om ændring af straffeloven, udlændingeloven og lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning. Lovforslag nr. L 143 Folketinget 2012-13. https://www.ft.dk/ripdf/samling/20121/lovforslag/l143/20121_l143_som_fremsat.pdf, s. 14.

76 Report submitted by Denmark pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Received by GREVIO on 18 January 2017. GREVIO/Inf(2017)2. <https://rm.coe.int/16806dd217>, s. 39.

GREVIO on julkaissut arvion Tanskasta 24.11.2017. Raportissa ei juurikaan oteta kantaa pakkoavioliittosäätelyyn. GREVIO tosin kehottaa Tanskan viranomaisia tekemään tutkimusta pakkoavioliitoista.⁷⁷

7.4 Tietyt muut valtiot

Saksan rikoslaissa on erillinen avioliittoon pakottamista (Zwangsheirat) koskeva rangaistussäännös. Rikoslain (Strafgesetzbuch, jäljempänä StGB) 237 §:n mukaan avioliittoon pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkaamalla huomattavan pahan aiheuttamisella pakottaa toisen avioliittoon.⁷⁸ Teko on oikeudenvastainen, kun väkivallan tai uhkauksen käyttämistä halutun päämäärän aikaansaamiseksi on pidettävä moitittavana. Avioliittoon pakottamisesta tuomitaan myös se, joka tehdäkseen 1 momentin mukaisen rikoksen väkivallalla, uhkaamalla tai viekkauksella kuljettaa henkilön alueelle, joka on avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen alueellisen soveltamisalan ulkopuolella, tai määrää henkilön lähtemään tällaiselle alueelle tai estää henkilöä palaamasta tällaiselta alueelta.

Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen. Avioliittoon pakottamisen yritys on rangaistava (StGB 237.3 §). Lievemmissä tapauksissa rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta.

Saksassa liittovaltion keskusrikospoliisi on rekisteröinyt vuosien 2012–2015 aikana avioliittoon pakottamisia 50–62 tapausta vuosittain.⁷⁹

77 GREVIO Baseline Evaluation Report Denmark. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). GREVIO/Inf(2017)14. <https://rm.coe.int/grevio-first-baseline-report-on-denmark/16807688ae>, s. 24, 63.

78 "(1) Wer einen Menschen rechtswidrig mit Gewalt oder durch Drohung mit einem empfindlichen Übel zur Eingehung der Ehe nötigt, wird mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren bestraft. Rechtswidrig ist die Tat, wenn die Anwendung der Gewalt oder die Androhung des Übels zu dem angestrebten Zweck als verwerflich anzusehen ist. (2) Ebenso wird bestraft, wer zur Begehung einer Tat nach Absatz 1 den Menschen durch Gewalt, Drohung mit einem empfindlichen Übel oder durch List in ein Gebiet außerhalb des räumlichen Geltungsbereiches dieses Gesetzes verbringt oder veranlasst, sich dorthin zu begeben, oder davon abhält, von dort zurückzukehren. (3) Der Versuch ist strafbar. (4) In minder schweren Fällen ist die Strafe Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder Geldstrafe."

79 Ausarbeitung. Zwangsheirat und Minderjährigenehen in Deutschland. 2017. Deutscher Bundestag. <https://www.bundestag.de/resource/blob/496956/daf222020d984ee856d5aecd6c86fc7/wd-7-006-17-pdf-data.pdf>, s. 5.

GREVIO ei ole julkaissut raporttia Saksan osalta, mutta arviointimenettely on käynnissä.⁸⁰

Myös *Itävallassa* avioliittoon pakottaminen (Zwangsheirat)⁸¹ on kriminalisoitu erillisessä säännöksessään rikoslaissa (Strafgesetzbuch). Rikoslain 106 a §:n mukaan avioliittoon pakottamisesta tuomitaan se, joka väkivallalla tai pelkoa aiheuttavalla uhkauksella tai uhkaamalla katkaista tai lopettaa perhesuhteet pakottaa toisen solmimaan avioliiton tai rekisteröimään parisuhteen. Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen.

Avioliittoon pakottamisesta tuomitaan myös se, joka tarkoituksenaan, että toinen henkilö toisessa valtiossa kuin minkä kansalainen tämä on tai kuin missä tämä tavallisesti oleskelee, pakotetaan solmimaan avioliitto tai rekisteröimään parisuhde, erehdyttämällä aikomuksensa osalta houkuttelee tai väkivallalla tai pelkoa aiheuttavalla uhkauksella tai uhkaamalla katkaista tai lopettaa perhesuhteet pakottaa toisen henkilön lähtemään toiseen maahan, tai väkivallalla tai käyttämällä hyväksi tämä henkilön erehdystä kyseisestä aikomuksesta kuljettaa henkilön toiseen maahan.

GREVIO on julkaissut Itävaltaa koskevan raportin vuonna 2017. Raportissa ei ole lausuttu avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnista. Raportissa kiinnitetään huomiota pakkoavioliittojen osalta kattavien toimintaohjelmien tarpeellisuuteen, avioliittoon pakottamisen esiintyvyyden seuraamiseen, asiaa koskevaan tutkimukseen sekä avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneiden tukipalveluihin.⁸²

Ranskan rikoslaissa (code pénal) ei ole erityistä rangaistussäännöstä avioliittoon pakottamisesta. Kuitenkin henkilön ulkomaille houkutteleminen avioliittoon pakottamista varten

80 <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/timetable>.

81 "§ 106a. (1) Wer eine Person mit Gewalt oder durch gefährliche Drohung oder Drohung mit dem Abbruch oder Entzug der familiären Kontakte zur Eheschließung oder zur Begründung einer eingetragenen Partnerschaft nötigt, ist mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren zu bestrafen. (2) Ebenso ist zu bestrafen, wer eine Person in der Absicht, dass sie in einem anderen Staat als in dem, dessen Staatsangehörigkeit sie besitzt oder in dem sie ihren gewöhnlichen Aufenthalt hat, zur Eheschließung oder zur Begründung einer eingetragenen Partnerschaft gezwungen werde (Abs. 1), durch Täuschung über dieses Vorhaben verleitet oder mit Gewalt oder durch gefährliche Drohung oder Drohung mit dem Abbruch oder Entzug der familiären Kontakte nötigt, sich in einen anderen Staat zu begeben, oder sie mit Gewalt oder unter Ausnützung ihres Irrtums über dieses Vorhaben in einen anderen Staat befördert. (3) § 106 Abs. 2 gilt sinngemäß."

82 GREVIO Baseline Evaluation Report Austria. GREVIO/Inf(2017)4. <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>, s. 13, 19, 23, 33.

on vuonna 2013 säädetty rangaistavaksi erillisessä säännöksessään (222-14-4 §).⁸³ Säännöksen mukaan rangaistava on teko, jossa siinä tarkoituksessa, että henkilö solmii avioliiton tai lähtee ulkomaille avioliiton solmimista varten, petollisesti juonittelemalla saadaan henkilö lähtemään Ranskan alueelta. Teosta tuomitaan rangaistuksena kolme vuotta vankeutta ja 45 000 euron sakkorangaistus.

Lisäksi Ranskassa on tiettyjen rikosten (mm. väkivalta, murha, kidutus) kohdalla säädetty pakkoavioliitto rangaistuksen koventamisperusteeksi eli jos kyseinen rikos on tehty tarkoituksessa, että uhri pakotetaan avioliittoon, tai jos kyseinen rikos on kohdistunut henkilöön, joka ei ole suostunut avioliittoon tekijän kanssa.

Ranskan lainsäädäntöön sisältyvät lisäksi säännökset, joiden nojalla viranomainen on toimivaltainen määräämään erityisen suojelumääräyksen henkilölle, joka on vaarassa joutua pakkoavioliittoon.⁸⁴

GREVIO on julkaissut Ranskaa koskevan raporttinsa vuonna 2019. Raportissa todetaan, että esimerkiksi seksuaalista väkivaltaa, raiskausta, vapaudenriistoa ja eristämistä koskevat säännökset eivät ole riittäviä täyttämään Istanbulin sopimuksen velvoitteita avioliittoon pakottamisen osalta. Raportissaan GREVIO esittää Ranskalle vahvan suosituksen avioliittoon pakottamisen kriminalisoimisesta ja kehottaa aloittamaan säädösvalmisteluprosessin analysoimalla voimassa olevia rangaistussäännöksiä koskevia tilastotietoja ja tietoja rikosprosessin toimivuudesta.⁸⁵

Yhdistyneessä kuningaskunnassa avioliittoon pakottaminen on säädetty rangaistavaksi erityisessä laissa, jossa säädetään viranomaisten toimivallasta erilaisiin yhteiskunnanvas-
taisuutta osoittaviin tekoihin puuttumiseksi (Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act (ABCP Act) 2014). Lain 121 §:n mukaan rangaistavaa on käyttää väkivaltaa, uhkauksia tai muuta pakottamisen tapaa tarkoituksena saada aikaan se, että toinen henkilö solmii avioliiton (1 momentti). Rangaistavuus edellyttää, että tekijä uskoo tai hänen pitäisi uskoa, että mainittu toiminta voi aiheuttaa sen, että toinen henkilö solmii avioliiton ilman vapaata ja täyttä suostumustaan.

83 "Le fait, dans le but de contraindre une personne à contracter un mariage ou à conclure une union à l'étranger, d'user à son égard de manœuvres dolosives afin de la déterminer à quitter le territoire de la République est puni de trois ans d'emprisonnement et de 45 000 € d'amende."

84 https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000029336896.

85 GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). FRANCE. GREVIO/Inf(2019)16. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-16/168098c61a>, s. 57–58.

Se, kohdistuuko säännöksessä tarkoitettu väkivalta, uhkaus tai muu pakottaminen avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneeseen tai toiseen henkilöön, on säännöksen mukaan merkityksetöntä.

Jos avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneella ei ole kelpoisuutta antaa suostumusta avioliittoon, avioliittoon pakottaminen voidaan toteuttaa millä tahansa teolla tai toiminnalla, joka tähtää siihen, että kyseinen henkilö solmii avioliiton (huolimatta siitä, onko teossa kyse väkivallasta, uhkauksista tai muusta pakottamisesta).

Rangaistavaa on säännöksen 2 momentin mukaan lisäksi mikä tahansa erehdyttäminen tarkoituksena saada toinen henkilö poistumaan Yhdistyneestä Kuningaskunnasta sellaisen teon kohteeksi Yhdistyneen Kuningaskunnan ulkopuolelle, josta säädetään 1 momentissa tai joka olisi rangaistavaa kyseisen säännöksen nojalla, jos kohteena oleva henkilö olisi Englannissa tai Walesissa.

Säännöksessä avioliitolla tarkoitetaan mitä tahansa uskonnollista tai siviilioikeudellista avioliittoseremoniaa (huolimatta siitä, onko avioliitto oikeudellisesti sitova).

Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on sakkoa tai vankeutta enintään 12 kuukautta tai sekä sakkoa että vankeutta, jos asia käsitellään summaarisessa menettelyssä, tai enintään seitsemän vuotta vankeutta.

Lisäksi erityisessä perheasioiden laissa (Family Law Act 1996) säädetään toimivallasta erityisen suojelumääräyksen antamiseksi henkilölle, joka on vaarassa joutua avioliittoon pakottamisen kohteeksi (forced marriage protection order). Suojelumääräyksen rikkominen on kriminalisoitu lain 63CA §:ssä.

Istanbulin sopimus ei ole tullut Yhdistyneen kuningaskunnan osalta voimaan. Yhdistynyt kuningaskunta on allekirjoittanut sopimuksen vuonna 2012.

8 Yleiset kriminalisointiperiaatteet

Avioliittoon pakottaminen on rangaistavaa Suomen voimassa olevan rikoslain säännösten mukaisesti. Arvioitaessa rangaistussäännösten alaa ja mahdollista tarvetta täsmentää sääntelyä kokonaisuutta on arvioitava yleisten kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta. Tarkasteltaessa tarvetta säätää rangaistavaksi tietty toiminta tai teko keskeisiä ovat sekä perustuslaissa säädetyt edellytykset että yleiset kriminalisointiperiaatteet. Kuten perustuslakivaliokunta on käytännössään todennut, lainsäätäjän liikkumavara kriminalisointien säätämisessä on varsin väljä, mutta siihen kohdistuu sekä perustuslaista että kansainvälistä ihmisoikeusvelvoitteista aiheutuvia rajoituksia (ks. PeVL 48/2017 vp, s. 7).

Niin sanotun ultima ratio -periaatteen mukaisesti rangaistavaksi säätämistä tulee käyttää viimesijaisena keinona siinä tilanteessa, jossa käytettävissä ei ole muita, perusoikeuksia vähemmän rajoittavia keinoja. Suhteellisuusvaatimuksen mukaisesti tulee arvioida, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi ja onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla keinolla kuin kriminalisoinnilla. (PeVL 23/1997 vp, s. 2/II; PeVL 48/2017 vp, s. 7.) Kriminalisoinnista on oltava enemmän hyötyä kuin haittaa. Oikeushyvien suojelun periaatteen mukaisesti rangaistavaksi on perusteltua säätää vain sellainen moitittava menettely, joka loukkaa tai konkreettisesti vaarantaa oikeusjärjestyksen suojaamia oikeushyviä (LaVL 17/2017 vp, s. 5). Jotta voidaan osoittaa, että rangaistussääntely on välttämätöntä tietyn oikeushyvän suojelemiseksi, tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä tulee olla riittävästi tietoa. Riittävä tietopohja ilmiöstä on olennainen, jotta voidaan arvioida, mitä muita keinoja oikeushyvän suojelemiseksi on mahdollista käyttää, ja arvioinnin perusteella tarvittaessa päätyä esittämään kriminalisointia omaksuttavaksi yhteiskunnalliseksi keinoksi kyseisen ilmiön kohdalla.

Perustuslakivaliokunnan vakiintuneen käytännön mukaisesti rangaistussäännösten tulee täyttää perusoikeuden rajoittamiselle asetettavat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityisedellytykset (PeVL 48/2017 vp, s. 7). Perustuslain 8 §:n mukaisen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaan rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. PeVL 48/2017 vp, s. 9).

Toisaalta rikossäännökset rangaistusseuraamuksineen ovat nähtävissä myös keinoina, joiden avulla oikeusjärjestys antaa turvaa perusoikeuksille. Perusoikeuksista voidaan siten johtaa lainsäätäjään kohdistuva velvoite säätää ja ylläpitää kriminalisointeja, jotka ovat välttämättömiä perusoikeuden turvaamiseksi ulkopuolisten loukkauksilta (PeVL 48/2017 vp, s. 7).

Kriminalisoinnille on kyettävä esittämään painava yhteiskunnallinen ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste, joka edellyttää juuri uuden rikostunnusmerkistön säätämistä hyväksyttäväksi arvioidun tavoitteen saavuttamiseksi (ks. esim. PeVL 23/1997 vp, PeVL 61/2014 vp ja PeVL 9/2016 vp; LaVL 17/2017 vp, s. 5). Rikoslakia ei tule käyttää yksinomaan symbolisiin tarkoituksiin (PeVL 29/2001, s. 4).

On myös voitava odottaa, että kriminalisointi on tehokas eli että sen avulla voidaan selvästi estää tietyn tyyppistä moitittavaa käyttäytymistä. Kriminalisointiin ei myöskään saa liittyä ylitsepääsemättömiä näyttöongelmia, koska ne heikentävät rangaistussäätelyn oikeutusta ultima ratio -periaatteen näkökulmasta, kun kriminalisoinnin tavoitteet jäävät toteutumatta, ja voivat johtaa rangaistussäännösten sattumanvaraiseen ja siten epäyhdenvertaiseen soveltamiseen.

9 Istanbulin sopimuksen mukainen avioliittoon pakottaminen ja ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa

9.1 Avioliittoon pakottamisen tunnusmerkistö Istanbulin sopimuksen mukaan

Kun tarkastellaan avioliittoon pakottamista Istanbulin sopimuksen määräyksen ja sitä koskevien selitysmuistion kirjausten mukaisesti, avioliittoon pakottaminen tekona pitää sisälleen tietyt elementit. Kyseessä on tullut olla pakottamista, joka tarkoittaa fyysistä tai psykologista voimankäyttöä. Rikos on selitysmuistion mukaan täytetty, kun on solmittu avioliitto, johon toinen puoliso tai molemmat puoliset eivät ole vapaaehtoisesti antaneet suostumustaan pakottamisesta johtuen.⁸⁶

Istanbulin sopimuksessa lähtökohta siis on, että avioliittoon pakottamisessa on kyse nimenomaan jonkinlaisesta pakottamisesta, jolla tarkoitetaan fyysistä tai psykologista voimankäyttöä. Jotta tekoa Istanbulin sopimuksen mukaan voitaisiin pitää avioliittoon pakottamisena, edellytetään siis enemmän kuin ainoastaan sitä, että toisen puolison suostumus avioliiton solmimiselle puuttuu. Rangaistavasta teosta ei tällöin olisi kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen puoliso ei ole nimenomaisesti antanut suostumustaan avioliiton solmimiselle, mutta jossa tätä henkilöä ei ole pakotettu avioliittoon. Toisaalta Istanbulin sopimus ei myöskään edellytä, että rangaistavaksi säädetään uhrin haavoittuvan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttäminen, vaan kriminalisointivelvoite kattaa pakottamisen. Esimerkiksi Ruotsin lainsäädännössä avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen voi katsoa kattavan laajemman kirjon tekoja, kuin mitä Istanbulin sopimuksen määräys edellyttää. Avioliittoon pakottamiseen voidaan Ruotsin rikoslain mukaan syyllistyä siten, että henkilö saadaan solmimaan avioliitto henkilön haavoittuvaa asemaa hyväksikäyttämällä, jolloin pakottamista ei edellytetä.

⁸⁶ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series - No. 210. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>, s. 34.

”Pakottaminen” kuvataan Istanbulin sopimuksessa ja sen selitysmuistiossa tiivistä: pakottaminen merkitsee fyysistä ja psykologista voimankäyttöä, jossa käytetään pakkoa tai uhkusta.⁸⁷ Kyseeseen voivat siten oletettavasti tulla monenlaiset pakottamisteot. Vakavimmillaan pakottaminen voinee olla väkivalloin pakottamista tai väkivallalla tai muulla rikoksella uhkaamista.

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 1 kohdan mukaisesti rangaistavaksi on säädettävä ”tahallinen” avioliittoon pakottaminen. Tahallisuuden tulee kattaa kaikki tunnusmerkistön elementit. Tämä tarkoittaa, että pakottamisen on tullut olla tahallista. Lisäksi edellytetään, että tekijän tahallisuuden on ulotuttava myös pakottamisen seuraukseen eli siihen, että avioliittoon pakottamisen kohde solmii avioliiton nimenomaan pakottamisen seurauksena.

Avioliiton käsitettä ei määritellä Istanbulin sopimuksessa tai sen selitysmuistiossa. Esimerkiksi Norjassa on esitöissä tulkittu Istanbulin sopimusta siten, että se koskee vain juridisesti päteviä avioliittoja.⁸⁸ GREVIO on puolestaan kiinnittänyt asiaan huomiota; mikäli säännökset koskevat ainoastaan virallisesti solmittuja liittoja, osa pakkoavioliiton kohteeksi joutuneista voi jäädä vaille oikeudellista suojaa.⁸⁹ Yleissopimuksen sanamuoto kuitenkin näyttäisi selvästi kattavan ainoastaan juridisesti pätevät avioliitot, eikä myöskään selitysmuistion perusteella ole perusteita tulkita asiaa toisin. GREVIO:n lausumilla ei voida laajentaa yleissopimukseen sisältyviä velvoitteita.

Jotta kyseessä olisi Istanbulin sopimuksen mukaisesti täytetty rikos, avioliitto on tullut solmia pakottamisen seurauksena. Istanbulin sopimuksen 37 artiklassa ei määrätä siitä, että avioliittoon pakottamisen yritys tulisi säätää rangaistavaksi.

87 Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series - No. 210. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>, s. 34.

88 Prop. 66 L (2019 –2020). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.). <https://www.regjeringen.no/contentassets/ebc345549f9f441e9dcee7a91fb214dc/no/pdfs/prp201920200066000dddpdfs.pdf>, s. 39.

89 GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Montenegro 2018. <https://rm.coe.int/grevio-report-montenegro/16808e5614>, kohta 184. Myös GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Turkey 2018. <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283>, kohta 241.

Istanbulin sopimuksen avioliittoon pakottamisen kriminalisoimista koskevissa määräyksissä ei erotella tilanteita sen mukaan, onko avioliittoon pakottamisen kohde aikuinen vai lapsi. Selitysmuistiossa nimenomaisesti todetaan, että teko, jota kriminalisointivelvoite koskee, on aikuisen tai lapsen pakottaminen solmimaan avioliitto.

9.2 Ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdassa määrätään kriminalisointivelvoitteesta, joka koskee henkilön houkuttelemista ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Määräyksen mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen houkutteleva muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi.

Teon täyttymiseksi ei Istanbulin sopimuksen mukaan edellytetä sitä, että avioliitto solmitaan tai edes että avioliittoon pakottaminen etenisi yrityksen asteelle. Kyseessä on siten avioliittoon pakottamisesta erillinen teko. Houkuttelurikoksen tekoheikellä ei siten ole selvillä, tuleeko se tapahtuma, johon houkuttelulla pyritään eli avioliiton solmiminen pakottamalla, toteutumaan.

Kriminalisoinnin kohteena on siis ”houkutteleva” (”luring”), jolla viitataan mihin tahansa käytökseen, jolla rikoksentehtyjä houkuttelee uhrin matkustamaan ulkomaille. Selitysmuistiossa esimerkkinä mainitaan tilanne, jossa henkilö houkuttelee ulkomaille teko-syyn varjolla tai sepittämällä syyksi esimerkiksi sairaana olevan perheenjäsenen luona vierailu. Selitysmuistiossa esitetyt esimerkit viittaavat siihen, että houkuttelija antaa teon kohteelle vääriä tietoja tai jättää tarkoituksella kertomatta kaikkia tosiseikkoja ulkomaille matkustamisen syystä. Houkuttelevuudessa voitaneen siten katsoa olevan kyse jonkinlaisesta erehdyttämisestä. Tahallisuuden tulee kattaa henkilön houkutteleva ulkomaille sekä se tarkoitus, että henkilö pakotetaan ulkomailla solmimaan avioliitto.

Istanbulin sopimuksen selitysmuistiossa ei avata houkuttelurikoksen elementtejä tarkemmin. Myöskään Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevissa kansallisissa esitöissä ei ole luonnehdittu houkuttelurikoksen tekotapaa yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi siihen, riittääkö rikoksen täyttymiseksi pelkkä houkuttelu vai edellytetäänkö, että houkuttelu myös johtaa siihen, että houkuttelun kohde matkustaa ulkomaille, ei oteta kantaa Istanbulin sopimuksessa tai sen selitysmuistiossa. Ruotsin houkuttelurikosta koskevissa esitöissä on

lähdetty siitä, että rangaistavaa on se, että henkilö on saatu houkutteltua ulkomaille tarkoituksessa, että hänet siellä pakotetaan avioliittoon.⁹⁰

Istanbulin sopimuksen sanamuodon mukaisesti houkuttelun kohde tulee houkutella muun kuin "sen osapuolen tai valtion alueelle", jossa hän asuu. Edellytyksenä on siten houkuttelu jonkun valtion alueelle, jolloin houkuttelua alueelle, joka ei kuulu millekään valtiolle, ei sopimuksen sanamuodon mukaan olisi velvoitetta säätää rangaistavaksi.

Artiklassa tarkoitettusta houkuttelurikoksesta voitaisiinkin arvioida olevan kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilön sukulainen houkuttelee tämä matkustamaan ulkomaille näennäisesti perhejuhlaa varten mutta jossa tosiasiallinen tarkoitus on kohdemaassa pakottaa henkilö avioliittoon. Rikoksen täyttymiseksi edellytettäneen, että uhri on saatu houkutteltua ulkomaille, eli ilmeisesti pelkkä houkuttelu ulkomaille siinä tarkoituksessa, että kohde ulkomailla pakotettaisiin avioliittoon, ei olisi riittävää rikoksen tunnusmerkistön täyttymiseksi, jos henkilöä ei saataisi houkutteltua matkustamaan.

Houkuttelurikoksen tekijä voisi oletettavasti Istanbulin sopimuksen ja selitysmuistion perusteella olla eri henkilö kuin se, joka pakottaa henkilön avioliittoon.

90 Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://www.regeringen.se/49bb7c/contentassets/6f278788179147ee81f753c5616604f2/starkt-skydd-mot-tvangsaktenskap-och-barnaktenskap-samt-tilltrade-till-europaradets-konvention-om-vald-mot-kvinnor-prop.-201314208>, s. 62–66.

10 Avioliittoon pakottamista koskevien rangaistussäännösten arviointia

10.1 Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa sekä pakottamista koskevien rangaistussäännösten soveltuminen avioliittoon pakottamiseen

Lähtökohtana on Suomessa ollut, että avioliittoon pakottaminen tulee rangaistavaksi rikoslain ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa tai pakottamista koskevien säännösten mukaisesti. Seuraavissa jaksoissa arvioidaan näiden säännösten sovellettavuutta avioliittoon pakottamisen osalta.

10.1.1 Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset

Kuten edellä on tuotu esiin, avioliittoon pakottaminen voi Suomessa tulla rangaistavaksi ihmiskauppaa tai törkeää ihmiskauppaa koskevien rikoslain säännösten mukaisesti (RL 25:3 ja 25:3 a). Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden konstruoimista ihmiskauppaa koskevien säännösten perusteella on oikeuskirjallisuudessa kritisoitu vaikeaselkoisuudesta, minkä on nähty vaikeuttavan pakkoavioliittoihin puuttumista (Toivonen 2017, s. 16; Hansen ym. 2016, s. 90). Oikeustilaa on arvosteltu myös siitä, että pakkoavioliiton rangaistavuus on luettavissa ihmiskauppasäännöstä koskevien esitöiden muutoksista, mitä ei ole pidetty riittävänä (Olsson 2019, s. 104). Lisäksi on esitetty, että ihmiskauppasäännökset kattavat vain osan avioliittoon pakottamistekoista.⁹¹

Ihmiskauppaa koskevan rangaistussäännöksen soveltamiskynnyksen on esitetty asetetun Suomessa korkealle (Hong 2020, s. 14). Jotta ihmiskauppaa koskeva säännös voi tulla sovellettavaksi, tunnusmerkistön kaikkien kolmen osatekijän – keinon, tekotavan ja tarkoituksen – on täyttyttävä. Lisäksi vaaditaan, että osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Tämä tarkoittaa, että nimenomaan säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kyse olisi ihmiskaupasta.

91 Esim. NGO Parallel Report on the implementation of the Istanbul Convention in Finland 2018, <https://rm.coe.int/finland-ngo-parallel-report-of-the-istanbul-convention-for-gre-vio/16808add7e>, s. 17.

Alaikäisen uhrin ollessa kyseessä riittää teon ja tarkoituksen yhteyden osoittaminen, eli sillä, mitä keinoa teossa on käytetty, ei ole merkitystä (HE 34/2004 vp, s. 93).

Ihmiskauppa on rangaistavaa tahallisuutena. Tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on hallituksen esityksen mukaan korkea: tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin (HE 34/2004 vp, s. 93). Vaatimusta, joka koskee tahallisuutta teon tarkoituksen suhteen, on pidetty ongelmallisena ihmiskauppalainsäädännön soveltumisessa avioliittoon pakottamiseen. Avioliittoon pakottamisessa tekijänä on usein uhrin toinen vanhempi, molemmat vanhemmat tai lähisukulainen, ja tekijä voi kokea toimivansa uhrin parhaaksi valitessaan tälle mielestään sopivan kumppanin, jolloin tahallisuuden vaatimus ei välttämättä täyty. On esitetty, että esimerkiksi silloin jos vanhempi tai vanhemmat pakottavat tytön tai nuoren naisen avioliittoon vanhempien valitseman kumppanin kanssa, vanhemmat voivat kokea toimivansa asiassa lapsensa edun mukaisesti eivätkä miellä pakotettuna avioliittoon joutumista ihmisarvoa loukkaavana kohteluna (Toivonen 2017, s. 18). Toisaalta on myös esitetty, että jos avioliittoon pakottamisen katsotaan olevan itsessään ihmisarvoa loukkaava olosuhde, rangaistavuuden perustamiseksi saattaa riittää tahallisuus ainoastaan sillä perusteella, että tarkoitus on saattaa toinen avioliittoon pakottamalla vastoin tämän tahtoa (Olsson 2019, s. 102).

10.1.1.1 Ihmiskauppaa ja avioliittoon pakottamista koskevien kriminalisointien suojaamat oikeushyvät

Ihmiskaupassa on monesti kyse jonkinlaisesta hyväksikäytöstä (HE 103/2014 vp, s. 25).⁹² Ihmiskauppaa tarkoittavan teon tai toiminnan tarkoitus tyypillisesti on käyttää uhria jollakin tavalla hyväksi.

Myös avioliittoon pakottamisen taustalla voi olla pyrkimys käyttää uhria jollakin tavoin hyväksi. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että uhri pakotetaan avioliittoon, jossa hänen on lähtökohtaisesti tarkoitus toimia ennen kaikkea kotiapulaisena tilanteessa, jossa hänen toimintavapauttaan rajoitetaan monin tavoin. Näin ei välttämättä kuitenkaan ole kaikissa tilanteissa. Avioliittoon pakottaminen saattaa olla seurausta esimerkiksi siitä, että vanhempi kokee nuoren elintavat tai seurustelun uhkana perheen tai suvun perinteiselle elämäntavalle tai kunnialle ja avioliitto nähdään keinona säilyttää tai palauttaa perinteiden kunnioitus tai perheen kunnia. Taustalla voivat vaikuttaa taloudelliset syyt, eli toimeentulovaikeuksien vuoksi etenkin köyhien perheiden tyttäriä voidaan pakottaa avioliittoon, jotta huollettavien määrä vähenisi. Avioliittoon pakottamisen tarkoitus ei tällöin ole

⁹² Ks. myös Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. Issue Paper. 2020. United Nations Office on Drugs and Crime, s. 82.

ainakaan ensi vaiheessa välitön uhrin hyväksikäyttö siitäkään huolimatta, että tekijä voi ajatella hyötyvänsä uhrin avioliittoon pakottamisesta palautetun kunnian tai säästettyjen kulujen merkityksessä. Toki on huomioitava, että avioliittoon pakottamisen uhrin ollessa alaikäinen pakkoavioliitto altistaa tämän lähtökohtaisesti seksuaali- ja mahdollisesti muidenkin rikosten kohteeksi.

Rikoslain ihmiskauppaa koskeva säännös ei kuitenkaan sanamuotonsa mukaisesti rajoitu vain tekoihin, joilla on ilmeinen uhrin hyväksikäyttötarkoitus. Säännöksen mukaisesta ihmiskaupasta on kyse myös silloin, kun tarkoituksena on saattaa uhri ”muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin”. Hyväksikäyttötarkoituksen ilmeisyys muissa tekotavoissa voi kuitenkin vaikuttaa ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevien säännösten soveltamiskäytäntöön. Etenkin tunnusmerkki ”muihin” ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin voi johtaa siihen, että ihmisarvoa loukkaavilta olosuhteilta edellytetään vastaavuutta muiden säännöksessä tarkoitettujen tarkoitusten kanssa, joissa on kyse hyväksikäytöstä – siitäkään huolimatta, että lainvalmisteluaineistossa ”ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden” käsitteen voidaan katsoa riippuvan ajankohdasta ja kulttuurista ja olevan siten avoin (HE 34/2004 vp, s. 97).⁹³

Verrattaessa ihmiskauppatekkoa ja avioliittoon pakottamista toisiinsa voidaan havaita jonkinlainen vivahde-ero kriminalisoinnin suojelukohteessa eli siinä oikeushyvässä, jota rangaistavaksi säättämällä pyritään suojaamaan. Molemmista suojelukohteista on yltäosalla jokaisen henkilön vapaus, itsemääräämisoikeus ja integriteetti. Ihmiskauppasäännöksen tarkoituksena on henkilöiden suojaaminen hyväksikäytöltä, kun taas avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin tarkoituksena voidaan nähdä olevan ennen kaikkea turvata vapaus olla solmimatta avioliittoa tai itse valita aviopuolisonsa ja toissijaisesti toki myös suojata niiltä muilta haitallisilta seurauksilta, joita pakottamalla solmittuun avioliittoon voi liittyä.

Avioliittoon pakottamisella suojataan henkilön oikeutta solmia avioliitto vapaasta tahdostaan, mikä on ihmisoikeutena suojattu useissa Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa. Toisaalta esimerkiksi Istanbulin sopimuksen viitekehyksessä pakkoavioliitot ovat naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan yksi ilmentymä.

⁹³ Ruotsissa ihmiskauppasäännösten soveltumista avioliittoon pakottamiseen on pidetty rajallisena siitä syystä, että ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää lähtökohtaisesti hyväksikäyttötarkoitusta. Ruotsin rikoslain ihmiskauppasäännökseen (brottsbalken 4 luku 1 a §) sisältyy kuitenkin nimenomainen hyväksikäyttötarkoitusta koskeva tunnusmerkki, joka Suomen rikoslain ihmiskauppasäännöksestä puuttuu. Ks. esim. Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsaktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://data.riksdagen.se/fil/A77F5A67-EF0B-4B9F-8925-DFE3E8347ED7>, s. 62.

Mainitut eroavaisuudet ihmiskauppaa ja avioliittoon pakottamista koskevan sääntelyn tarkoituksessa ja suojelukohteessa voivat osaltaan johtaa siihen, että avioliittoon pakottamista ei riittävästi tunnusteta ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten mukaisesti rangaistavaksi teoksi, vaikka tämä on ollut lainsäätäjän tarkoitus (HE 155/2014 vp, EV 307/2014 vp). Lisäksi esitöitä on ihmiskauppasäännöksen osalta avioliittoon pakottamisen näkökulmasta pidetty puutteellisina (Koskenoja ym. 2018, s. 76; Olsson 2019, s. 103), jolloin esitöiden merkitys oikeuslähteenä lainkäytössä voi käytännön soveltamistilanteissa jäädä vähäiseksi.

10.1.1.2 Ihmiskauppatunnusmerkistön täytyminen tapauksissa, joissa on kyse avioliittoon pakottamisesta

Ihmiskauppasäännöksiä tai Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevissa esitöissä ei ole lähemmin kuvattu sitä, miten avioliittoon pakottaminen käytännössä tulisi rangaistavaksi ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:n nojalla. Jotta ihmiskauppasäännös voi soveltua, teon tulee täyttää säännöksessä eriteltyt keinoja, tekotapaa ja tarkoitusta koskevat osatekijät. Uhrin ollessa alaikäinen ihmiskaupasta on tekotapaa ja tarkoitusta koskevien tunnusmerkistötekijöiden täytyessä kyse, vaikka mitään säännöksessä tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Ihmiskauppaa koskevassa rangaistussäännöksessä (RL 25:3) tarkoitetuista keinoista avioliittoon pakottamisessa voisi oletettavasti monesti olla kyse siitä, että rikos tehdään ”käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla”. Myös muut keinot eli erehdyttäminen tai erehdyttämisen hyväksi käyttäminen sekä korvauksen maksaminen tai vastaan ottaminen voivat joissakin tapauksissa tulla kyseeseen. Ihmiskauppasäännös kattaa siten laajan kirjon keinoja ja mahdollistaa siten sanamuotonsa mukaisesti sen, että avioliittoon pakottamisen osalta rangaistavaksi voi ihmiskauppana tulla myös sellaisia tekoja, joissa ei ole käytetty pakottamista, jota Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 1 kohdassa edellytetään. Ihmiskauppasäännöksen voi siten arvioida kattavan laajemman joukon tekoja kuin avioliittoon pakottamista koskeva erillinen rangaistussäännös, joka perustuisi Istanbulin sopimuksen sanamuotoon. Ihmiskauppaa koskeva rangaistussäännös voi siten antaa tunnusmerkistön muiden elementtien täytyessä suojaa myös esimerkiksi sellaista tekoa vastaan, jossa henkilö on saatu solmimaan avioliitto käyttämällä hyväksi tämän riippuvaista asemaa tai painostamalla mutta jossa pakottamista ei ole ilmennyt.

RL 25:3.1:n mukainen riippuvainen asema voi esitöiden mukaan johtua esimerkiksi perhe- tai sukulaisuussuhteesta. Nimenomaisesti on todettu, että riippuvuus toisesta henkilöstä syntyy, jos ihmiskaupan kohde on joutunut luovuttamaan tälle passinsa tai muun tärkeän asiakirjan. *Turvattomassa tilassa* henkilö voi olla esimerkiksi nuoren iän tai pakolaisuuden vuoksi. (HE 34/2004 vp, s. 93.)

Painostaminen liittyy esitöiden mukaan yleensä tilanteeseen, jossa rikosentekijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen voimakkaasti taivuttaa tätä. Voimakkuus voi koskea sekä kohdehenkilöön vaikuttamisen intensiteettiä että sen kestoa tai molempia. Painostamisen on joka tapauksessa oltava voimakkuudeltaan sellaista, että teko-olosuhteet ja rikoksen asianomistajan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen painostamisen voidaan katsoa vaikuttavan hänen tahdonmuodostukseensa. Painostamista, kuten muitakaan säännöksessä tarkoitettuja keinoja, ei tarvitse käyttää alusta pitäen, vaan teko voi myöhemmin muodostua ihmiskaupaksi esimerkiksi toimintaan alun perin vapaaehtoisesti suostuneen halutessa lopettaa sen. (HE 103/2014 vp, s. 50.)

Painostamisessa saatetaan nimenomaisesti vedota siihen, että ihmiskaupan tarkoituksen mukaiseen toimintaan ryhtymättä jättäminen on painostettavan kannalta epäedullista. Painostamiseen saattaa tällaisissa tilanteissa liittyä uhkaamisen tai kiristämisen piirteitä, jotka voivat koskea esimerkiksi arkaluonteisten asioiden kertomista asianomistajan lähipiirille tai sitä, että asianomistaja menettää jonkin hänelle laillisesti kuuluvan etuuden. Rikosentekijä voi myös antaa ymmärtää, että kieltäytymisestä on kohdehenkilölle haitallisia seurauksia, vaikka tekijä ei niitä tarkemmin yksilöisikään. (HE 103/2014 vp, s. 50.)

Painostaminen voi muutenkin ilmetä rikoksen kohteena olevalle myös tilanteen olosuhteista ilman nimenomaista tiettyihin seikkoihin vetoamista. Tällöinkin olosuhteiden on kuitenkin oltava ihmiskaupan edellyttämän tahallisuusvaatimuksen mukaisesti sellaisia, että rikosentekijä voi ottaa huomioon tällaisten olosuhteiden vaikutuksen. (HE 103/2014 vp, s. 50.)

Huomiota on esitöiden mukaan kaiken kaikkiaan kiinnitettävä tilanteen sekä asianosaisten aseman ja heidän välisensä suhteen kokonaisarviointiin.

Painostaminen saattaa lähestyä toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttöä. Painostamisen kohteet ovat usein sellaisessa asemassa tai tilassa, ja painostamisen voidaan arvioida olevan tuloksekasta nimenomaan sellaisessa asemassa tai tilassa oleviin kohdistettuna. Painostamisen lisäämisellä säännöksen keinoksi pyrittiin aikanaan ennen muuta siihen, että rankaisematta eivät jää sellaiset epäasialliset tahdonmuodostukseen vaikuttamisen muodot, jotka eivät kuitenkaan ole riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttöä. (HE 103/2014 vp, s. 50.)

Avioliittoon pakottamisessa uhri on monesti alaikäinen tai nuori täysi-ikäinen ja tekijä uhrin vanhempi tai muu sukulainen, joka saattaa olla huoltajan asemassa. Lisäksi kyse voi olla tilanteesta, jossa uhri on saapunut kielitaidottomana turvapaikanhakijana, pakolaisena tai vierailijana vieraaseen maahan, jolloin riippuvaisuus vanhemmista tai muista sukulaisista korostuu. Ihmiskauppasäännöksen mukainen riippuvaisen aseman hyväksikäyttäminen voinee siten täytyä monessa tapauksessa. Vaikka katsottaisiin, että

riippuvaisen aseman hyväksikäyttämistä koskeva edellytys ei täyty, voi olla kyse painostamisesta. Näin voisi olla esimerkiksi täysi-ikäisyyden saavuttaneen, vanhempiensa luona asuvan uhrin kohdalla. Toisaalta voi olla vaikea erottaa esimerkiksi kunniakäsityksiin liittyvää kontrollointia ja painostamista sellaisesta painostamisesta, joka nimenomaisesti tähtää avioliittoon pakottamiseen ja joka voi tulla rangaistavaksi ihmiskauppasäännöksen mukaisesti.

On huomioitava, että tiettyjen keinojen käyttäminen voi tehdä ihmiskaupasta törkeän RL 25 luvun 3 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaisesti. Säännöksen mukaan törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan, jos ihmiskaupassa käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta. Lisäksi edellytetään, että teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Kavaluudella tarkoitetaan esitöiden mukaan erehdyttämistä, joka on luonteeltaan vakavampaa kuin perustekomuodon mukainen erehdyttäminen. Erehdyttämistä voidaan pitää kavaluutena, kun se koskee aivan olennaista seikkaa. Kavaluudesta voi hallituksen esityksen mukaan olla kysymys, kun henkilö erehdytetään matkustamaan ulkomaille esimerkiksi kotiapulaiseksi, mutta hän joutuukin perille päästyään prostituoiduksi. (HE 34/2004 vp, s. 102.)

Ihmiskauppasäännöksen tekotavoista kysymykseen voinevat avioliittoon pakottamisen kohdalla tulla ainakin määräysvaltaan ottaminen tai luovuttaminen. Näiden lisäksi mahdollisia tekotapoja ovat värväminen sekä kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen.

Määräysvalta syntyy esitöiden mukaan käytännössä säännöksessä, erityisesti sen 1 kohdassa, mainittujen keinojen käyttämisestä, eli yleensä kyse on toisen henkilön riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä tai painostamisesta (HE 103/2014 vp, s. 51.) Keinojen käyttämisen vuoksi asianomistajalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin alistua rikosentekijän määräysvaltaan ryhtymällä toimimaan jossakin ihmiskaupan tarkoituksessa tai jatkamaan sellaista toimintaa. Määräysvaltaan ottamisessa rikoksen tekotapana konkretisoituu se, että henkilö voi olla ihmiskaupan kohteena ilman, että häntä siirretään paikasta toiseen. (HE 34/2004 vp, s. 95.)

Ihmiskaupan keinoilla luotu määräysvalta on asianomistajan psyykkistä kontrolloimista. Osassa tapauksista asianomistajan joutuminen rikosentekijän määräysvaltaan voidaan päätellä ulkonaisista seikoista, mutta välttämättä tämä ei näy ulospäin tai ilmene muuhun elämään liittyvinä rajoituksina. Alistaminen voi olla monitahoisempaa ja vaikeammin havaittavaa psyykkistä painostamista tai pakottamista, mistä syntyneen pelkotilan vuoksi uhri ei kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti. Määräysvalta voi ilmetä asianomistajan liikkumisen ja vapaa-ajan toimintojensa rajoittamisena esimerkiksi kieltämällä

yhteydenpito muihin ihmisiin tai muiden elämää rajoittavien sääntöjen asettamisena.

(HE 103/2014 vp, s. 51.)

Keskeistä on se, että asianomistaja on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla. Sitä, että asianomistaja olisi menettänyt fyysisen vapautensa, ei edellytetä. Vapauden menettämisen ollessa kyseessä rikos voidaan lähtökohtaisesti katsoa vakavammaksi ja ankarammin rangaistavaksi kuin muissa tilanteissa. (HE 103/2014 vp, s. 51.)

Ihmiskauppaa pidetään erityisen moitittavana sen kohdistuessa alle 18-vuotiaaseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Tällaiseen uhriin kohdistuvasta teosta rangaistaan RL 25 luvun 3 a §:n 1 momentin 3 kohdan mukaisena törkeänä ihmiskauppana, jos teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Henkilöä määräysvallassaan pitävä henkilö voi *luovuttaa* uhrin ihmiskauppaa varten tai luovuttajana voi olla kolmas henkilö. Luovuttaminen voi tapahtua korvausta vastaan tai ilman sitä. *Kuljettaminen* tarkoittaa kaikenlaista henkilön siirtämistä paikasta toiseen kaikissa matkan vaiheissa, siis myös esimerkiksi saattamista lähtöpaikasta johonkin välitappiin. (HE 34/2004 vp, s. 95.) Ihmiskauppaa koskeva säännös voi siten tulla sovellettavaksi esimerkiksi henkilöön, joka kuljettaa (tekotapa) juuri täysi-ikäistyneen henkilön (keino; ”riippuvaista asemaa hyväksi käyttäen”) ulkomaille avioliittoon pakottamista (tarkoitus) varten.

Henkilön *vastaanottaminen* koskee yhtä lailla matkan välivaiheessa kuin lopullisessa kohteessa tapahtuvaa vastaanottamista. Henkilön *majoittaminen* tulee puolestaan kysymykseen matkalla tai perille saavuttua. Majoittamisella tarkoitetaan paitsi pysyvemmän olinpaikan järjestämistä myös toisen kätkemistä. (HE 34/2004 vp, s. 95.)

Säännöksessä kuvatuista teon tarkoituksista avioliittoon pakottamiseen soveltuu lähinnä saattaminen ”muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin”. Kuten edellä jaksossa 5.2.1 on tuotu esiin, ihmiskauppasäännöksiä koskevissa esitöissä pakkoavioliiton osalta viitataan sellaisiin pakkoavioliittotilanteisiin tai -tekoihin, joista määrätään Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 tehdyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) ja jotka ovat orjuuteen rinnastettavia. Lisäsopimuksessa kuvatuissa pakkoavioliiton muodoissa on kyse teoista, joissa nainen vastikkeellisesti tai korvausta vastaan luvataan, annetaan tai luovutetaan eteenpäin tai luovutetaan perintönä toiselle henkilölle (lisäsopimuksen 1 artikla c kohta).

Kaikissa tapauksissa, jotka ovat avioliittoon pakottamista Istanbulin sopimuksen mukaisesti, ei kuitenkaan ole kyse luonteeltaan orjuuteen rinnastettavista teoista (ks. myös Halmeenlaakso 2018, s. 55). Myös Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevissa esitöissä on tuotu esiin, että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena voidaan ihmiskauppa-

säännöksen tarkoittamalla tavalla pitää myös ”muunlaisia” pakkoavioliiton muotoja, kunhan ihmiskauppasäännöksen muut edellytykset, eli jokin mainituista keinoista ja tekotavoista, täyttyvät (HE 155/2014 vp, s. 51). Kirjoitustapa antaa ymmärtää, että joidenkin pakkoavioliittojen voitaisiin katsoa merkitsevän ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita ja siten voivan tulla rangaistavaksi ihmiskauppana mutta ei ehkä kaikkien. Tämä lähtökohta ei vastaa Istanbulin sopimuksen mukaista näkökulmaa, jonka mukaan sopimuksen 37 artiklan mukainen avioliittoon pakottaminen tulee kriminalisoida kaikissa tilanteissa ja olosuhteista riippumatta.⁹⁴

Muutoinkin siitä, mitä ”ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet” voivat käytännössä tarkoittaa, todetaan ihmiskauppaa koskevissa esitöissä tiiviisti. Hallituksen esityksen mukaan ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsitteen voidaan katsoa riippuvan ajankohdasta ja kulttuurista (HE 34/2004 vp, s. 97). Edellä todettujen pakkoavioliittoesimerkkien lisäksi viitataan muihinkin orjuuden muotoihin, orjuutta muistuttaviin olosuhteisiin tai hyväksikäyttötilanteisiin, kuten velkaorjuuteen, maaorjuuteen sekä lapsen luovuttamiseen lapsen tai hänen työnsä hyväksikäyttämiseksi. Lisäksi ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina voidaan hallituksen esityksen mukaan pitää ainakin sitä, kun teon tarkoituksena on, että henkilö joutuisi elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinoin.

Esitöiden perusteella jää edellä todetulla tavalla jossakin määrin epäselväksi se, onko avioliittoon pakottaminen itsessään ja sellaisenaan ihmisarvoa loukkaava olosuhde vai edellytetäänkö lisäksi esimerkiksi sitä, että henkilön olosuhteet avioliitossa, johon hänet pakotetaan tai on pakotettu, ovat ihmisarvoa loukkaavat. Säännökohtaisissa perusteluissa ei yksiselitteisesti todeta avioliittoon pakottamisen tarkoittavan itsessään ihmisarvoa loukkaavaa kohtelua ja kaikkien pakkoavioliiton muotojen olevan siten rangaistavia ihmiskauppana muiden ihmiskauppasäännöksen elementtien täyttyessä. Lisäksi perusteluissa käytetyt muut kuvaukset rangaistavista teoista voivat ohjata avioliittoon pakottamisenkin osalta tulkintaa siihen suuntaan, että avioliittoon pakottaminen muodostuisi ihmisarvoa loukkaavaksi olosuhteeksi vasta esimerkiksi jonkinlaiseen hyväksikäyttöön yhdistettynä.

Määritelmällisesti avioliittoon pakottaminen tarkoittaa sitä, että pakottamisen myötä tai seurauksena henkilö solmii avioliiton ilman suostumustaan joko ylipäätään avioliiton solmimisen osalta tai puolison valinnan osalta. Ihmiskauppasäännöksen esitöissä on nimenomaisesti todettu, että uhrin suostumuksella ei ole teon oikeudellisessa arvioinnissa merkitystä (HE 34/2004 vp, s. 99.) On katsottu, että ihmiskaupassa on kyse niin vakavista teoista, ettei henkilö voi antaa niihin oikeudellisesti pätevää suostumusta. Kun

⁹⁴ On hyvä huomioida, että Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevassa hallituksen esityksessä 155/2014 vp ei ole määritelty, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Kuten jaksossa 5.1 on tuotu esiin, pakkoavioliitto voidaan kontekstista riippuen määritellä usealla tavalla.

suostumuksella ei ole oikeudellista merkitystä, välttyään myös suostumuksen tai sen puutteen osoittamiseen liittyviltä haasteilta. Vaikka ihmiskaupan muissa tekotavoissa suostumuksella ei ole merkitystä, avioliittoon pakottamisessa on määritelmällisesti kysymys tilanteesta, jossa kohde on pakotettu toimimaan vastoin tahtoaan.

10.1.1.3 Ulkomaille houkuttelu tarkoituksena pakottaa henkilö avioliittoon

Siltä osin kuin on kyse Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaisesta ulkomaille *houkuttelemisesta tarkoituksena pakottaa henkilö avioliittoon*, Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevissa esitöissä on lyhyesti arvioitu tällaisenkin teon voivan tulla rangaistavaksi ihmiskauppaa tai törkeää ihmiskauppaa koskevien säännösten nojalla. Hallituksen esityksessä tuodaan esiin, että ihmiskauppasäännöksen soveltaminen ei edellytä, että henkilö välttämättä olisi saatettu hyväksikäytön kohteeksi tai esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin eli esimerkiksi pakotettu avioliittoon. Tunnusmerkistön todetaan täyttyvän jo silloin, kun henkilö esimerkiksi erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksikäyttämällä kuljetetaan jonnekin hänen saattamiseen pykälässä mainittuun hyväksikäyttötarkoitukseen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. (HE 103/2014 vp, s. 52.) Riittävää siis on, että tällainen mainittu tarkoitutus on olemassa.

Edellä kuvatut ihmiskaupan tunnusmerkistöön liittyvät kysymykset koskevat soveltuvin osin myös houkuttelurikosta ja näiden tekojen rangaistavuutta. Houkutteluteon näkökulmasta ihmiskaupan tunnusmerkistöön on syytä kiinnittää huomiota erityisesti tarkasteltaessa keinoja, joilla ihmiskaupparikos voidaan toteuttaa. Ihmiskauppatunnusmerkistön täyttymiseksi siis edellytetään, että tiettyä säännöksen mukaista keinoa on käytetty. Kyseiset keinot ovat 1) toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen taikka toisen painostaminen, 2) toisen erehdyttäminen tai tämän erehdyksen hyväksi käyttäminen, 3) korvauksen maksaminen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) sellaisen korvauksen vastaan ottaminen. Arvioitavaksi tulee, vastaako joku tai jotkut mainituista keinoista Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaista ”houkuttelua”. On kuitenkin hyvä tässäkin yhteydessä huomioida, että alle 18-vuotiaan uhrin kohdalla tunnusmerkistön täyttymiseksi ei edellytetä, että säännöksen mukaista keinoa olisi käytetty, jolloin tällaiseen uhriin kohdistunut houkuttelurikos voisi tulla rangaistavaksi ihmiskauppana tunnusmerkistön muiden elementtien täytyessä.

Rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisista keinoista kysymykseen voinee eritoten tulla erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksi käyttäminen. Erehdyttämisen on ihmiskauppaa koskevien esitöiden mukaan liityttävä kokonaisuuden kannalta olennaisiin seikkoihin (HE 34/2004 vp, s. 94). Kuten jaksossa 3 on tuotu esiin, Istanbulin sopimuksen selitysmuistion mukaisissa houkuttelurikoksen tekotapoja koskevissa esimerkkitalanteissa on kyse henkilön houkuttelemisesta ulkomaille sepittämällä tarina tai tekosyyin varjolla. Näissä tekotavoissa on kyse siitä, että henkilölle annetaan vääriä tai puutteellisia tietoja, joihin henkilö perustaa

päätöksentekonsa. Asiallisesti kyse on tällöin henkilön erehdyttämisestä, jolloin ihmiskauppasäännös voi soveltua tekoa ja tarkoitusta koskevan tunnusmerkin täytyessä. Tällöin ihmiskauppasäännös voisi tulla sovellettavaksi esimerkiksi tilanteessa, jossa joku houkuttelee henkilön ulkomaille erehdyttämällä tätä antamalla tälle esimerkiksi vääriä tai puutteellisia tietoja matkan tarkoituksesta ja ottaa henkilön määräysvaltaansa tai esimerkiksi kuljettaa henkilön ulkomaille siinä tarkoituksessa, että henkilö siellä saatetaan pakotetulla avioliittoon.

Osassa tapauksista, joissa on kyse houkuttelusta ulkomaille pakkoavioliittotarkoituksessa, voinee lisäksi täyttyä jokin RL 25:3.1:n 1 kohdassa määritellyistä keinoista eli toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen tai toisen painostaminen.

Arvioitaessa houkuttelutekoa ihmiskauppasäännöksen kannalta on myös huomioitava, että ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan yritys on rangaistava (RL 25:3.3). Rikoslain 5 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on säännöksen mukaan kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä. Ihmiskaupan yrityksestä voisi siten olla kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö erehdyttämällä houkuttellen yrittää kuljettaa ulkomaille avioliittoon pakottamista varten mutta jossa kuljetus toiseen maahan jää toteutumatta satunnaisen seikan, kuten tekijän sairastumisen tai lennon peruuntumisen, vuoksi.

Edelleen houkutteluteko voi jossakin tapauksessa tulla rangaistavaksi myös avunantona ihmiskauppaan tai törkeään ihmiskauppaan, mutta tämä edellyttää, että varsinaisen tekijän rikos on edennyt ainakin rangaistavaan yritykseen (RL 5:6). Tällaisesta tilanteesta voisi olla kysymys esimerkiksi silloin, kun henkilö A erehdyttämällä houkuttelee henkilön X matkustamaan toiseen valtioon siinä tarkoituksessa, että henkilö B pakottaa X:n avioliittoon tuossa valtiossa, ja B samoin erehdyttämällä kuljettaa X:n tuohon toiseen valtioon samassa tarkoituksessa. B:n toiminta voisi tulla arvioitavaksi ihmiskauppana ja A:n avunantona ihmiskauppaan. Olosuhteista riippuen on myös mahdollista, että A:n toiminta tulisi arvioitavaksi rikoslain 5 luvun 3 §:n mukaisena rikoskumppanuutena.

10.1.1.4 Päätelmiä ihmiskauppasäännösten soveltumisesta avioliittoon pakottamiseen

Avioliittoon pakottamisen on katsottu voivan Suomessa tulla rangaistavaksi ihmiskauppana. Näin voidaankin arvioida olevan säännöksen sanamuodon tarkastelun perusteella. Toisaalta voidaan kuitenkin havaita, että ihmiskauppasäännöksen soveltumista avioliittoon pakottamista koskevaan tekoon ei mainita säännöksessä nimenomaisesti. Myöskään esitöissä ei tarkastella yksityiskohtaisesti kaikkia avioliittoon pakottamista koskevia kysymyksiä.

Rikoslain 25:3:n ihmiskauppasäännöksen osalta harkittavaksi voisi tulla säännöksen täsmentäminen siten, että avioliittoon pakottaminen lisättäisiin teon tarkoitusta koskevaan listaukseen. Säännöstä voitaisiin täsmentää käyttämällä siinä ilmaisua ”pakottamiseksi avioliittoon” tai ”pakottaakseen... avioliittoon”. Tällöin RL 25 luvun 3 § 1 momenttia voitaisiin muuttaa seuraavalla tavalla (lihavoitu teksti lisätty):

Joka 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä, 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin **tai pakottamiseksi avioliittoon / pakottaakseen hänet avioliittoon** taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Harkita tulisi myös se, mitä avioliitolla tarkoitettaisiin – vain juridisesti pätevää avioliittoa vai myös niin sanottua uskonnollista tai tietyn kulttuurisen ryhmän sääntöjen mukaista avioliittoa, jota ei ole laillisesti pätevällä tavalla solmittu.⁹⁵

Joka tapauksessa se, että avioliittoon pakottaminen tai pakkoavioliitto todettaisiin pykälässä eikä säännöksen soveltuvuutta avioliittoon pakottamista tarkoittaviin tilanteisiin tulisi hakea esitöiden kautta, selkeyttäisi oikeustilaa. Tämän sääntelyratkaisun myötä olisi selvää, että ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei edellyttäisi, että avioliittoon pakottaminen merkitsisi ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, vaan avioliittoon pakottaminen olisi itsenäinen teon tarkoitus.

Ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten kohdalla on aiemmin katsottu, että hyväksikäytön muotojen lisäämisessä rangaistussäännökseen olisi oltava varovainen, koska yksityiskohtaisia hyväksikäyttötapoja on lukuisia, eikä niitä kaikkia ja mahdollisia tulevaisuudessa ilmaantuvia uusia tapoja voida tyhjentävästi mainita säännöksessä (HE 104/2014 vp, s. 25). Avioliittoon pakottamisen kohdalla kyse ei kuitenkaan ole uudesta tavasta tai tilanteesta, vaan avioliittoon pakottaminen on nimenomaisesti mainittu ihmiskauppasäännöksen esitöissä esimerkkinä muista ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. Ihmiskauppasäännöksessä on lisäksi mainittu pakkotyö, jonka vastaisiin toimiin velvoittavat kansainväliset velvoitteet, mikä koskee myös avioliittoon pakottamista.

95 Kysymykseen palataan tarkemmin jäljempänä jaksossa 10.3.1.

On myös hyvä huomioida, että Suomessa toiminnassa olevan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin pääseminen ja järjestelmässä pysyminen on voimassa olevassa lainsäädännössä sidottu nimenomaan RL 25:3 ja 25:3 a:n ihmiskaupparikoksiin. Auttamisjärjestelmän piiriin on mahdollista päästä, jos olosuhteiden perusteella arvioidaan, että kyseessä voi olla ihmiskaupparikoksen uhri ja hän on auttamistoimien tarpeessa (laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 746/2011, 35 §). Henkilö poistetaan auttamisjärjestelmästä muun muassa, kun esitutinnan päättämistä koskevasta päätöksestä ilmenee, että kyseessä ei katsota olevan ihmiskaupparikos ja kun syyttäjä ei nosta uhria koskevassa asiassa syytettä ihmiskaupparikoksesta, koska hän katsoo, ettei rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitettua ihmiskaupparikosta ole tehty tai kyseessä on muu rikos (38 f §). Ihmiskauppasäännösten soveltuessa avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutunut henkilö on siten lähtökohtaisesti jo olemassa olevien tuki- ja auttamistoimintojen piirissä.

10.1.2 Pakottamista koskevan rangaistussäännöksen soveltuminen avioliittoon pakottamiseen

Kuten edellä on tuotu esiin, myös rikoslain pakottamista koskeva rangaistussäännös (RL 25:8) voi tulla sovellettavaksi tilanteessa, jossa henkilö pakotetaan avioliittoon. Pakottamissäännöksen soveltuvuutta avioliittoon pakottamista tarkoittaviin tekoihin ei ole käsitelty Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevassa hallituksen esityksessä.

Suomessa on esitetty, että pakottamista koskeva säännös ei sovellu erityisen hyvin tilanteisiin, joissa on monesti kyse niin sanotusta yhteisöllisestä väkivallasta. Pakottamisen tunnusmerkistö edellyttää kritiikin mukaan teoilta konkreettisuutta ja välittömyyttä, kun taas yhteisöllisessä kontekstissa uhkaus ja pakottaminen voivat välittyä hienovaraisesti ja huomaamattomasti (Hong 2020, s. 14–15).

Asiallisesti pakottamisen tunnusmerkistön voi arvioida kattavan tekoja, joissa henkilö pakotetaan solmimaan avioliitto. Pakottamisen tunnusmerkistö on varsin avoin, ja esitöiden mukaan uhkausta koskeva tunnusmerkki voi pitää sisällään monenlaisia uhkauksia. Pakottamista koskevan rangaistussäännöksen tunnusmerkkeihin kuuluu oikeudeton pakottaminen väkivallalla tai uhkauksella ja pakon seuraus eli se, että pakotuksen kohde joutuu esimerkiksi tekemään jotakin. Tunnusmerkistön täyttymisen kannalta olennaista on pakon ja sen seurauksen kausaaliyhteys. Yleisluontoisen säännöksen etuna voi pitää myös sitä, että tunnusmerkistön täyttymisen kannalta ei ole merkitystä sillä, onko kyseessä ollut juridisesti pätevä avioliitto vai muunlainen suhde, kuten uskonnollinen avioliitto.

Pakottamisen yritys ei ole RL 25:8:n mukaan rangaistavaa, mikä osaltaan rajoittaa pakottamista koskevan säännöksen sovellettavaksi tulemistä Istanbulin sopimuksen 37 artiklan

2 kohdan mukaiseen houkuttelurikokseen. Houkuttelurikoksesta voitaisiin teoriassa rangaista avunantona pakottamiseen, mutta tämä edellyttäisi sitä, että avioliittoon pakottaminen etenisi täytetyn rikoksen asteelle eli että pakotettu avioliitto solmittaisiin. Toisaalta on huomioitava, että avioliittoon pakottaminen voi edellä todetulla tavalla tulla rangaistavaksi myös esimerkiksi ihmiskauppana tai törkeänä ihmiskauppana, eli pakottamista koskeva rangaistussäännös on osa kokonaisuutta, jonka myötä avioliittoon pakottamisen rangaistavuus määrittyy, eikä siten ainoa eikä välttämättä ensisijainen rangaistussäännös tapauksissa, joissa on kyse avioliittoon pakottamisesta.

Edellä jaksossa 7.3 todetulla tavalla esimerkiksi Tanskassa ja Islannissa on päädytty ratkaisuun, jossa avioliittoon pakottaminen on säädetty rangaistavaksi pakottamista koskevassa säännöksessä omassa momentissaan ankarammalla rangaistusuhalla kuin muu pakottaminen. Tanskassa henkilön houkuttelu ulkomaille tarkoituksena pakottaa tämä avioliittoon tulee rangaistavaksi avunantona pakottamiseen.

Arvioitaessa Tanskan sääntelymallia suomalaisen lainsäädännön kannalta on pohdittava sitä, mikä merkitys olisi tietyn pakottamisen seurauksen eli avioliiton asettaminen erityisasemaan pakottamissäännöksen soveltamisalan kannalta kokonaisuutena. Avioliittoon pakottaminen on vakava ihmisoikeusloukkaus ja ihmisarvoa loukkaava olosuhde, mutta toisaalta tällaisia olosuhteita ja muita vahingollisia tekoja, joihin henkilö voidaan pakottaa, on muitakin, mistä seuraa kysymys siitä, miksi nimenomaan avioliittoon pakottaminen olisi perusteltua säätää erikseen rangaistavaksi ja vieläpä perustunnusmerkistöä vakavammin rangaistukseen (ks. myös Sabba Mirza 2018, s. 209–210). On myös huomioitava, että Suomessa rikoslain säännösten kirjoittamisessa lähtökohtana on rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen sallimissa rajoissa muotoilla yleisesti sovellettavissa olevia tunnusmerkitöjä ja välttää yksityiskohtaisia ja kasuistisia säännöksiä. Yleisluontoiset säännökset soveltuvat yksityiskohtaisia paremmin yhteiskunnan muuttuessa ja kattavat erilaisia tekoja, ja sääntelyn aukkokohdat on mahdollista välttää.

10.2 Avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointi vaihtoehtona

Suomessa avioliittoon pakottamisen on edellä todetulla tavalla nähty olevan Istanbulin sopimuksessa tarkoitettulla tavalla rangaistavaa voimassa olevien ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevien rangaistussäännösten mukaisena tekona. Kuten jaksossa 10.1 on esitetty, mainitut tunnusmerkitöt kattavat Istanbulin sopimuksen

37 artiklan mukaisen avioliittoon pakottaminen ja siihen liittyvän henkilön ulkomaille houkuttelemisen varsin laajalti. Suomessa on kuitenkin esitetty myös erilliskriminalisointia.⁹⁶

On hyvä huomioida, että esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa, jotka ovat päätyneet avioliittoon pakottamista koskevaan erilliskriminalisointiin, erilliskriminalisointien säätämisen syynä ei ole ollut se, että perinteisten, lähinnä pakottamista koskevien säännösten rangaistavuuden alan ei olisi katsottu olevan riittävä. Muiden rangaistussäännösten, kuten pakottamista koskevan säännöksen, on katsottu sinänsä kattavan avioliittoon pakottamista tarkoittavat teot, jolloin erillissäännöksen merkitys on ollut lähinnä symbolinen.⁹⁷

Lisäksi voidaan todeta, että Suomen ja muiden Pohjoismaiden rikoslainsäädännössä on yhtäläisyyksistä huolimatta myös eroavaisuuksia, jotka ilmenevät osin noudatetun lainsäädäntötekniikan ja laajemmin kriminalisointiperiaatteiden soveltamisen tasolla ja toisaalta myös tunnusmerkistötasolla. Esimerkiksi Suomen rikoslain ihmiskauppasäännös (RL 25:3), jonka meillä on katsottu olevan keskeinen avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden kannalta, kattaa laajemman joukon moitittavia tekoja kuin Ruotsin, Norjan ja Tanskan ihmiskauppasäännökset. Niissä säännösten tunnusmerkistöihin kuuluu hyväksikäyttötarkoitus, jota Suomen rikoslain rangaistussäännöksessä ei edellytetä.

Avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointia tarkasteltaessa onkin tarpeen tunnistaa, että kyse ei ole sen arvioimisesta, tulisiko rankaisematon teko säätää rangaistavaksi, vaan sen pohtimisesta, olisiko erillissäännöksen säätäminen perustellusta syystä tarpeen.

Suomessa rangaistussäännösten kirjoittamisessa noudatetaan perinteisesti lainsäädäntötekniikkaa, jossa lähtökohtana ovat yleisluontoiset säännökset – toki rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämin tavoin täsmällisesti muotoiltuina. Rangaistussäännökset kirjoitetaan näin ollen siten, että ne kattavat laajalti moitittavia tekoja, joita yhdistävät tietyt keskeiset seikat. Yleisluontoiset säännökset ovat monesti erillissäännöksiä joustavampia yhteiskunnan muuttuessa, mikä lisää rikosoikeuden ennakoitavuutta ja edesauttaa rangaistussäännösten muodostaman kokonaisuuden johdonmukaisuuden säilymistä. Tästä lainsäädäntötekniikasta poikkeaminen edellyttää esimerkiksi kyseessä olevan moitittavan teon tai toiminnan luonteeseen, moitittavuuteen ja vahingollisuuteen liittyviä perusteita.

⁹⁶ Lakialoite LA 39/2019 vp. Pia Kauma kok ym. Lakialoite laeiksi rikoslain 25 luvun ja avioliittolain 19 §:n muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lakialoite/Documents/LA_39+2019.pdf.

⁹⁷ Ks. edellä jaksot 7.1 ja 7.2. Ks. Tanskan osalta myös Sabba Mirza 2018, s. 181–185.

Kuten edellä on tuotu esiin, osassa valtioista on säädetty erillinen avioliittoon pakottamista koskeva rangaistussäännös. Huomionarvioista on, että Istanbulin sopimuksen määräyksissä ei edellytetä esimerkiksi avioliittoon pakottamisen säätämistä rangaistavaksi vain yhden rikoksen tunnusmerkistön täyttävänä tekona. Suomessa omaksuttu kriminalisointitekniikka on siten Istanbulin sopimuksen velvoitteiden mukainen.

Erilliskriminalisoinnin on voitu nähdä vaikuttavan yleisesti pakkoavioliittoja koskevaan suhtautumiseen, ja sitä on pidetty keinona osoittaa avioliittoon pakottamisen luonne vakavana ihmisoikeusloukkauksena ja viestinä siitä, että valtiolta tuomitsee avioliittoon pakottamisen. Nimenomaisen kriminalisoinnin on nähty toimivan pelotteena potentiaalisia tekijöitä kohtaan ja johtavan toteutuneiden tekojen määrälliseen laskuun. Kriminalisoinnin voidaan myös nähdä avaavan uhrille mahdollisuuden saada hyvitystä koetuista loukkauksista ja siten voimaannuttavan uhria (Hong 2020, s. 6, ja siinä mainitut lähteet).

On myös esitetty, että erilliskriminalisoinnin myötä viranomaisten olisi helpompi puuttua myös tilanteisiin, joissa on ennalta nähtävissä avioliittoon pakottamisen uhka. Tämä koskee myös rangaistussäännöstä, joka koskisi henkilön houkuttelua ulkomaille tarkoituksena pakottaa henkilö avioliittoon (Hong 2017, s. 319–320).

Toisaalta erilliskriminalisoinnin on esitetty voivan vaikuttaa uhrien ilmoitushalukkuuteen kielteisesti. Uhrin saattaisivat alkaa karttaa viranomaisyhteydenottoja ja itseään suojaavien siviilioikeudellisten vaatimusten esittämistä varmistaakseen, etteivät heidän perheenjäsenensä joutuisi rikoksista syytetyiksi. Lisäksi huolena on, että uhrin joutuisivat kärsimään tilanteessa, jossa syyte syystä tai toisesta hylättäisiin. (Hong 2020, s. 6, ja siinä mainitut lähteet.) Rikosoikeudellisten keinojen käyttäminen on ylipäättään haastavaa tilanteessa, jossa asianomistaja voi toivoa henkilökohtaisen tilanteensa paranevan mutta jossa hän saattaa samanaikaisesti toivoa, että hänen suhteensa tekijään – tämän ollessa uhrin vanhempi tai perheenjäsen – jatkuisi siitä huolimatta, että hän ei solmi vasten tahtoaan tekijän toivomaa avioliittoa ja toimii siten vastoin tekijän tahtoa. Avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneiden henkilöiden samoin kuin muun lähisuhdeväkivallan uhrien halukkuus tehdä rikosilmoitus asiasta voi toisaalta yleisesti olla melko alhainen, mikä johtuu nimenomaan siitä, että usein tekijä ja uhri kuuluvat samaan perheeseen tai lähiyhteisöön.

Avioliittoon pakottaminen on monesti kulttuurisidonnainen teko, ja erilliskriminalisoinnin onkin pelätty voivan leimata etnisiä vähemmistöjä, jotka ovat usein jo muutenkin heikommassa asemassa yhteiskunnassa (Toivonen 2017, s. 17 ja siinä mainitut lähteet). Avioliittoon pakottamisen osalta myös näyttökysymyksiä on pidetty ongelmallisina; erityisesti avioliiton tahdonvastaisuutta osoittavan näytön riittämättömyys on aiheuttanut keskustelua. Esille on lisäksi tuotu pelko siitä, että kriminalisointi johtaisi uhrien viemiseen ulkomaille avioliiton solmimisen tarkoituksessa entistä nuorempina. (Hong 2020, s. 6, ja siinä mainitut lähteet.)

Kuten Ruotsin oikeuskäytäntöä koskevat tilastot osoittavat (jakso 7.1), tuomioita avioliittoon pakottamisesta ei ole juurikaan annettu. Ruotsissa nostettujen syytteiden ja annettujen tuomioiden harvalukuisuuden taustalla on nähty useita tekijöitä. Syyttäjäviranomaisen näkökulmasta todisteluongelmia aiheutuu tapauksissa usein esimerkiksi siitä syytä, että voi olla vaikeaa saada asianomistaja tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa. Monesti asianomistaja oleskelee ulkomailla. Kansainvälistä oikeusapua ei tapauksissa ollut pyydetty.⁹⁸

Monessa tapauksessa rikoksesta epäilty tai vastaaja on asianomistajan vanhempi (tai muu huoltaja) ja asianomistaja on alaikäinen. Asianomistajan halu tehdä yhteistyötä esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten kanssa vaikuttaa usein vähenevän, kun aikaa kuluu. On selvää, että monessa tapauksessa asianomistaja tarvitsee tukea ja joissakin tapauksissa myös vahvempaa suojelua. Kaikissa tapauksissa alaikäiselle asianomistajalle ei ole haettu eikä määrätty asiamiestä.⁹⁹

Joissakin tapauksissa moni perheenjäsen tai sukulainen on osallinen epäiltyyn rikokseen tai vähintään tietoinen siitä. Koko muu perhe tai suku saattaa kieltää asianomistajan kertomuksen. Joissakin tapauksissa asianomistaja peruu ilmoituksensa ja antamansa tiedot kostotoimien pelossa.¹⁰⁰

Asianomistajan yhteistyöhalukkuuteen liittyvien syiden lisäksi syyte on saattanut jäädä nostamatta syyteoikeutta koskevien säännösten vuoksi. Lisäksi Ruotsissa kävi ilmi, että niissä tapauksissa, joissa syytettä ei ollut nostettu, oli hyvin harvoin käytetty pakkokeinoja. Sen sijaan tapauksissa, joissa syyte oli nostettu ja/tai vastaaja oli tuomittu, pakkokeinoja oli pääosin käytetty.¹⁰¹

Poliisin näkökulmasta ongelmia on Ruotsissa aiheuttanut esimerkiksi se, että poliisi on voinut saada tiedon rikoksesta verraten myöhään ja päässyt siten aloittamaan tutkintatoimenpiteet myöhäisessä vaiheessa, jolloin todisteiden taltioiminen hankaloituu. Rikospaikka on voinut olla ulkomailla, jolloin rikospaikalle ei ole välttämättä lainkaan pääsyä.

98 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Slutbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. 2018. SOU 2018:69. <https://www.regeringen.se/4a53b6/contentassets/1211a212d9104bdc9a1eab2e-160da99e/okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet-sou-201869>, s. 111–114.

99 Ibid.

100 Ibid.

101 Ibid.

Poliisissa tärkeänä on pidetty sitä, että todistajia kuultaisiin enemmän ja että tutkintatyötä tekisivät henkilöt, joilla on erityisosaamista.¹⁰²

Se, että syytteen nostamiseen tai tuomioon päätyneitä tapauksia on vähän, ei Ruotsissa esitetyn arvion mukaan ole osoitus siitä, että lainsäädäntö ei toimisi odotetulla tavalla. Tilanteen on nähty johtuvan siitä, että avioliittoon pakottamista koskevat rikokset ovat lähtökohtaisesti vaikeita selvittää ja tunnusmerkistöt edelleen suhteellisen uusia. Lisäksi kyseisten rikosten tutkinta vaatii asiantuntemusta ja resursseja. Usein tapauksissa on kyse rajat ylittävistä tilanteista, joissa viranomaisten toimintakyky voi olla osittain rajallinen.¹⁰³

Kuten edellä on tuotu esiin, avioliittoon pakottamista tarkoittavien tekojen voi arvioida olevan tunnusmerkistöjen tasolla pitkälle katettu ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevien säännösten nojalla. Erilliskriminalisoinnin säätämisen merkitys vaikuttaisi olevan ennen kaikkea siinä, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus tehtäisiin näkyvämmäksi rikoslaisissa. Erilliskriminalisoinnin kautta voitaisiin nykysääntelyyn nähden selkeämmin osoittaa, että avioliittoon pakottaminen on rikos.¹⁰⁴ Mahdollisesti erillisen rangaistussäännöksen myötä voitaisiin korostaa avioliittoon pakottamisen moitittavuutta ja vahvistaa yleisestäävyyttä näiden tekojen rangaistavuuden osalta. On kuitenkin syytä huomioida, että kriminalisoinnin on aina oltava painavan yhteiskunnallisen tarpeen edellyttämä. Rangaistussäännöksen säätämiseen ennen muuta symbolisista syistä suhtaudutaan kielteisesti. On myös huomioitava, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden osoittaminen rikoslaisissa nykyistä selkeämmin ei edellytä erityiskriminalisoinnin säätämistä, vaan se voi tapahtua muullakin tavalla. Ensisijaisena keinona pidetään lähtökohtaisesti voimassa olevan sääntelyn täsmentämistä tai täydentämistä.

Lisäksi on huomioitava, että äskettäin on toteutettu useita muita kuin rikosoikeudellisia toimia, joiden voidaan olettaa vaikuttavan myönteisesti myös pakkoavioliittojen torjunnassa sekä lieventävän niiden vaikutuksia (ks. tarkemmin jakso 6). Kun pohditaan tarvetta käyttää vahvasti perusoikeuksiin puuttuvia rikosoikeudellisia keinoja, tulisi olla selvää, että

102 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Slutbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. Stockholm 2018. SOU 2018:69. <https://www.regeringen.se/4a53b6/contentassets/1211a212d9104bdc9a1eab2e160da99e/okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet-sou-201869>, s. 111–112.

103 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Slutbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. Stockholm 2018. SOU 2018:69. <https://www.regeringen.se/4a53b6/contentassets/1211a212d9104bdc9a1eab2e160da99e/okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet-sou-201869>.

104 Myös Ruotsissa on esitetty, että avioliittoon pakottamista koskevan erilliskriminalisoinnin merkitys on ennen kaikkea symbolinen. Ks. Sayed 2015, s. 479.

muut keinot eivät ole osoittautuneet tehokkaiksi. Koska edellä todetut toimenpiteet ovat vielä verrattain tuoreita, niiden vaikutuksista ei ole tietoa.

10.3 Avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäätelyn muotoilussa huomioitavia erityiskysymyksiä

Edellä todettujen ohella avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäätelyn tarkastelussa olennaisia kysymyksiä liittyy ensinnäkin kriminalisoinnin kattavuuteen eli siihen, ulottuuko rangaistavuus avioliittoon pakottamisen ohella henkilön pakottamiseen avioliiton kaltaiseen suhteeseen eli niin sanottuun uskonnolliseen tai kulttuuriseen avioliittoon. Myös syyteoikeutta on perusteltua tarkastella erillisenä kysymyksenään. Lisäksi tarkastellaan tiettyjä kysymyksiä, jotka koskevat Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdassa tarkoitettua houkuttelurikosta.

10.3.1 Avioliiton käsite ja rangaistussäännöksen kattamat liitot

Istanbulin sopimus velvoittaa kriminalisoimaan ”avioliittoon” pakottamisen. Suomalaisessa yhteiskunnassa avioliitolla tarkoitetaan lähtökohtaisesti juridisesti pätevää avioliittoa. Esimerkiksi avioliittolaissa ei määritellä avioliiton käsitettä, mutta esimerkiksi vieraassa valtiossa solmitun avioliiton osalta Suomen lain mukaisen tunnustamisen edellytyksenä on lähtökohtaisesti pätevyys vieraan valtion lainsäädännön mukaisesti (115 §).

Avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäännöksen kannalta on tarkasteltava sitä, kattaako säännös vain pakottamisen juridisesti pätevään avioliittoon vai myös sellaiseen niin sanottuun uskonnolliseen tai kulttuuriseen liittoon pakottamisen, joka ei ole juridisesti pätevä. Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevissa esitöissä ei ole asiaan otettu kantaa, vaan esimerkiksi hallituksen esityksessä viitataan ”pakkoavioliittoon”.

Kuten jaksossa 7 on käynyt ilmi, joissakin valtioissa avioliittoon pakottamisen kriminalisointi kattaa myös avioliiton kaltaiseen suhteeseen eli esimerkiksi sellaiseen niin sanottuun uskonnolliseen tai kulttuuriseen avioliittoon pakottamisen, jota ei ole solmittu juridisesti pätevällä tavalla. Asiaan on kiinnitetty huomiota myös GREVIO:n raporteissa ja oikeuskirjallisuudessa (ks. esim. Kimpimäki 2020, s. 346; Halmeenlaakso 2018, s. 56).

Esimerkiksi Ruotsin, Norjan ja Tanskan lainsäädännössä avioliittoon pakottamisen kriminalisointi koskee myös avioliiton kaltaisia suhteita tai uskonnollisia avioliittoja. Ruotsin

rikoslain (brottsbalken, 1962:700) 4 luvun 4 c §:n mukaisesti avioliittoon rinnastetaan avioliiton kaltainen sitoumus (en äktenskapsliknande förbindelse). Jotta tällainen sitoumus kuuluisi säännöksen soveltamisalaan, se on tullut solmia tiettyä ryhmää koskevien sääntöjen mukaan. Lisäksi näiden sääntöjen mukaan osapuolia on pidettävä puolisoina ja heillä tulee katsoa olevan oikeuksia tai velvollisuuksia suhteessa toisiinsa. Lisäedellytyksenä on, että säännöissä säännellään sitoumuksen purkamista.

Norjassa puolestaan on säädetty seikoista, jotka tulee ottaa huomioon arvioitaessa sitä, onko kyseessä avioliiton kaltainen suhde (lov of straff LOV-2005-05-20-28, 253 §). Arvioinnissa on säännöksen mukaan painotettava sitä, onko yhteys kestävä, pidetäänkö sitä sitovana ja vahvistetaanko osapuolten välille oikeudellisia, uskonnollisia, sosiaalisia tai kulttuurisia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Tanskan rikoslain avioliittoon pakottamista koskeva säännös (260 § 2 mom.) koskee avioliiton ohella uskonnollista avioliittoa, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, sekä muuta avioliiton kaltaista suhdetta. Uskonnollista avioliittoa ei määritellä säännöksessä todettua tarkemmin eikä avioliiton kaltaista suhdetta lainkaan.

Esimerkiksi Saksan lainsäädännössä avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen soveltamisalaan kuuluu lähtökohtaisesti virallisesti solmittu avioliitto, ja Itävallan lainsäädännössä avioliittoon rinnastetaan rekisteröidyt parisuhteet.

Mainitut ulkomaiset sääntelyratkaisut herättävät kysymyksiä siitä, olisiko avioliiton kaltaisen sitoumuksen tai suhteen, kuten uskonnollisen avioliiton, määrittelemisen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla mahdollista. Esimerkiksi Ruotsissa avioliiton kaltaisen suhteen rinnastamista avioliittoon kritisoiitiin kyseistä lakimuutosta valmisteltaessa muun muassa sen vuoksi, että avioliiton kaltaiseen suhteeseen pakottamisen sisällyttämisen säännökseen arvioitiin johtavan lainsoveltamis- ja todisteluongelmiin. Avioliiton kaltaisen suhteen rinnastamiseen avioliittoon nähtiin liittyvän ongelmia sääntelyn selkeyden, täsmällisyyden ja ennakoitavuuden näkökulmista; Ruotsin rangaistussäännös sisältää tältä osin useita käsitteitä, joiden oikeudellinen merkitys on epätasällinen, epäselvä tai avoin. Ruotsin lakineuvosto on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että uskontoon perustuvat tavat ja perinteet muuttuvat ajan myötä ja voivat olla erilaisia eri maissa ja erota toisistaan myös samaan uskontokuntaan kuuluvien tai samoja perinteitä noudattavien ryhmien välillä. Perinteitä, tapoja ja niihin perustuvia sääntöjä, joihin Ruotsin rangaistussäännöksessä viitataan, ei välttämättä ole saatavilla kirjoitetussa muodossa. Lakineuvosto on lisäksi kyseenalaistanut sellaisen rangaistussäännöksen ennalta ehkäisevän

vaikutuksen, jossa rangaistusuhka kytketään tietyn ryhmän tapoihin, perinteisiin ja arvoihin.¹⁰⁵

Norjassa avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäännöksen kattavuuden laajentaminen muihin kuin juridisesti päteviin avioliittoihin pohjautui osaltaan siihen, että norjalaisissa tuomioistuimissa oli ollut käsittelyssä joitakin tapauksia, joissa asia oli ollut esillä. Lisäksi tuomioistuimissa oli sovellettu tällaisiin tapauksiin eri rangaistussäännöksiä, minkä katsottiin aiheuttavan epäselvyyttä oikeustilan osalta.¹⁰⁶

Verrattaessa Ruotsin, Tanskan ja Norjan sääntelymalleja voidaan havaita, että muu kuin juridisesti pätevä (avio)liitto on määritelty eri elementtien perusteella siitä huolimatta, että kyse on verraten samankaltaisista yhteiskunnista ja oikeusjärjestelmistä. Ruotsin lainsäädännössä keskeistä on eritoten liiton arviointi tietyn ryhmän keskuudessa noudatettavien sääntöjen näkökulmasta, kun taas Norjan lainsäädännössä merkitystä on suhteen pysyvyydellä, koetulla sitovuudella ja sillä, että puolisoilla on toisiaan kohtaan oikeuksia ja velvollisuuksia. Tanskan rangaistussäännöksessä viitataan uskonnolliseen avioliittoon määrittelemättä käsitettä tarkemmin. Sellaisia uskonnollisia ja kulttuurisia avioliittoja, jotka eivät ole juridisesti päteviä, on paljon ja erilaisia, mistä seuraa merkittäviä haasteita täsmällisen määritelmän laadittavuuden näkökulmasta.¹⁰⁷

Perustellusti voidaan kyseenalaistaa mahdollisuus määrittää rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta riittävän täsmällisesti esimerkiksi tietty uskonnollinen tai kulttuurinen ryhmä ja tässä ryhmässä noudatettavat säännöt – etenkin tilanteessa, jossa ryhmässä noudatettavia sääntöjä ei ole saatavilla kirjallisessa muodossa. Edelleen määrittelyongelmia liittyisi siihenkin, miten arvioitaisiin esimerkiksi uskonnollisen avioliiton solmimista edeltävien vaiheiden, kuten kihlauksen tai vastaavan toimenpiteen, merkitystä ja eroavaisuutta suhteessa sitovan avioliiton solmimista tarkoittavaan toimeen.

105 Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsaktenskap och barnaktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://www.regeringen.se/49bb7c/contentassets/6f278788179147ee81f753c5616604f2/starkt-skydd-mot-tvangsaktenskap-och-barnaktenskap-samt-tilltrade-till-europaradets-konvention-om-vald-mot-kvinnor-prop.-201314208>, s. 48 ja 223–224 (Lakineuvoston lausunto).

106 Prop. 66 L (2019–2020). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.). <https://www.regjeringen.no/contentassets/ebc345549f9f441e9dcee7a91fb214dc/no/pdfs/prp201920200066000dddpdfs.pdf>, s. 39.

107 Ks. esim. Prop. 66 L (2019–2020). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.). <https://www.regjeringen.no/contentassets/ebc345549f9f441e9dcee7a91fb214dc/no/pdfs/prp201920200066000dddpdfs.pdf>, s. 43.

Suomen lainsäädännössä nimenomaan avioliitolle on säädetty tiettyjä oikeusvaikutuksia, joita ei muunlaisiin parisuhteisiin ole liitetty. Suomen perustuslaissa on turvattu perhe-elämän suoja, jonka on osin katsottu saavan sisältönsä EIS 8 artiklasta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä. Kuten jaksossa 4 on tuotu esiin, oikeudellisen suojan saaminen yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta koskevan EIS 8 artiklan mukaisesti edellyttää laillista ja todellista avioliittoa. Valtiolla ei ole velvollisuutta antaa avioliiton oikeusvaikutuksia parisuhteelle, joka on solmittu niin kutsuttuna uskonnollisena avioliittona, jos liittoa ei ole rekisteröity viralliseksi avioliitoksi. On myös huomioitava, että ei ole perusteita katsoa, että Istanbulin sopimuksen olisi tarkoitettu kattavan myös muunkaltaisia liit-toja kuin juridisesti pätevän avioliiton.

Kuten avioliittoon pakottamisen yleisyydestä ylipäättään, saatavilla ei ole tietoa siitä, missä määrin uskonnolliseen tai kulttuuriseen avioliittoon tai muuhun avioliiton kaltaiseen, ei-pätevällä tavalla solmittuun suhteeseen pakottamista ilmenee Suomessa tai kohdistuu Suomessa asuviin henkilöihin. Jaksossa 5 esiin tuodulla tavalla on arvioitu, että suuressa osassa Suomessa esiin tulevista tapauksista, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon, on kysymys alun perin muualla kuin Suomessa solmituista avioliitoista. Jos avioliiton käsitteen katsottaisiin kattavan myös mainitut muut kuin juridisesti pätevät avioliitot, voitaisiin päätyä tilanteeseen, jossa suomalaisessa tuomioistuimessa jouduttaisiin arvioimaan sellaisten vieraassa valtiossa noudatettavien, uskonnollisia tapoja koskevien sääntöjen sitovuutta, joita ei olisi kirjallisessa muodossa saatavilla. Tilanteeseen voisi liittyä huomattavia todistelu- ja näyttöongelmia.

Perusteltuna voidaan siten pitää sääntelyratkaisua, jossa avioliittoon pakottamista koskeva erityissääntely koskisi ainoastaan juridisesti päteviä avioliittoja. Lisäksi on hyvä huomioda, että tunnusmerkkien täytyessä myös uskonnolliseen tai muuhun ei-pätevään avioliittoon pakottaminen voi tulla rangaistavaksi esimerkiksi pakottamisena tai ihmiskauppana.

10.3.2 Syyteoikeus, syyteoikeuden vanhentuminen ja toimivaltuudet

Pakottamista koskevan rangaistussäännöksen eräänä ongelmana on avioliittoon pakottamisen näkökulmasta pidetty syyteoikeutta eli sitä, että pakottaminen on lähtökohtaisesti asianomistajarikos. Rikoslain 25 luvun 9 §:n mukaan syyttäjä ei saa nostaa syytettä pakottamisesta, ellei asianomistaja ilmoita sitä syytteeseen pantavaksi tai ellei laittoman uhkauksen tai pakottamisen tekemiseen ole käytetty hengenvaarallista välinettä taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.¹⁰⁸ Myös GREVIO on Suomea

¹⁰⁸ Rikoslain 25 luvun 9 §:ää on muutettu laeilla 698/2021 ja 641/2021. Muutoslait eivät muuta oikeustilaa tässä käsitellyiltä osin.

koskevassa raportissaan kiinnittänyt asiaan huomiota ja esittänyt, että voimassaoleva sääntely näyttää hankaloittavan esitutkinta- ja oikeusviranomaisten mahdollisuutta reagoida avioliittoon pakottamisiin riittävästi.¹⁰⁹ RL 25:3 ja 25:3 a §:n ihmiskauppasäännökset ovat yleisen syytteen alaisia.

Kun avioliittoon pakottamisessa tekijä on usein uhrin perheenjäsen tai sukulainen, asianomistajan voi olettaa herkästi jättävän ilmoittamatta rikosta syytteeseen pantavaksi. Syynä voi olla pelko vastatoimista tekijän taholta ja toisaalta myös siitä, että läheinen henkilö, joka osassa tapauksia voi olla myös asianomistajan huoltaja, joutuu rikosvastuuseen ja seuraamusten kohteeksi. On esitetty, että Suomessa väkivallan uhrien suojeleminen ei ole tehokasta, mikä voi osaltaan entisestään nostaa kynnystä ilmoittaa avioliittoon pakottamisen uhriksi joutumisesta.¹¹⁰

Se, että avioliittoon pakottaminen usein tapahtuu lähisuhteessa, johtaa toisaalta siihen, että uhrin kynnys tehdä rikosilmoitus voi lähtökohtaisesti olla korkealla. Sillä, että pakottamisesta (avioliittoon pakottamista tarkoittavissa tapauksissa) tehtäisiin yleisen syytteen alainen rikos, ei siten välttämättä olisi merkittävää vaikutusta halukkuuteen tehdä rikosilmoituksia. Yleisen syytteen alaisuus voisi kuitenkin joissakin tilanteissa mahdollistaa viranomaisten puuttumisen asiaan nykytilannetta paremmin.

Toisaalta avioliittoon pakottamisen muuttaminen yleisen syytteen alaiseksi saattaisi joissakin tapauksissa johtaa siihen, että uhri jättäisi rikosilmoituksen tekemättä ja myös hakeutta apua esimerkiksi sosiaaliviranomaisilta tai kansalaisjärjestöiltä pelätessään asian etenevän rikosprosessissa, jolloin tapaukset, joissa olisi kyse avioliittoon pakottamisesta, joka ei täyttäisi ihmiskaupan tunnusmerkistöä, jäisivät nykyistäkin suuremmissa määrin viranomaiskontrollin ulkopuolelle. Lisäksi rikosvastuun toteuttaminen edellyttää yleensä asianomistajan myötävaikutusta prosessin aikana, mikä korostuu sellaisten tekojen kohdalla, joissa asianomistajan kertoma on olennainen osa todistelua, mikä lienee yleensä tilanne avioliittoon pakottamisen ollessa kyseessä. Kun pakottamiselta ei edellytetä fyysistä syytä eikä esimerkiksi lääkärinlausunnosta ilmenevää näyttöä välttämättä ole käytettävissä, asianomistajan lausumat ovat todistelun kannalta keskeisessä asemassa.

109 GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 45.

110 NGO Parallel Report on the implementation of the Istanbul Convention in Finland 2018, s. 17; Suominen 2019, s. 57.

Syyteoikeuden vanhentuminen määräytyy rikoksesta säädetyn ankarimman rangaistuksen mukaisesti. Ankarimmalla rangaistuksella tarkoitetaan sitä rangaistusta, joka tekoon sovellettavassa rangaistussäännöksessä on säädetty enimmäisrangaistukseksi (RL 8:1.3).

Sellaisten rikosten syyteoikeus, joista säädetty ankarin rangaistus on elinkautinen vankeus, ei vanhennu (RL 8:1.1). Syyteoikeus vanhentuu, jollei syytettä ole nostettu kahdessakymmenessä vuodessa, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta määräajaksi yli kahdeksan vuoden, ja kymmenessä vuodessa, jos ankarin rangaistus on yli kaksi vuotta ja enintään kahdeksan vuotta vankeutta (RL 8:1.2). Edelleen syyteoikeus vanhentuu, jollei syytettä ole nostettu viidessä vuodessa, jos ankarin rangaistus on yli vuosi ja enintään kaksi vuotta vankeutta (RL 8:1.2).

Lisäksi on huomioitava, että syyteoikeus vanhentuu aikaisintaan, kun asianomistaja täyttää kaksikymmentäkahdeksan vuotta, kun on kyse kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön kohdistuneesta ihmiskaupasta tai törkeästä ihmiskaupasta (RL 8:1.5).

Ihmiskaupan rangaistusmaksimi on kuusi vuotta vankeutta ja törkeän ihmiskaupan kymmenen vuotta, eli syyteoikeus vanhentuu asianomistajan ollessa täysi-ikäinen ihmiskaupan kohdalla kymmenessä vuodessa ja törkeän ihmiskaupan kohdalla kahdessakymmenessä vuodessa ja alle 18-vuotiaan asianomistajan kohdalla lisäksi aikaisintaan, kun asianomistaja täyttää 28 vuotta.

Pakottamisen rangaistusmaksimi on kaksi vuotta, minkä seurauksena pakottamista koskeva syyteoikeus vanhentuu, jollei syytettä ole nostettu viidessä vuodessa.

Rikoksesta säädetty ankarin enimmäisrangaistus vaikuttaa syyteoikeuden vanhentumisen ohella myös viranomaisten poliisilain (872/2011) ja pakkokeinolain (806/2011) mukaisten toimivaltuuksien käyttämiseen. Henkilön perusoikeuksiin vahvimmin puuttuvia tiedonhankinta- ja pakkokeinoja voidaan käyttää vain sellaisten rikosten kohdalla, jotka lainsäätäjä on arvioinut vahingollisimmiksi ja moitittavimmiksi. Poliisi voi käyttää esimerkiksi tiettyjä poliisilain mukaisia salaisia tiedonhankintakeinoja, kuten peiteltyä tiedonhankintaa, sellaisten rikosten kohdalla, joista säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta (poliisilain 5 luvun 15 §:n 2 mom.). Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat edellä todetulla tavalla tällaisia rikoksia. Lisäksi esimerkiksi pakkokeinolain mukaista telekuuntelua on mahdollista kohdistaa henkilöön, jota on syytä epäillä ihmiskaupasta ja törkeästä ihmiskaupasta (pakkokeinolain 10 luvun 3 §:n 2 mom.), kun taas esimerkiksi pakottamisesta epäillyn kohdalla telekuuntelu ei ole sallittua.

Kunakin rikoksen rangaistusasteikko ja soveltuva enimmäisrangaistus määräytyvät teon vahingollisuuden ja moitittavuuden mukaisesti. Rangaistusasteikko myös suhteutetaan muihin rikoslaisissa rangaistavaksi säädettyihin tekoihin ja niistä säädettyihin rangaistuksiin.

Se, että enimmäisrangaistuksesta seuraa pitkä vanhentumisaika ja mahdollisuus käyttää laajasti erilaisia tiedonhankinta- ja pakkokeinoja, ei ole asianmukainen peruste säätää rangaistusmaksimi korkeaksi.

10.3.3 Houkuttelurikosta koskevia erityiskysymyksiä

Kuten edellä on jaksossa 10.1.1.3 ja 10.1.2 tuotu esiin, eri sääntelyratkaisut ovat eri tavalla käyttökelpoisia suhteessa tekoihin, joissa on kyse henkilön houkuttelusta ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevien säännösten (RL 25:3 ja RL 25:3 a) on edellä todetulla tavalla arvioitu kattavan laajan kirjon erilaisia tekoja ja tekovaiheita, ja täytettynä ihmiskaupparikoksena voidaan arvioida tavallisesti yrityksinä arvioitavia tekoja. Houkuttelurikos voi siten tulla arvioitavaksi täytettynä ihmiskaupparikoksena, ihmiskaupan yrityksenä tai avunantona ihmiskauppaan.

Pakottamissäännöksen (RL 25:8) soveltuvuus houkuttelutekoihin on edellä todetulla tavalla rajallisempaa. Arvioinnissa on otettava huomioon, että houkutteluteon tekijä ja avioliittoon pakottaja voi olla yksi ja sama henkilö tai kaksi tai useampia eri henkilöitä.

Pakottamisen yritys ei ole RL 25:8:n mukaan rangaistavaa. Jos harkittaisiin avioliittoon pakottamisen säätämistä rangaistavaksi pakottamissäännöksessä erillisessä momentissaan, tulisi arvioida sitä, olisiko riittävää säätää rangaistavaksi avioliittoon pakottamisen yritys ja kattaisiko tämä houkutteluteot.¹¹¹ Teko on RL 5 luvun 1 § 2 momentin mukaisesti edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Houkuttelurikoksen täyttymiseksi ei Istanbulin sopimuksessa edellytetä teon etenemistä pakottamista tarkoittavaan vaiheeseen, ja tällaisten tekojen puuttuessa ulkomaille houkuttelijaa ei välttämättä voitaisi tuomita avioliittoon pakottamisen yrityksestä. Yrityksen rangaistavuus ei siten näyttäisi olevan riittävää.

Henkilön houkuttelu ulkomaille voisi tulla arvioitavaksi rikoslain 5 luvun mukaisten osallisuusoppien näkökulmasta eli tulisi harkita, kattaisivatko rikoslain osallisuusopit, erityisesti avunantoa koskeva säännös, riittävällä tavalla houkutteluteot. Kuten edellä on tuotu esiin,

111 Ruotsissa arvioitiin, että Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan velvoitteen täyttymiseksi ei ollut riittävää, että lähtökohtana olisi ollut se, että houkutteluteot tulisivat rangaistaviksi avioliittoon pakottamisen yrityksenä tai valmisteluna. Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsaktenskap och barnaktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://www.regeringen.se/49bb7c/contentassets/6f278788179147ee81f753c5616604f2/starkt-skydd-mot-tvangsaktenskap-och-barnaktenskap-samt-tilltrade-till-europaradets-konvention-om-vald-mot-kvinnor-prop.-201314208>, s. 63.

avunannosta tuomitseminen edellyttää rangaistavaa päätekoa eli että rikos, jota avunanto koskee, on edennyt ainakin rangaistavaan yritykseen. Avunantajan rikosvastuu on siten kytköksissä päätekijän rikosvastuuseen, mikä ei vaikuta olevan Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdassa määrätyn velvoitteen sisältöä vastaava tila. Vaikuttaisi siten siltä, että jos avioliittoon pakottaminen säädettäisiin pakottamissäännöksessä erikseen rangaistavaksi, houkuttelurikos olisi myös tarpeen säätää erikseen rangaistavaksi. Tämä koskisi myös sääntelyvaihtoehtoa, jossa pakottamissäännöksessä olisi erikseen säädetty rangaistavaksi avioliittoon pakottamisen ohella sen yritys.

Jos houkutteluteot säädettäisiin rangaistaviksi avioliittoon pakottamisesta erillisessä säännöksessä, olisi tarpeen arvioida myös sitä, miten rangaistussäännös muotoiltaisiin suhteessa avioliittoon pakottamista koskevaan säännökseen. Pohdittavaksi voisi tulla myös esimerkiksi se, kuinka tarkasti rangaistussäännöksessä noudatettaisiin Istanbulin sopimuksen sanamuotoa ja esimerkiksi se, olisiko tarkoituksenmukaista lisätä tunnusmerkistöön konkreettista vaaraa koskeva tunnusmerkki, jolloin tunnusmerkistön täyttymiseksi edellytettäisiin sitä, että houkutteluteon on tullut johtaa siihen, että on syntynyt vaara siitä, että houkutteluteon kohde pakotetaan ulkomailla avioliittoon.¹¹²

Edellä houkutteluteoista, yrityksestä ja avunannosta todettu tulisi ottaa huomioon myös siinä tapauksessa, että päädyttäisiin avioliittoon pakottamista koskevat erillissäännöksen säätämiseen. Esimerkiksi Ruotsin ja Norjan avioliittoon pakottamista koskevissa erillissäännöksissä houkutteluteot on kriminalisoitu erillisissä lainkohdissaan.

112 Ks. tästä Ruotsin Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsaktenskap och barnaktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://www.regeringen.se/49bb7c/contentassets/6f278788179147ee81f753c5616604f2/starkt-skydd-mot-tvangsaktenskap-och-barnaktenskap-samt-tilltrade-till-europaradets-konvention-om-vald-mot-kvinnor-prop.-201314208>, s. 64.

11 Johtopäätökset

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta avioliittoon pakottamisen rangaistussääntelyn osalta vaihtoehtojen olevan seuraavat:

- (1) Katsotaan, että voimassa olevat rikoslain säännökset ovat riittävän kattavat eikä niitä ole tarpeen muuttaa tai täsmentää.
- (2) Rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä (RL 25:3) täsmennetään siten, että säännökseen lisätään teon tarkoituksiksi avioliittoon pakottaminen.
- (3 a) Avioliittoon pakottaminen säädetään erikseen rangaistavaksi rikoslain pakottamista koskevassa säännöksessä (RL 25:8) erillisessä momentissaan.
- (3 b) Avioliittoon pakottaminen säädetään yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi (RL 25:9).
- (4) Avioliittoon pakottamisesta säädetään erillinen rangaistussäännös rikoslakiin.

Avioliittoon pakottaminen on voimassa olevan rikoslain mukaisesti rangaistavaa. Sovellettavaksi voivat tulla erityisesti ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevat säännökset (RL 25:3, 25:3 a, 25:8). Kuten arviointi edellä osoittaa, mainittujen tunnusmerkistöjen voidaan todeta kattavan avioliittoonpakottamisteot laajalti. Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai toista erehdyttämällä, jolloin pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täytyä usealla tavalla ja eri vaiheissa. Täytettynä ihmiskaupparikoksena voidaan esimerkiksi arvioida sellaisia tekoja, jotka tavallisesti arvioitaisiin yrityksinä. Saatavilla ei ole kattavaa tapaus- tai tilastotietoa tai muuta perusteellista selvitystä, joka osoittaisi, että avioliittoon pakottamiset olisivat lisääntyneet tai ilmiö muuten muuttunut merkittävästi viime vuosina taikka että voimassa olevat rikoslain säännökset jättäisivät olennaisen katvealueen, jota rangaistusvastuu ei tavoittaisi. Voimassa olevan rikoslain muuttaminen ei siten ole arvioinnin perusteella ehdottomasti tarpeen.

Arvioinnin perusteella kysymykseen voisi myös tulla rikoslain täsmentäminen tietyiltä osin.

Arviomuistiossa on punnittu tarvetta ja mahdollisuutta säätää avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös rikoslakiin. Erillissäännökselle ei kuitenkaan ole havaittu sellaista tarvetta, joka perustelisi merkittävästi erillissäännöksen säätämistä. Avioliittoon pakottamisen yleisyydestä ei ole saatavilla kattavaa tietoa, jolloin erilliskriminalisoinnin säätämisen yhteiskunnallinen tarpeellisuuden arviointi on ylipäättään vaikeaa. Se, että avioliittoon pakottamista koskevia tapauksia ei ole saatavilla olevan tiedon mukaan edennyt rikosprosessissa, ei osoita rikoslain säännösten toimimattomuutta eikä sitä, että sääntelyssä olisi aukkoja. Kun voimassa olevien säännösten voidaan rangaistavuuden alan suhteen arvioida olevan varsin kattavia, erilliskriminalisoinnin merkitys olisi lähinnä symbolinen, mitä ei voi pitää riittävänä perusteena erillissäännöksen säätämiseksi. Edelleen erillissäännöksen säätämisen tarvetta vähentää se seikka, että voimassa olevien säännösten täsmenämisen ja täydentämisen on muistiossa esitetyllä tavalla arvioitu olevan käytettävissä oleva vaihtoehto. Lisäksi erillissäännöksen säätäminen olisi vastoin sitä lähtökohtaa, jossa rangaistavuudesta säädetään lähtökohtaisesti synteettisillä yleissäännöksillä ja uusien tapaustyyppien ilmetessä täydennetään ensisijaisesti yleissäännöksiä ennen uusien erityissäännösten säätämistä. On myös huomioitava, että ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa tulisi huomioida säännöksessä erikseen, mikä lisäisi sääntelyn kasuistisuutta ja vaikeaselkoisuutta.

Vaihtoehtoisesti kysymykseen voisi tulla pakottamista koskevan säännöksen (RL 25:8) täsmentäminen avioliittoon pakottamisen osalta. Avioliittoon pakottaminen voitaisiin Tanskan mallin mukaisesti säätää rangaistavaksi pakottamissäännöksessä erillisessä momentissaan. Tämä sääntelyratkaisu poikkeaa kuitenkin jossakin määrin Suomen rikoslain säännösten kirjoittamisessa noudatetusta lainsäädäntötekniikasta, jossa lähtökohtana ovat yleisluonteiset säännökset ja kasuistisen sääntelyn välttäminen. Lisäksi pohdittavaksi tulisi se, olisiko nimenomaan avioliittoon pakottaminen perusteltua asettaa erityisasemaan suhteessa muihin tapauksiin, joissa henkilö pakotetaan esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Perusteltua olisi tällöin säätää avioliittoon pakottaminen yleisen syytteen alaiseksi siltä osin, kun kysymyksessä on avioliittoon pakottaminen. Mainitun kaltaisen pakottamissäännöstä koskevan sääntelyratkaisun puutteena kuitenkin olisi, että olisi mitä ilmeisimmin tarpeen säätää erikseen niiden tekojen rangaistavuudesta, joissa on kyse henkilön houkuttelusta ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.

Käyttökelpoisimpana keinona täsmentää rikoslakia voidaan arvioinnin perusteella pitää ihmiskauppaa koskevan säännöksen (RL 25:3) täsmentämistä siten, että avioliittoon pakottaminen lisättäisiin säännökseen teon tarkoituksiksi. Tällöin ihmiskauppasäännöksen soveltuminen avioliittoon pakottamiseen ei perustuisi siihen, että teon tarkoituksena olisi henkilön saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, vaan avioliittoon pakottaminen mainittaisiin säännöksessä yhtenä teon tarkoituksista. Kyse ei tällöin olisi siitä, että rangaistavuuden alaa laajennettaisiin. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen todetulla tavalla edistäisi ja selkiyttäisi säännöksen sovellettavuutta ja näin tehostaisi

säännöksen soveltamista sekä avioliittoon pakottamisen osalta että siltä osin kuin kyse on henkilön ulkomaille houkuttelusta avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.

RL 25 luvun 3 § 1 momenttia voitaisiin muuttaa seuraavalla tavalla (lihavoitu teksti lisätty):

Joka

1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,

2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,

3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai

4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin **tai pakottamiseen avioliittoon / pakottaakseen hänet avioliittoon** taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Edellä esitetyn perusteella selvästi perustelluimmalta vaihtoehdolta avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden sääntelyn osalta vaikuttaa se, että rikoslain voimassaolevien säännösten katsotaan kattavan rangaistavan toiminnan ala riittävällä tavalla, tai että rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä (RL 25:3) täsmennetään lisäämällä säännökseen avioliittoon pakottaminen teon tarkoituksiksi.

LÄHTEET

Kotimaiset virallislähteet

- HE 68/1966 vp. Hallituksen esitys n:o 68 (1966 vp) henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- HE 167/2003 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 155/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.
- HE 211/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi avioliittolain 4 ja 109 §:n sekä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.
- Lakialoite LA 39/2019 vp. Pia Kauma kok ym. Lakialoite laeiksi rikoslain 25 luvun ja avioliittolain 19 §:n muuttamisesta.
- LaVL 17/2017 vp. Lakivaliokunnan lausunto LaVL 17/2017 vp – HE 100/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle alkoholilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 23/1997 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 23/1997 vp – HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- PeVL 15/2001 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 15/2001 vp – HE 200/2000 vp. Hallituksen esitys laiksi virallistetusta parisuhteesta.
- PeVL 29/2001 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 29/2001 vp – HE 77/2011 vp. Hallituksen esitys lahjontaa koskevan Euroopan neuvoston rikosoikeudellisen yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä sekä eräiden virkarikoksia ja niihin liittyviä rikoksia koskevien säännösten muuttamisesta.
- PeVL 20/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 20/2002 vp — HE 20/2002 vp. Hallituksen esitys laiksi turvallisuuden edistämistä yleisillä paikoilla koskevien säännösten uudistamiseksi.
- PeVL 17/2006 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 17/2006 vp – HE 221/2005 vp. Hallituksen esitys kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta.
- PeVL 6/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 6/2014 vp — HE 216/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta.
- PeVL 26/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 26/2014 vp – HE 18/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle terrorismirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi

- PeVL 61/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 61/2014 vp – HE 293/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosuhrimaksusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 9/2016 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 9/2016 vp – HE 1/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.
- PeVL 48/2017 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 48/2017 vp – HE 100/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle alkoholilain ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- TyVM 15/2014 vp. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 15/2014 vp – TyVM 15/2014 vp – HE 155/2014 vp.

Ulkomaiset virallislähteet

- Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices. 2014. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-forced-marriage-eu_en.pdf.pdf.
- Comments submitted by Finland on GREVIO's final report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report); Received by GREVIO on 28 June 2019 GREVIO/Inf(2019)13. <https://www.ecoi.net/en/file/local/2016373/GREVIO-Inf-2019-13.docx.pdf>.
- Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series - No. 210. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>.
- 6.2.2008, L 68, Forslag til Lov om ændring af straffeloven (Skærpelse af straffen for ulovlig tvang i forbindelse med indgåelse af ægteskab). https://www.ft.dk/samling/20072/lovforslag/168/20072_l68_som_fremsat.htm.
- Forslag til Lov om ændring af straffeloven, udlændingeloven og lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning. Lovforslag nr. L 143 Folketinget 2012-13. https://www.ft.dk/ripdf/samling/20121/lovforslag/l143/20121_l143_som_fremsat.pdf.
- GREVIO Baseline Evaluation Report Austria. GREVIO/Inf(2017)4. <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>.
- GREVIO Baseline Evaluation Report Denmark. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). GREVIO/Inf(2017)14. <https://rm.coe.int/grevio-first-baseline-report-on-denmark/16807688ae>.
- GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>.
- GREVIO Baseline Evaluation Report. France. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). FRANCE. GREVIO/Inf(2019)16. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-16/168098c61a>.
- GREVIO Baseline Evaluation Report. Montenegro. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Montenegro 2018. GREVIO/Inf(2018)5. <https://rm.coe.int/grevio-report-montenegro/16808e5614>.
- GREVIO Baseline Evaluation Report. Sweden. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating

- Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SWEDEN. GREVIO/Inf(2018)15. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>.
- GREVIO Baseline Evaluation Report. Turkey. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Turkey 2018. GREVIO/Inf(2018)6. <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283>.
- Human Rights Committee. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland CCPR/C/FIN/CO/7. 1.4.2021. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf.
- Innst. O. nr. 106 (2002–2003). Innstilling til Odelstinget frå justiskomiteen. Ot.prp. nr. 51 (2002–2003). <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/odelstinget/2002-2003/inno-200203-106.pdf>.
- Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. Issue Paper. 2020. United Nations Office on Drugs and Crime. [Saatavissa <https://reliefweb.int/report/world/interlinkages-between-trafficking-persons-and-marriage>].
- Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage. 2017. International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf.
- NGO Parallel Report on the implementation of the Istanbul Convention in Finland 2018, <https://rm.coe.int/finland-ngo-parallel-report-of-the-istanbul-convention-for-grevio/16808add7e>.
- Ot.prp. nr. 22 (2008–2009). Om lov om endringer i straffeloven. 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>.
- Prop. 66 L (2019–2020). Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.). <https://www.regjeringen.no/contentassets/ebc345549f9441e9dcee7a91fb214dc/no/pdfs/prp201920200066000dddpdfs.pdf>.
- Recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence by Finland IC-CP/Inf(2020)3. <https://rm.coe.int/committee-of-the-parties-recommendations/pdfa/16809a46bc>.
- Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. <https://www.regeringen.se/49bb7c/contentassets/6f278788179147ee81f753c5616604f2/starkt-skydd-mot-tvangsaektenskap-och-barnaektenskap-samt-tilltrade-till-europaradets-konvention-om-vald-mot-kvinnor-prop-201314208>.
- Regeringens proposition 2019/20:131. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. <https://www.regeringen.se/495873/contentassets/e3a7d739e2b444e6a24a05a2db80066a/prop-201920-131.pdf>.
- Report submitted by Denmark pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Received by GREVIO on 18 January 2017. GREVIO/Inf(2017)2. <https://rm.coe.int/16806dd217>.
- Report submitted by Norway pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Received by GREVIO on 16 September 2020. GREVIO/Inf(2020)15. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2020-15/16809f9e09>.
- Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Slutbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. Stockholm 2018. SOU 2018:69. <https://www.regeringen.se/4a53b6/contentassets/1211a212d9104bdc9a1eab2e-160da99e/okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet-sou-201869>.

Oikeuskirjallisuus ja selvitykset

- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Vuosikatsaus 1.1.–31.12.2020. http://www.ihmiskauppa.fi/files/525/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_1.1.-_31.12.2020.pdf
- Halmeenlaakso, Noora. 2018. Pakkoavioliittojen torjunta. Ilmitulon ja esitutkinnan ongelmia. 5/2018. Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyö, AMK.
- Hansen, Saana – Sams, Anni – Jäppinen, Maija – Latvala, Johanna. 2016. Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliitto. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/06/Kunniak%C3%A4sitykset-ja-v%C3%A4kivalta_B5_netti-002.pdf.
- Hong, Tuuli. 2017. Valtion huolellisuusvelvoite kunniaan liittyvän väkivallan vastustamisessa. Teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino 2017, s. 305–323.
- Hong, Tuuli. 2020. Kohtaako lainsäädäntö pakkoavioliiton uhrin? Lakimies 1/2020, s. 3–27.
- Kimpimäki, Minna. 2020. Positiiviset ihmisoikeusveloitteet, lähisuhdeväkivalta ja rikosoikeus. Lakimies 3– 4/2020, s. 324–347.
- Koskenoja, Maija – Ollus, Natalia – Viuhko, Minna –Turkia, Laura. 2018. Tuntematon tulevaisuus: selvitys ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön toimivuudesta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 24/2018. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160696/24-2018-Tuntematon%20tulevaisuus_selvitys%20ihmiskaupan%20uhrien%20auttamista%20koskevasta%20lainsaadannosta.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Olsson, Nanni. 2019. Pakkoavioliiton kriminalisointi Suomessa. Helsinki Law Review 1/2019, s. 92–121.
- Sabba Mirza, Kumm. 2018. Æresrelaterede forbrydelser. Strafferetlige perspektiver. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Sabbe, Alexia – Temmermann, Marleen – Brems, Eva – Leye, Els. 2014. Forced marriage: and analysis of legislation and political measures in Europe. Crime, Law and Social Change, 62, s. 171–189.
- Sayed, Mosa. 2015. Tvångsäktenskap och barnäktenskap – en analys av det svenska rättsläget. Svensk juristtidning, s. 479–495. <https://svjt.se/svjt/2015/479>.
- Suominen, Sini. 2019. Istanbulin sopimus ja pakkoavioliiton erilliskriminalisointi – esimerkkinä ratifiointi Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Kansainvälinen oikeus. Kesäkuu 2019.
- Toivonen, Virve. 2017. Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Selvitysmuistio. Syyskuu 2017. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/231641/8b68f4a4_8c0e_43e0_9314_a40af9e4c56f.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-259-820-2 (PDF)